

**T.C.
GAZI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**MİMARBAŞI MEHMED TAHİR AĞA'NIN
İSTANBUL'DAKİ ESERLERİ**

YASEMİN DEMİRCİOĞLU

SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

OCAK 2020

MİMARBAŞI MEHMED TAHİR AĞA'NIN İSTANBUL'DAKİ ESERLERİ

Yasemin DEMİRCİOĞLU

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

OCAK 2020

Yasemin DEMİRCİOĞLU tarafından hazırlanan “Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa'nın İstanbul'daki Eserleri” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalında Sanat Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Seyfi BAŞKAN

Türk ve İslam Sanatı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan : Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL

Türk ve İslam Sanatı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 06/01/2020

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yasemin DEMİRCİOĞLU

06 . 01 . 2020

MİMARBAŞI MEHMED TAHİR AĞA'NIN İSTANBUL'DAKİ ESERLERİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Yasemin DEMİRCİOĞLU

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ocak 2020

ÖZET

18. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda mimari de dâhil olmak üzere her alanda Batılı etkilerin artarak görülmeye başlandığı bir dönem olmuştur. Bu yüzyılda mimaride Batılılaşma, kendisini inşa edilen eserlerdeki barok ve rokoko öğelerle göstermiştir. Batılılaşma etkisine gelen tepkiler sonucunda yüzyılın ortalarından itibaren klasik mimari unsurların barok ve rokoko üslupla harmanlandığı yapıların sayısında artış yaşanmıştır. Mehmed Tahir Ağa'nın mimarbaşılığı yaptığı dönem de bu zamana rastlamaktadır. Mehmed Tahir Ağa'nın mimarbaşı olduğu yıllar aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş ve doğal afetlerden yıpranmış bir şekilde çıktığı bir devirdir. Bu açıdan Mehmed Tahir Ağa yalnızca başkent İstanbul'da sanatsal değer taşıyan özgün eserleri inşa eden bir mimar olarak değil tüm imparatorluk coğrafyasını askeri ve kentleşme bağlamlarında yeniden imar eden bir mimar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tezde Batılılaşma'ya geçiş safhasında Osmanlı mimarisinin yaşadığı dönüşüm ışığında Mehmed Tahir Ağa'nın İstanbul'daki sanatsal değer taşıyan eserleri incelenmiştir. Ayrıca Mehmed Tahir Ağa'nın hayatına, İstanbul'da dâhil olduğu sanatsal değer taşımayan inşa faaliyetlerine de değinilmiştir. Çalışmada 18. yüzyılda başkent İstanbul özelinde Osmanlı coğrafyasının siyasal, ekonomik ve sosyolojik durumu, söz konusu yüzyılda mimarinin genel özellikleri, mimaride Batılılaşma'nın seyri ile birlikte gerçekleşen üslup değişiklikleri üzerinde de durulmuştur.

Bilim Kodu : 116405

Anahtar Kelimeler : Mehmed Tahir Ağa, 18. Yüzyıl, İstanbul, Mimaride Batılılaşma

Sayfa Adedi : 245

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Seyfi BAŞKAN

WORKS OF CHIEF ARCHITECT MEHMED TAHİR AGHA IN İSTANBUL
(M.S. Thesis)

Yasemin DEMİRCİOĞLU

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

January 2020

ABSTRACT

In the 18th century, Westernization influences began to be seen in all areas, including architecture in the Ottoman Empire. In this century, Westernization in architecture showed itself with the baroque and rococo elements in the built structures. As a result of the reactions to the Westernization effect, the number of buildings that classical architectural elements were blended with baroque and rococo styles has increased since the middle of the century. This period coincides with the time when Mehmed Tahir Agha was the chief architect. The years when Mehmed Tahir Agha was the chief architect was also a period in which the Ottoman Empire emerged from war and natural disasters. In this respect, Mehmed Tahir Agha is not only an architect who builds original structures of artistic value in the capital, but also an architect who reconstructs the entire region of the empire in the context of military and urbanization. In this thesis, in the light of the transformation of Ottoman architecture in the transition stage to Westernization, the artworks of Mehmed Tahir Agha in Istanbul were examined. In addition, Mehmed Tahir Agha's life, construction in Istanbul was mentioned. In the study, the political, economic and sociological status of the Ottoman geography in the 18th century, the general characteristics of architecture in the century, the style changes in the architecture along with the course of Westernization were also emphasized.

Science Code : 116405
Key Words : Mehmed Tahir Agha, 18th Century, İstanbul, Westernization in Architecture
Page Number : 245
Supervisor : Asst. Prof. Dr. Seyfi BAŞKAN

TEŞEKKÜR

Çalıőmalarım boyunca değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren, kıymetli tecrübelerinden faydalandığım danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Seyfi BAŞKAN'a, manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan sevgili eşime, kızıma ve oğluma teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	x
RESİMLERİN LİSTESİ	xii
KISALTMALAR.....	xviii
1. GİRİŞ.....	1
2. BATILILAŞMAYA GEÇİŞ SAFHASI OLARAK 18. YÜZYIL OSMANLI MİMARİSİ	3
2.1. 18. Yüzyıl'da Hassa Mimarlar Ocağı	3
2.2. 18. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Başkent İstanbul'un Siyasal, Ekonomik ve Sosyolojik Durumu.....	6
2.3. Mimaride Batılılaşmanın Genel Özellikleri ve 18. Yüzyıl Dönem Yapılarındaki Üslup Değişiklikleri.....	9
2.4. Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa'ya Kadar Olan Süreçte Mimaride Batılılaşmanın Seyri.....	12
3. MİMARBAŞI MEHMED TAHİR AĞA	21
3.1. Hayatı ve Kişiliği	21
3.2. Birlikte Çalıştığı Mimar Halifeleri ve Bina Eminleri	23
3.3. İstanbul'daki Sanatsal Değer Taşımayan İnşa Faaliyetleri.....	24
4. MEHMED TAHİR AĞA 'NIN İSTANBUL'DAKİ ESERLERİ	27
4.1. Ayazma Külliyesi	28
4.2. Koca Ragıp Paşa Külliyesi	40
4.3. Laleli Külliyesi	49
4.4. Fatih Külliyesi.....	68

	Sayfa
4.5. Zeynep Sultan Külliyesi.....	80
4.6. Hamidiye Külliyesi.....	89
4.7. Abdurrahman Ağa Cami.....	101
4.8. Ayvat Bendi.....	105
4.9. Beylerbeyi Cami.....	108
4.10. Beylerbeyi Hamamı.....	117
4.11. Büyük Yeni Han.....	122
4.12. Cezayirli Hasan Paşa Cami.....	128
4.13. Emirgan Cami.....	132
4.14. Emirgan Çeşmesi.....	135
4.15. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi.....	140
4.16. İskele Cami.....	143
4.17. Mabeyn-i Hümayun Dairesi (I. Abdülhamid Odası).....	147
4.18. Murad Molla Kütüphanesi.....	154
4.19. Recai Mehmed Efendi Sebili.....	157
4.20. Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi.....	160
4.21. Taş Han.....	163
4.22. Veliyüddin Efendi Kütüphanesi.....	169
4.23. Yusuf Ağa Sıbyan Mektebi.....	172
5. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME.....	175
6. SONUÇ.....	189
KAYNAKLAR.....	191
EKLER.....	209
EK-1. Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri.....	210
EK-2. Vasıf, A. (1834). <i>Hakaik-ül Ahbar</i> . Kahire: Bulak Matbaası Künyeli Kaynakta Yararlanılan Sayfaların Orijinal Metinleri.....	241

ÖZGEÇMİŞ 245

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 4.1. Ayazma Külliyesi rölövesi	29
Şekil 4.2. Ayazma Cami planı...	32
Şekil 4.3. Koca Ragıp Paşa Külliyesi planı	41
Şekil 4.4. Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi planı.....	42
Şekil 4.5. Koca Ragıp Paşa Sebili planı.....	43
Şekil 4.6. Koca Ragıp Paşa Çeşmesi kesiti.....	43
Şekil 4.7. Koca Ragıp Paşa Türbesi plan ve kesiti	44
Şekil 4.8. Laleli Külliyesi vaziyet planı.....	50
Şekil 4.9. Laleli Külliyesi açıklamalı planı.....	51
Şekil 4.10. Laleli Külliyesi dış avlu giriş kapılarını gösteren plan	52
Şekil 4.11. Laleli Cami planı	53
Şekil 4.12. Laleli Cami kesiti.....	54
Şekil 4.13. Laleli Külliyesi Çarşı planı.....	56
Şekil 4.14. III. Mustafa Türbesi planı	57
Şekil 4.15. III. Mustafa Türbesi planı ve kesiti.....	57
Şekil 4.16. III. Mustafa Sebili planı.....	59
Şekil 4.17. Fatih Külliyesi planı	69
Şekil 4.18. Fatih Cami planı	70
Şekil 4.19. Fatih Sultan Mehmed Türbesi planı	72
Şekil 4.20. Zeynep Sultan Külliyesi planı	81
Şekil 4.21. Hamidiye Külliyesi planı	90
Şekil 4.22. Hamidiye Kütüphanesi planı	92
Şekil 4.23. Hamidiye Medresesi planı	93

Şekil	Sayfa
Şekil 4.24. Hamidiye Sebili planı	94
Şekil 4.25. I. Abdülhamid Türbesi planı.....	96
Şekil 4.26. Abdurahman Ağa Cami planı	102
Şekil 4.27. Ayvat Bendi planı	106
Şekil 4.28. Beylerbeyi Cami planı	109
Şekil 4.29. Beylerbeyi Hamamı planı	118
Şekil 4.30. Büyük Yeni Han planı	123
Şekil 4.31. Cezayirli Hasan Paşa Cami planı.....	129
Şekil 4.32. Emirgan Cami planı.....	132
Şekil 4.33. Emirgan Çeşmesi planı ve kesiti.....	136
Şekil 4.34. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi planı.....	140
Şekil 4.35. Mabeyn-i Hümayun Dairesi (I. Abdülhamid Odası) planı	147
Şekil 4.36. Murad Molla Kütüphanesi planı.....	154
Şekil 4.37. Recai Mehmed Efendi Sebili planı	157
Şekil 4.38. Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi planı.....	161
Şekil 4.39. Taş Han planı.....	164
Şekil 4.40. Veliyüddin Efendi Kütüphanesi planı	170
Şekil 4.41. Yusuf Efendi Sıbyan Mektebi planı	172

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 4.1. Ayazma Külliyesi cephe görünümü.....	36
Resim 4.2. Ayazma Cami kapısı.....	37
Resim 4.3. Ayazma Külliyesi giriş kapısı.....	38
Resim 4.4. Ayazma Külliyesi restorasyonundan görünüm.....	38
Resim 4.5. Ayazma Cami hünkâr mahfili.....	39
Resim 4.6. Ayazma Cami mihrabı ve minberi.....	39
Resim 4.7. Ayazma Cami iç mekânı.....	40
Resim 4.8. Koca Ragıp Paşa Külliyesi cephe görünümü.....	45
Resim 4.9. Koca Ragıp Paşa Külliyesi giriş kapısı.....	45
Resim 4.10. Koca Ragıp Paşa Külliyesi haziresine bakan pencere	46
Resim 4.11. Koca Ragıp Paşa Külliyesi dış yan duvar görünümü	47
Resim 4.12. Koca Ragıp Paşa Külliyesi genel görünümü	47
Resim 4.13. Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi girişi.....	48
Resim 4.14. Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi iç mekânı	48
Resim 4.15. Laleli Külliyesi türbe bitişiğindeki ana giriş kapısı.....	60
Resim 4.16. Laleli Külliyesi avluya açılan merdivenler.....	61
Resim 4.17. Laleli Cami iç avluya açılan kapının bulunduğu cephe.....	61
Resim 4.18. Laleli Cami hünkâr rampası.....	62
Resim 4.19. Laleli Cami revaklı cephe.....	62
Resim 4.20. Laleli Cami Ordu Caddesi cephesi	63
Resim 4.21. Laleli Cami iç avlusu	63
Resim 4.22. Laleli Cami mihrâbı.....	64
Resim 4.23. Laleli Cami minberi.....	65

Resim	Sayfa
Resim 4.24. Laleli Cami vâiz kürsüsü	66
Resim 4.25. Laleli Cami hünkâr mahfili.....	67
Resim 4.26. Laleli Külliyesi yapıları	67
Resim 4.27. Fatih Cami cephe görünümü 1	75
Resim 4.28. Fatih Cami cephe görünümü 2.....	75
Resim 4.29. Fatih Cami türbe yönü cephesi	76
Resim 4.30. Fatih Cami iç mekânı.....	76
Resim 4.31 Fatih Cami minberi	77
Resim 4.32. Fatih Cami mihrâbı	77
Resim 4.33. Fatih Cami hünkâr rampası.....	78
Resim 4.34. Fatih Külliyesi medreseleri 1	78
Resim 4.35. Fatih Külliyesi medreseleri 2.....	79
Resim 4.36. Fatih Sultan Mehmed Türbesi	79
Resim 4.37. Fatih Külliyesi kütüphanesi	80
Resim 4.38. Zeynep Sultan Külliyesi restorasyon programı	84
Resim 4.39. Zeynep Sultan Cami genel görünümü	85
Resim 4.40. Zeynep Sultan Cami cephe görünümü.....	86
Resim 4.41. Zeynep Sultan Külliyesi tâli giriş kapısı sokağı	86
Resim 4.42. Zeynep Sultan Külliyesi tâli girişin bulunduğu sokakta yer alan çeşme....	87
Resim 4.43. Zeynep Sultan Külliyesi'ne sonradan taşınan Hamidiye Sebili	87
Resim 4.44. Zeynep Sultan Külliyesi sıbyan mektebi	88
Resim 4.45. Zeynep Sultan Külliyesi haziresi	88
Resim 4.46. Zeynep Sultan Cami restorasyonundan görünüm.....	89
Resim 4.47. Hamidiye Külliyesi genel görünüm.....	97

Resim	Sayfa
Resim 4.48. Hamidiye Külliyesi cami görünümü.....	97
Resim 4.49. I. Abdülhamid Türbesi.....	98
Resim 4.50. Zeynep Sultan Külliyesi'ne taşınan Hamidiye Sebili.....	98
Resim 4.51. Hamidiye Külliyesi haziresi.	99
Resim 4.52. Hamidiye Külliyesi medrese yapısı.....	99
Resim 4.53. Hamidiye Külliyesi borsa kapısı.....	100
Resim 4.54. I. Abdülhamid Türbesi iç mekânı.....	100
Resim 4.55. Hamidiye Külliyesi içerisindeki çeşme.....	101
Resim 4.56. Abdurrahman Ağa Cami cephesi.....	103
Resim 4.57. Abdurrahman Ağa Cami restorasyon programı.....	103
Resim 4.58. Abdurrahman Ağa Cami minare cephesi.....	104
Resim 4.59. Abdurrahman Ağa Cami mihrâbı ve minberi.....	104
Resim 4.60. Abdurrahman Ağa Cami iç mekânı.....	105
Resim 4.61. Ayvat Bendi genel görünümü.....	106
Resim 4.62. Ayvat Bendi dere tarafından görünüşü.....	107
Resim 4.63. Ayvat Bendi üzeri görüntüsü.....	107
Resim 4.64. Beylerbeyi Cami kitâbesi.....	110
Resim 4.65. Beylerbeyi Cami cephe görünümü.....	111
Resim 4.66. Beylerbeyi Cami minberi.....	112
Resim 4.67. Beylerbeyi Cami mihrâbı.....	113
Resim 4.68. Beylerbeyi Cami hünkâr mahfili.....	114
Resim 4.69. Beylerbeyi Cami iç avlu kapısı.....	114
Resim 4.70. Beylerbeyi Cami iç avlu cephesi 1.....	115
Resim 4.71. Beylerbeyi Cami iç avlu cephesi 2.....	116

Resim	Sayfa
Resim 4.72. Beylerbeyi Cami - Sebil.....	117
Resim 4.73. Beylerbeyi Hamamı avlu kapısı.....	119
Resim 4.74. Beylerbeyi Hamamı avlusu.....	120
Resim 4.75. Beylerbeyi Hamamı giriş bölümü.....	120
Resim 4.76. Beylerbeyi Hamamı asıl mekân 1	121
Resim 4.77. Beylerbeyi Hamamı asıl mekân 2	122
Resim 4.78. Büyük Yeni Han cadde görünümü 1	124
Resim 4.79. Büyük Yeni Han cadde görünümü 2	125
Resim 4.80. Büyük Yeni Han giriş kapısı.....	126
Resim 4.81. Büyük Yeni Han iç avlu genel görünümü	127
Resim 4.82. Büyük Yeni Han koridor	127
Resim 4.83. Büyük Yeni Han merdivenler	128
Resim 4.84. Cezayirli Hasan Paşa Cami genel görünüm.....	130
Resim 4.85. Cezayirli Hasan Paşa Cami - Çeşme	130
Resim 4.86. Cezayirli Hasan Paşa Cami mihrâbı ve minberi	131
Resim 4.87. Cezayirli Hasan Paşa Cami mahfiller bölümü.....	131
Resim 4.88. Emirgan Cami genel görünüm.....	133
Resim 4.89. Emirgan Cami mihrâbı	133
Resim 4.90. Emirgan Cami minberi	134
Resim 4.91. Emirgan Cami vâiz kürsüsü.....	134
Resim 4.92. Emirgan Cami harimi	135
Resim 4.93. Emirgan Cami hünkâr mahfili	135
Resim 4.94. Emirgan Çeşmesi 1	137
Resim 4.95. Emirgan Çeşmesi 2	138

Resim	Sayfa
Resim 4.96. Emirgan eşmesi 3	139
Resim 4.97. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi genel görünüm	141
Resim 4.98. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi girişı	141
Resim 4.99. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi giriş bölümü	142
Resim 4.100. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi iç mekân	142
Resim 4.101. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi haziresi	143
Resim 4.102. İskele Cami genel görünüm	145
Resim 4.103. İskele Cami harim giriş kapısı	146
Resim 4.104. İskele Cami harim giriş bölümü	146
Resim 4.105. İskele Cami harimi.....	147
Resim 4.106. I. Abdülhamid Odası cephe görünümü	148
Resim 4.107. I. Abdülhamid Odası aynalı oda	149
Resim 4.108. I. Abdülhamid Odası iç mekân 1	150
Resim 4.109. I. Abdülhamid Odası iç mekân 2... ..	151
Resim 4.110. I. Abdülhamid Odası iç mekân 3	152
Resim 4.111. I. Abdülhamid Odası iç mekân 4	153
Resim 4.112. Murad Molla Kütüphanesi cephe görünümü	155
Resim 4.113. Murad Molla Kütüphanesi pencereler	156
Resim 4.114. Murad Molla Kütüphanesi avlusu	156
Resim 4.115. Recai Mehmed Efendi Sebili	158
Resim 4.116. Recai Mehmed Efendi Sebili - eşme 1	159
Resim 4.117. Recai Mehmed Efendi Sebili - eşme 2.....	160
Resim 4.118. Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi genel görünüm.....	162
Resim 4.119. Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi yan cephe.....	162

Resim	Sayfa
Resim 4.120. Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi iç mekân	163
Resim 4.121. Taş Han giriş kapısı	165
Resim 4.122. Taş Han genel görünüm.....	166
Resim 4.123. Taş Han koridor	167
Resim 4.124. Taş Han merdivenler.....	168
Resim 4.125. Taş Han dükkân görünümü.....	169
Resim 4.126. Veliyüddin Efendi Kütüphanesi 1	170
Resim 4.127. Veliyüddin Efendi Kütüphanesi 2	171
Resim 4.128. Veliyüddin Efendi Kütüphanesi 3	171
Resim 4.129. Yusuf Ağa Sıbyan Mektebi (özgün renginde).....	173
Resim 4.130. Yusuf Ağa Sıbyan Mektebi (hatalı restorasyon sonrası).....	174
Resim 4.131. Yusuf Ağa Sıbyan Mektebi genel görünüm	174

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılan kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar**Açıklamalar****BOA**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

ÇEV

Çeviri

H

Hicri

M

Miladi

No

Numara

S

Sayfa

1. GİRİŞ

Muhtelif dönemlerde birkaç kez olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nda Hassa Başmimarlığı görevi yapmış olan Mehmed Tahir Ağa'nın İstanbul'da bulunan ve sanatsal değer taşıyan eserlerini incelemek bu tezin ana konusunu oluşturmaktadır.

Mehmed Tahir Ağa, Hassa Başmimarlığı görevine üç uzun soluklu dönemi içermek üzere toplamda beş kez getirilmiştir. Mehmed Tahir Ağa 1760 yılında Mimarbaşı Hacı Ahmed Ağa'nın vekili olarak mimarbaşılık görevini üstlenmiştir ve asaleten ilk kez hassa başmimarlığına atanma tarihi 1761 yılının ortalarına rastlamaktadır. Ayrıca 8 Mart 1762 tarihli bir belgede Hacı Ahmed Ağa'nın mimarbaşı olarak kaydedilmiş olması ve aynı yıl içerisinde Mehmed Tahir Ağa'nın ikinci kez mimarbaşı olarak atanarak faaliyet gösterdiğinin bilinmesi sebebiyle Mehmed Tahir Ağa'nın kısa süreli bir görevden ayrılma yaşadığını söylemek yerinde olacaktır.¹ 1767'nin ağustosunda mimarbaşı olarak İbrahim Ağa'nın adı geçmektedir. 1767 yılının sonuna ait belgelerde ise Mehmed Tahir Ağa mimarbaşı olarak kaydedilmektedir. Burada da kısa süreli bir görevlendirme değişikliği olduğu ve ardından Mehmed Tahir Ağa'nın üçüncü kez göreve atandığı söylenebilir.² 1768 yılının Mayıs ayının ortalarından 1770 yılı Mart ayının ortalarına kadar Abdi Ağa'nın Hassa Başmimarlığı görevini yürüttüğünü görmekteyiz. Daha sonra yerine Mehmed Tahir Ağa dördüncü kez mimarbaşı olarak atanmıştır. 1775 – 1777 yıllarında ise Hafız İbrahim Ağa mimarbaşı olmuş, Mehmed Tahir Ağa, onun görev süresine müteakiben beşinci kez tekrar bu göreve tayin edilmiştir. Nihayetinde Mehmed Tahir Ağa'nın Hassa Başmimarlığı kariyeri 5 Ağustos 1784 tarihinde noktalanmıştır.

İkinci bölümde Lale Devri ile başlayan mimaride Batılılaşma'ya geçiş safhası ve 18. yüzyıldaki seyri, Mehmed Tahir Ağa dönemini şekillendiren Batılı etkiler ile klasik üslubun harmanlanması süreci ve bunun Osmanlı mimarisine etkileri tartışılmaktadır. Üçüncü bölümde Mehmed Tahir Ağa'nın hayatı ve başkent İstanbul'daki sanatsal değer taşımayan inşa faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Ana konunun kapsamı dâhilinde olan ve Mehmed Tahir Ağa'nın mimarbaşılık görevini yürüttüğü zaman aralıklarında inşa edilen İstanbul'daki yapılar bünyesinde hem klasik dönemin muhafazakâr özelliklerini hem de

¹ Çobanoğlu, A. V. (1999). "Mehmed Tahir Ağa", *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, (2), 194.

² Çobanoğlu, A. V. (2003). "Mehmed Tahir Ağa". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (28), 535-536.

Batılılaşma'nın getirdiği yenilikleri bir arada bulundurmaktadır. Dördüncü bölümde bahsi geçen yapılar dönem özellikleri göz önünde bulundurularak biçim ve kompozisyon bakımından incelenmiş, söz konusu yapıların dönem yapıları içindeki yeri ve öneminin bütünlüklü bir değerlendirmesi yapılmıştır. Beşinci bölümde ise Mehmed Tahir Ağa'nın İstanbul'daki eserleri ile aynı dönemde inşa edilmiş diğer yapılarla benzerlikleri ve farklılıkları karşılaştırılmış ve değerlendirme yapılmıştır.

Mehmed Tahir Ağa'nın hayatı, İstanbul'daki sanatsal değer taşımayan inşa faaliyetleri ve sanatsal değeri olan eserleri ile ilgili 18. yüzyılda Osmanlı'nın içerisinde geçtiği siyasal, ekonomik ve sosyolojik değişim ışığında bütünlüklü bir araştırma ortaya koyabilmek amacıyla bu çalışmanın ana konusunu oluşturan mimarın İstanbul'daki eserleri fotoğraflanarak belgelenmiştir. Söz konusu eserler dönemin özelliklerine göre yorumlanmış, üslup bakımından biçim ve kompozisyonları kapsamlı bir şekilde araştırılmıştır. Ayrıca İstanbul'daki sanatsal değer taşımayan inşa faaliyetlerine dair arşiv bilgilerine de başvurulmuştur.

Bu incelemede, esas olarak dönemin mimari anlayışı olan barok ve rokoko üsluplarının açık bir şekilde görüldüğü ve bunun yanında klasik döneme ait izleri de bünyesinde barındıran Mehmed Tahir Ağa'nın İstanbul yapıları ele alınmıştır. Bu yapıların mimari özellikleri, üslubu ve biçimleri incelenerek değerlendirilmiştir. Çalışmaya dair kaynaklar, konuyla ilgili kitaplar, kütüphane ve veri tabanı taraması yoluyla elde edilen makaleler ve tezler, arşiv araştırması ve fotoğraflardan oluşmaktadır.

Çalışmanın ana varsayımı Mehmed Tahir Ağa'nın İstanbul'daki eserlerinin klasik dönem mimarisi ile Batılılaşma dönemi mimarisi arasında bir köprü niteliğinde olduğudur. Mehmed Tahir Ağa'nın klasik dönem ile Batılılaşma dönemi arasında yer alan mimari üslubunu ayrıntılı bir şekilde incelemek Türk Sanatı'nda mimarinin dönüşüm sürecini anlamlandırmak adına büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda mimarın eserleri elde bulunan yazılı ve görsel kaynaklar ışığında yerinde incelenmiştir.

2. BATILILAŞMAYA GEÇİŞ SAFHASI OLARAK 18. YÜZYIL OSMANLI MİMARİSİ

2.1. 18. Yüzyıl'da Hassa Mimarlar Ocağı

Hassa Mimarlar Ocağı, Osmanlı İmparatorluğu'nda başkent İstanbul ve imparatorluk coğrafyası dahilindeki tüm inşai faaliyetin yürütülmesinden sorumlu bir teşkilattır. Hassa başmimarları da bu teşkilatın içerisinde yetişmiş kişilerdir. Teşkilatın tam olarak ne zaman kurumsallaştığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır.³

Hassa Mimarlar Ocağı'nın Osmanlı mimarisinde belirgin bir şekilde gözle görülür hale gelmesi ise İstanbul'un fethinden hemen sonraki döneme rastlamaktadır. Fetihle birlikte Osmanlı'nın askeri imparatorluk karakteri güçlenmiş, ordunun hareket kabiliyetini artıracak köprü, hisar, su kuyuları vb. yapıların önemi ortaya çıkmıştır. Ayrıca Bizans dönemi eserlerinin önüne geçecek ve İstanbul'u bir Osmanlı şehri haline getirecek yeni eserlerin inşası konusuna da büyük önem atfedilmiştir. Bu bağlamda yönetimin merkezinde bir mimari teşkilat tesis etmek kaçınılmaz hale gelmiş ve Hassa Mimarlar Ocağı kurulmuştur.⁴

Başta İstanbul olmak üzere ülkemizde ve eski Osmanlı coğrafyasının her köşesinde halen ayakta olan cami, türbe, sıbyan mektebi, kervansaray, kasır, çeşme, sebil, bent ve suyolları vb. Eserlerin tamamına yakını Hassa Mimarlar Ocağı'nda yetişmiş mimarların eserleridir.⁵

Osmanlı'da gerçekleştirilen bütün imar ve inşaa faaliyetleri belirli bir düzen ve teşkilat faaliyetleri çerçevesinde yürütülse de⁶ Hassa Mimarlar Ocağı'nın sorumluluğunda bulunan yoğun faaliyet alanı ve teşkilattaki mimarların sayısındaki ters orantı dikkate alındığında teşkilatın faaliyetlerini merkez ve taşra mimarlarının işbirliği ile yürüttüğü,

³ Turan, Ş. (1963). "Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (1)1, 159.

⁴ Erdenen, O. (1966). "Osmanlı Devri Mimarları, Yardımcıları ve Teşkilatları". *Mimarlık*, (27), 15.

⁵ Orgun, Z. (1938). "Hassa Mimarları". *Arkitekt*, 1938-(12)96, 333.

⁶ Afyoncu, F. (2001). *XVII. Yüzyıl'da Hassa Mimarlar Ocağı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1.

Hassa Mimarlar Ocağı'nın ise bu kordinasyonu sağlayan kurum olduğu sonucuna varılabilir.⁷

Hassa Mimarlar Ocağı, aynı zamanda mimarların yetiştiği bir eğitim kurumu vasfına sahiptir.⁸ Söz konusu eğitim teorik bilgilerin yanısıra büyük ölçüde usta-çırak ilişkisi şeklinde olup Hassa Mimarlar Ocağı'nda mimarlar üstünlük sıralamasına göre halife, üstad ve mülazım olmak üzere üç sınıfta değerlendirilmişlerdir. Hepsinin başında ise Sermimaran-ı Hassa olarak da bilinen Hassa Başmimarı bulunmaktaydı. Başmimar tecrübe, yetenek ve ihtiyaca göre teşkilat dahili ve haricindeki tüm mimarları görevlendirme yetkisine sahip olmuştur.⁹

Hassa Mimarlar Ocağı'nın başlıca görevi saraylı çevresinin istekleri doğrultusunda yaptırılacak inşai faaliyetin planını hazırlamak, keşif bedelini hesaplamak ve bu doğrultuda inşai faaliyeti yürütmektir. Resmi devlet işlerinin yanında vakıfların yürüttüğü inşai faaliyetlerinde yolsuzluk ve suistimallerin önüne geçilmesi amacıyla bu faaliyetlerin keşif ve kabulleri de teşkilatın sorumluluğunda olmuştur. Azınlıklara ait mabedlerin tamiratları ve bunlara eklenecek yapıların kabulü de bizzat başmimarın keşif yapması ile Hassa Mimarlar Ocağı ve kadıların ortak çalışması şartına bağlanmıştır. Bunların yanısıra deprem, yangın ve sel gibi doğal afetlerin etkilerinin ortadan kaldırılması ve özel şahısların yürüttüğü hamam, dükkân, han ve hatta evlere dahi ruhsat verilmesinin onayı Hassa Mimarlar Ocağı'nın sorumluluk alanında olmuştur. Ordu sefere çıktığı zaman harekâtı kolaylaştıracak yolların açılması, köprü inşası, konaklayacak yerlerin tespiti, içme suyu için kuyuların açılması, kuşatmalarda ihtiyaç duyulan hisarların inşası gibi faaliyetleri yürütmek de teşkilatın diğer bir önemli göreviydi. Tüm bunların yanında her türlü inşai faaliyetinde yer alacak olan işgücünün ve malzemenin tespiti ve ücretlerin ve kalitenin değerlendirilmesi de hassa mimarlarının görev ve sorumluluğunda olmuştur.¹⁰

18. yüzyılda Batılılaşma tüm imparatorluğu dönüştürmeye başladığı gibi Hassa Mimarlar Ocağı'nı da etkilemiştir. Lale Devri'nin sembolü Kağıthane düzeni Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin gerçekleştirdiği seyahat sırasında gerçekleştirdiği gözlemler

⁷ Dündar, A. (1999). "Osmanlı Mimarisinde Hassa Mimarları". *Dinî Araştırmalar-Osmanlı Özel Sayısı*, (2)5, 160.

⁸ Erdenen, O. (1966). "Eski Mimarlarımızın Yetişmeleri". *Mimarlık*, (32), 21.

⁹ Dündar, A. (1999). "Osmanlı Mimarisinde Hassa Mimarları". *Dinî Araştırmalar-Osmanlı Özel Sayısı*. (2)5, 161-170.

¹⁰ Turan, Ş. (1963). "Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (1)1, 163-175.

doğrultusunda Hassa Mimarlar Ocağı tarafından ortaya çıkarılmıştır. Lale Devri'nde her ne kadar Hassa Mimarlar Ocağı klasik dönemdeki yapısını koruyor olsa da Osmanlı sarayının zihniyet dünyasındaki değişim doğal olarak teşkilatın kurumsal yapısını da dönüştürmeye başlamıştır. Kurumsal olarak değişimin ilk kırılma noktası her yönüyle barok özellikte olan Nuruosmaniye Külliye'sinin inşasında Simeon Kalfa'nın etkinliği ve Hassa Mimarlar Ocağı'nın rolünün zayıflığıdır. Klasik mimari biçimlerden uzaklaşıldıkça klasik kurumsal yapının işlevselliği de azalmıştır. Batı tarzı yaşam, Batı tarzı mekân arzusunu artırmış, Hassa Mimarlar Ocağı'nda klasik mimari bilgisi ve tecrübesi ile yetişen kadrolar saraylı çevresinin isteklerini karşılamakta yetersiz bulunmuştur. Hatice Sultan Sarayı'nın inşasında teşkilat dışından bir mimar olan Melling'in görevlendirilmesi bu duruma somut bir örnektir.¹¹

Hassa Mimarlar Ocağı'nın etkinliğini azaltan iç dinamikler; mimarbaşı olacak kişide liyakatın gözetilmemesi, yolsuzlukların artması ve teorik bilgi konusunda teşkilat içerisindeki mimarların yetersiz kalmasıdır.¹²

Hassa Mimarlar Ocağı'nın kurumsal dönüşümü ve etkinliğinin azalmasında üç önemli idari faktör etkili olmuştur. Birincisi başmimarlık için kayd-ı hayat geleneğinden 17. yüzyılın ortalarında vazgeçilmiş olmasıdır. Kayd-ı hayat sistemi başmimar olan kişinin ömrünün sonuna kadar görevde kalması anlamına gelen bir geleneğe işaret ediyordu. Bu sistemin ortadan kalkmasıyla siyaseten saraya yakın kişiler bu pozisyona atanabilmekte veya görevlerini istenen şekilde yerine getiremediği düşünülen kişiler başmimarlıktan azledilebilmekteydiler. İkinci etken 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde hassa mimarlığı kadrolarına Hassa Mimarlar Ocağı'nda yetişmiş kişilerin yerine teşkilat dışından kişilerin atanmasıdır. Üçüncü faktör ise 19. yüzyılın başına gelindiğinde hassa mimarlarının başmimar, Mühendishane-i Hümayun Nazırı ve hocasının ortak kararıyla atanır hale gelmesidir. Tüm bu etkenler teşkilatın ve başmimarın etkinliğinin azalmasına sebebiyet vermiştir.

18. yüzyılın sonlarından itibaren gayrimüslim mimar ve kalfaların dönem mimarisi hakkındaki teorik bilgilerinin ve çalışma biçimlerinin saraylı çevresinin isteklerini daha

¹¹ Güler, S. (1998). "Onsekizinci Yüzyılda Hassa Mimarlar Teşkilatı". *18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı*. İstanbul: Sanat Tarihi Derneği Yayınları, 147-149.

¹² Can, S. (2007). "Son Dönem Osmanlı Mimarlığının Teşkilat Yapısı". *Sanat Dergisi*, (12), 105.

fazla tatmin eder hale gelmesiyle Hassa Mimarlar Ocağı eser tasarımı ve inşası sürecinden uzaklaşmış, yalnızca idari işlerle ilgilenen bir kurum olmuştur.¹³

Hassa Mimarlar Ocağı, 19. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar faaliyetlerine devam etmiş, 1831 yılında II. Mahmut reformları sırasında Şehreminliği ile birleştirilerek idari bir kurum olarak hizmet veren Ebniye-i Hassa Müdürlüğü adını almıştır.¹⁴

2.2. 18. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Başkent İstanbul'un Siyasal, Ekonomik ve Sosyolojik Durumu

18. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda gerilemenin farkına varıldığı ve gerileyişi durdurmak için çare arayışına girildiği asırdır. Bu dönemde özellikle idari alanda değişimin yavaş da olsa başladığı göze çarpmaktadır. Örneğin; idarenin zirvesi olan Sadrazamlık makamına askeri kimliğe sahip kişilerdense sivil devlet görevlileri atanmaya başlamıştır. Osmanlı ulemasının idaredeki artan etkinliği de değişimin diğer bir yansıması olarak değerlendirilebilir.¹⁵

Gerilemeyi durdurma arayışı Osmanlı'nın yüzünü Batı'ya çevirmesini sağlamış, Avrupa ülkeleri ile modern anlamda diplomatik ilişkiler III. Ahmet'in Avrupalı devletlerin başkentlerine elçiler göndermesiyle kurulmuştur. Avrupaî yaşamın tüm unsurları İstanbul'un ilgi odağı haline gelmiştir. Bu ilgi 1718-1730 yılları arasında yaşanan ve Lale Devri olarak tarihe geçen dönemi karakterize etmiştir.¹⁶

Lale Devri ile Batılılaşma'nın herkesçe hissedilir hale gelmesi devletin üst kademelerinde yer alan bazı askeri ve idari kadrolarla ayanları rahatsız etmiş, bu rahatsızlık 1730 yılında meydana gelen Patrona Halil İsyanı'nın altyapısını hazırlamıştır. İsyan sonucunda padişah III. Ahmet tahttan indirilmiş, sadrazam katledilmiştir.¹⁷

18. Yüzyıl, Avusturya, Rusya, İran'la yapılan ve toprak kayıpları ile sonuçlanan savaşlarla geçmiş, Osmanlı'da ekonomi iyice bozulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki

¹³ Şenyurt, O. (2009). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Hassa Başmimarları". *TÜBAV Bilim Dergisi*, (2)4, 500.

¹⁴ Turan, Ş. (1963). "Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (1)1, 178.

¹⁵ Demirpolat, A. ve Akça, G. (2008). "Osmanlı Toplumunda Modernleşme ve Ulema". *EKEV Akademi Dergisi*, 36, 199-132.

¹⁶ Evin, A. (2014). "Batılılaşma ve Lale Devri". *Masaldan Gerçeğe Lale Devri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 205-228.

¹⁷ Aktepe, M. (1958). *Patrona İsyanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.

feodal ekonomik düzenin Batı'nın yeni ekonomik modeliyle rekabet edebilme kapasitesi olmadığı için savaşların sonucu olan kayıplar telafi edilememiştir.¹⁸ 1739'dan 1768'e kadar süren barış yıllarında yöneticiler diplomasiye yönelerek dış politikadaki anlaşmazlıkları savaşız çözmeye çalışmışlardır. Bu tarihten sonra Rusya ile savaş patlak vermiş, 1774 tarihli Küçük Kaynarca Anlaşması Osmanlı İmparatorluğu'nun iyiden iyiye zayıflamasına sebep olmuştur.¹⁹

Savaşlarda yaşanan mağlubiyetlerin bir türlü engellenememesi ve artan toprak kayıpları orduda yenileşme hareketlerinin başlamasına sebep olmuştur. Askeri alanda reformlar Avrupalılar öncülüğünde gerçekleştirilmek istenmiştir. Bu bağlamda Sultan I. Mahmut bir Fransız askeri olan ve Humbaracı Ahmet Paşa adıyla bilinen Kont de Bonneval'ı reformları uygulaması amacıyla görevlendirmiştir.²⁰ Yeniçerilerin tepkisi nedeniyle reformlar sadece bir bölük ile sınırlı kalmıştır. Yine de 1734 yılında modern topçu bataryalarına nitelikli personel yetiştirmek amacıyla kurulan hendesehane, askeri reformlar bağlamında olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Sultan III. Mustafa döneminde 1773 yılında Haliç'te Riyaziye Mektebi açılmış, burası daha sonra Mühendishane-i Bahr-i Hümayun'a dönüşmüştür. I. Abdülhamid döneminde de orduda reform lağımca ve topçu ocaklarının Avrupalı askeri uzmanlar aracılığıyla yenilenmesiyle devam etmiştir. 1789'da padişah olan III. Selim kapsamlı bir yenileşme hareketine girişmiş, ıslahat programını toplumun önde gelen kişilerinin fikirlerine başvurarak başlatmıştır. Nizam-ı Cedid ordusu onun orduda yenileşme adına en büyük başarısı olmuştur. Bunun yanısıra Avrupa başkentlerinde daimi diplomatik elçilikler açılmıştır. 1806'da meydana gelen Kabakçı isyanı III. Selim'in yenileşme çabalarının sonu olmuştur.²¹

Osmanlı coğrafyası 18. yüzyılda Avrupa devletlerinin etkinliklerini arttırdığı bir bölge olmuştur. İngiltere, Hollanda ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki imtiyazlı konumlarını güçlendirmiştir. Bahsi geçen ülkelerin elçilikleri bu imtiyazların uygulanması ve korunmasında aracı rol üstlenmiştir. Osmanlı'da tarımsal ihracat bu ülkeler vasıtasıyla

¹⁸ Sakal, M. ve Gölçek, A.G. (2017). "Osmanlı Devleti'nde Mali Bunalım ve Reform". *Sosyoekonomi*, (25)34, 11-32.

¹⁹ Eldem, E. (1999). "18. Yüzyıl ve Değişim". *Cogito*, (19), 189-199.

²⁰ Kaçar, M. (1995). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Sahada Yenileşme Döneminin Başlangıcı". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 1, 210.

²¹ Erdemir, L. (2001). *17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Islahat ve Yenileşme Faaliyetleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

gerçekleşmiş başta Fransız mamül malları olmak üzere ithal ürünler Türk piyasalarını nüfuzu altına almıştır. Batılı devletlerle ilişkilerin koordinasyonu Osmanlı'daki gayrimüslümler tarafından yapılmış ve bu azınlık unsurlar Avrupa ülkelerinin hamiliğini elde etmişlerdir.²²

Avrupa coğrafyası 18. yüzyıl içerisinde Aydınlanma'yı yaşamış, modern düşünsel akımlar Fransa üzerinden başta İngiltere ve Almanya olmak üzere büyük bir alanda hızla yayılmıştır. Rönesans ve coğrafi keşifleri takiben yaşanan Aydınlanma ile son halini alan Batı Medeniyeti, doğum yeri olan Avrupa'dan başlayarak bütün dünyayı siyasal, ekonomik ve sosyolojik olarak derinden etkilemiş ve dönüştürmüştür. Osmanlı İmparatorluğu yöneticileri yaşanan sürece ayak uydurma konusunda son derece isteksiz olmuşlar ve problemlerin çözümü için derinlemesine bir restorasyon programı üretememişlerdir.²³

18. yüzyılda İstanbul'da inşa edilen yeni eserlerin birçoğu Sur İçi, Eyüp ve Üsküdar olmak üzere başkent'in üç bölgesinde yoğunlaşmıştır. Sayısal olarak en fazla yeni yapı Fatih, Beyazıt ve Eminönü'nü de kapsayan, fetihten itibaren imparatorluğun idari binalarını bünyesinde barındırması ve ticaretin merkezi olması sebebiyle her zaman başkent'in kalbi konumunda olan Sur İçi'ne inşa edilirken Batılılaşma etkisiyle görülmeye başlanan yeni üsluptaki yapılara ise Üsküdar ve Eyüp'te daha fazla rastlanılmaktadır.²⁴

Başkent'in ticaret merkezi Eminönü olagelmıştır. Dışarıdan gelen mallar Sirkeci ve Unkapanı'ndan dağıtımına çıkarılmıştır. Ayrıca gümrük gelirleri de bu bölgelerden elde edilmiştir. Fatih ise aşırı nüfus yoğunluğu ve çarşılarının fazlalığıyla şehrin pazarı konumunda, Beyazıt da Kapalıçarşı sayesinde ticari hareketliliğe önemli katkılarda bulunan bir bölge olmuştur.²⁵

18. yüzyılda başkent'in tüm nüfusunun büyükçe bir bölümünün Sur İçi'nde yaşadığı görülmektedir. Bölgenin nüfus kompozisyonunda Türkler nicel olarak çoğunluk olsalar da önemli oranda Yahudi, Ermeni ve Rum gayrimüslümler de burada ikâmet etmekteydiler.

²² Erdemir, H. (2002). "Batılılaşma Sürecinde Fransa Etkisi". *Türkler*, (14), 641-646.

²³ Kona, G. G. (2005). *Batı'da Aydınlanma Doğu'da Batılılaşma*. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.

²⁴ Çelebi, M. E. (2004). *18. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma Dönemi ve Bir 18. Yüzyıl Örneği: Üsküdar Ayazma Külliyesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

²⁵ Mantran, R. (1996). "17. ve 18. Yüzyıllarda İstanbul". *Dünya Kenti İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 38-47.

İstanbul'a doğru aralıksız devam eden göçler konut sıkıntısının baş göstermesine sebep olmuş, III. Ahmet, başkente göçü yasaklayan bir emir çıkartmıştır.²⁶

Sur İçi'ne 18. yüzyılda inşa edilen yapılar bölge esnafının ve alışveriş için gelen ahalinin ihtiyaçlarını gidermeye ve ticareti canlı tutmaya yönelik bir amaç taşımaktadır. Kapalıçarşı'nın bitişiğine inşa edilen Nuruosmaniye Külliyesi söz konusu amacı yansıtan en somut örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.3. Mimaride Batılılaşmanın Genel Özellikleri ve 18. Yüzyıl Dönem Yapılarındaki Üslup Değişiklikleri

Osmanlı mimarisinin her şeyden önce en temel karakteristik özelliği bir saray sanatı olmasıdır.²⁷ Saray eksenli yaşanan gelişmeler neticesinde 18. yüzyıl Osmanlı mimarisinin yeni ve Batılı üsluba doğru evirildiği ve Batılılaşma kavramı merkezli değerlendirildiği bir zaman dilimi olmuştur.²⁸ Bu dönemde mimaride tam bir Batılılaşma'dan bahsetmek zor olsa da Lale Devri'yle birlikte Batı etkisinin ortaya çıktığı genel kabul olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimi araştırmacılara göre ise Osmanlı'da Batılılaşma 1720'de Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa'ya gitmesiyle başlamıştır.²⁹ Mimaride Batı etkisinin 1703 – 1740 yılları arasındaki geçiş dönemiyle başlayıp esasen 1740 – 1820 arasında tam manasıyla ifadesini bulan Barok üslup ile geliştiğini savunanlarda mevcuttur.³⁰ Bazı araştırmacılar ise 1703 – 1730 yılları arasında ortaya çıkan yapıları Lale devri üslubu olarak tanımlamış ve Batı etkisinin ilk olarak bu zaman aralığında görüldüğünü belirtmişlerdir.³¹

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile yakınlaşmasının mimariye yansımaları Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa'dan payitahta yazdığı mektuplarda Paris yapılarından bahsetmesi ve bunların III. Ahmet'i etkilemesiyle ortaya çıkmıştır.³² 1720 ve 1721 olmak

²⁶ Kuban, D. (1970). "İstanbul'un Tarihi Yapısı". *Mimarlık*, (79), 33.

²⁷ Yenişehirlioğlu, F. (1999). "Saltanat İdeolojisi ve Osmanlı Sanatı". *Osmanlı*, (9), 19.

²⁸ Batur, A. (1996). "Geç Osmanlı İstanbul'u". *Dünya Kenti İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 154.

²⁹ Arel, A. (1975). *Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 21.

³⁰ Eyice, S. (1981). "XVIII. Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo Klasik Üslubu". *Sanat Tarihi Yıllığı*, (9-10), 163-164.

³¹ Arseven, C. E. (1955). *Türk Sanatı Tarihi: Menşinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatlar*. İstanbul: MEB Basımevi, 400.

³² Kuban, D. (1954). *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 22.

üzere iki yıl süreyle Fransa'da bulunan Yirmisekiz Mehmed Çelebi, Fransızlar tarafından sempatiyle ağırlanmıştır. Öyle ki kendisi ve heyeti Fransız sanatçıların eserlerine bile konu olmuştur.³³

XV. Louis dönemi gelişmelerini çözümlemesi için Fransa'ya yollanan Yirmisekiz Mehmed Çelebi, Osmanlı'ya döndüğünde siyaseten başarısız olsa da sanatta son modayı beraberinde getirmeyi başarmıştır.³⁴ Fransız Rokoko'su, elçinin gönderildiği 1720 yılında hâkim olan Rejans Akımı içerisinde Louis-Claude Vassé ve Gilles-Marie Oppenordt gibi sanatçılar tarafından tüm ihtişamıyla ifadesini bulmaktaydı. Bu akım ve temsilcileri Yirmisekiz Mehmed Çelebi'yi derinden etkilemiştir.³⁵ Elçinin en çok etkilendiği Fransız sarayları Versailles, Marly ve Trianon'dur.³⁶

Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin seyahatnamesi Osmanlı coğrafyasının gerçek anlamda ilk kez Batı dünyasına açılmasını temsil etmektedir. Elçinin oğlu Sait Mehmed, Fransa'da edindiği teknik bilgileri kullanarak, İbrahim Müteferrika ile birlikte ilk matbaayı açmış ve babasının eserini bastırarak geniş kitlelerin Batı ile tanışmalarına vesile olmuştur.³⁷

Fransa, Osmanlı İmparatorluğu tarafından en fazla kapitülasyon verilen devlet haline gelmiş, tekstil ve züccaciye sektörü başta olmak üzere Fransız malları Osmanlı piyasalarını doldurmuştur. Bu bağlamda üslupta barok ilk olarak büyük yapılarda değil; kapı, pencere vb. küçük unsurların süslemelerinde gözlenmiştir. Bu durum baroğun el sanatları aracılığıyla Türk mimarisine nüfuz etmeye başladığını göstermektedir.³⁸ Gerileme döneminin sorunlarını çözmek amacıyla Avrupa'dan genelde askeri alanda uzman kişiler getirilirken bunlarla birlikte Batılı sanatçılar da Osmanlı topraklarına gelmişlerdir.³⁹ Batı

³³ Özgen, E. (2010). *Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Seyahatnamesi Üzerinden Fransa'da 18. Yüzyıl Mimarlık Ortamı ve Osmanlı Mimarlığına Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

³⁴ Rado, Ş. (2016). *Paris'te Bir Osmanlı Sefiri - Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

³⁵ Cezar, M. (1995). *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul: EKAV Yayınları.

³⁶ Rado, Ş. (2016). *Paris'te Bir Osmanlı Sefiri - Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

³⁷ Gerçek, S. N. (1944). "Yabancı Gözüyle Sivil Mimarimiz". *Güzel Sanatlar*. Ankara: Maarif Vekilliği Basımevi.

³⁸ Arel, A. (1975). *Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 10.

³⁹ Kuban, D. (1954). *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 22.

kökenli yapıların Türk mimarisine devşirilmesi mimaride süsleme türlerinin de dönüşmesini sağlamıştır. Avrupa’da doğan mimari akımların hepsi Osmanlı’yı az ya da çok etkisi altına almıştır. Yeni üslupla birlikte silmeler, rumiler ve mukarnasların yerini barok profiller, arabesk motifler ve volütler almıştır.⁴⁰ Barok ve rokoko uygulamalarıyla birlikte kıvrımlar, yaprak ve deniz kabuğu motifler ve kartuşlar da sıklıkla görülmeye başlamıştır.⁴¹

Osmanlı’da barok üslubun büyük bir yapıdaki ilk örneği yapımına 1749 yılında başlanan Nuruosmaniye Cami’dir ve barok 18. yüzyılın sonuna kadar birçok yapıda kullanılmıştır.⁴² 18. yüzyılda Osmanlı mimarisindeki yapısal değişim “nev icad” olarak nitelendirilmiştir.⁴³ Türk mimarisinde barok dönem Sultan II. Mahmut devrinin sonu olan 1839 yılında kadar sürmüştür. Barok takip eden yüzyılda hâkim olan mimari üsluplar içerisinde de kendine yer bulmuştur.⁴⁴ 18. yüzyıl eserlerinde gözlenen barok ve rokoko Avrupa’da ortaya çıktığı haliyle kopyalanmamış, klasik Osmanlı mimarisi ile harmanlanmış bir üslup olarak kendine has özelliklere sahip olduğu için Türk Barok’u ve Türk Rokoko’su olarak adlandırılmıştır.⁴⁵ Çalışmanın ana konusunu oluşturan Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa’nın İstanbul’daki eserlerinden Laleli, Ayazma ve Beylerbeyi Cami’leri söz konusu karma üslubu yansıtan en önemli örneklerdir.⁴⁶

19. yüzyıla gelindiğinde ampir olarak da tanımlanan neoklasik üslubun Osmanlı mimarisi içerisinde örnekleri gözlenmektedir. Münferit olarak da kendine yer bulan bu tarza İstanbul camilerinde barok ve rokoko ile birlikte eklektik olarak da rastlanılmaktadır.⁴⁷ Bu yüzyılda Osmanlı mimarisini etkisi altına alan, egzotik ve arabesk öğeleri bünyesinde barındıran bir diğer akım da Oryantalizm’dir.⁴⁸ Sultan Abdülaziz zamanında görülmeye başlanan bu üslup Klasik Osmanlı mimarisi geleneğiyle olan

⁴⁰ Arel, A. (1975). *Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 11-12.

⁴¹ Cezar, M. (1995). *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul: EKAV Yayınları, 5.

⁴² Batur, A. (1985). “Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, (4), 1043.

⁴³ Tanyeli, U. (2014). “Bir Historiyografik Model Olarak Gerileme-Çöküş ve Osmanlı Mimarlığı Tarihi”. *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Gerileme Paradigmasının Sonu*. İstanbul: Timaş Yayınları, 313.

⁴⁴ Kuban, D. (1994). “Barok Mimarisi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (2), 64.

⁴⁵ Cezar, M. (1995). *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul: EKAV Yayınları, 6.

⁴⁶ Batur, A. (1985). “Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, (4), 1044.

⁴⁷ Ödekan, A. (1993). “Ampir Üslubu”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1), 247-248.

⁴⁸ Saner, T. (1998). *19. Yüzyıl Mimarlığında Oryantalizm*. İstanbul: Pera Turizm Yayınları, 2.

benzerliği sebebiyle II. Abdülhamid devrinde de etkili olmaya devam etmiştir. Bu dönemde Oryantalizm'in etkileri sivil, askeri ve dini mimarinin tamamında gözlenebilmektedir.⁴⁹

Oryantalizm'in Osmanlı mimarisinde etkinliğini kaybetmesi 20. yüzyılda Birinci Ulusal Mimarlık akımının gelişmesiyle gerçekleşmiştir. Yeni bir ulus devlet yaratma sürecinin sürdüğü Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında da Ulusal Mimarlık akımı gelişmeye devam etmiştir. Bu dönem mimaride ulusal tarzı uygulayan bir neslin yetişmesine şahit olmuştur. İnşa edilen yapılarda yoğun süslemeci anlayış terk edilerek işlevsellik ön plana çıkarılmıştır.⁵⁰

2.4. Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa'ya Kadar Olan Süreçte Mimaride Batılılaşmanın Seyri

18. yüzyıl, Batı dünyası için sanayi devrimiyle birlikte teknolojik ve ekonomik gelişmişliğin hızla arttığı, Osmanlı için ise her alanda gücün zayıfladığı bir dönemdir. Osmanlı bu bağlamda yüzünü Batı'ya dönmek zorunda kalmıştır.⁵¹ Avrupa kıtasında büyük topraklara sahip olan Osmanlı, Batı'da yaşanan gelişmelerden savaşlar, ticaret ve kültürel alışveriş yoluyla en çok etkilenen ülkelerin başında gelmektedir.⁵²

Karlofça Anlaşması ile başlayan ve Pasarofça Anlaşması'nda geçici bir durum olmadığı somutlaşan gerileme askeri alanla sınırlı kalmayıp Osmanlı'nın sosyolojik ve politik durumuna da yansımıştır. Dolayısıyla Batı kökenli yenilik arayışları da idare, eğitim, sanat ve kültür gibi geniş bir yelpazede seyretmiştir.⁵³ Her ne kadar III. Ahmet'ten II. Mahmut'a kadar tüm sultanlar Batılılaşma'da öncü rol oynamış olsalar da⁵⁴ bu başlıkta Mehmed Tahir Ağa'nın mimarbaşı olarak tarih sahnesine çıktığında tahtta olan III. Mustafa'ya kadar Batılılaşma'nın seyri incelenecektir.

⁴⁹ Germaner, S. ve İnankur, Z. (2002). *Oryantalistlerin İstanbul'u*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

⁵⁰ Saner, T. (1998). *19. Yüzyıl Mimarlığında Oryantalizm*. İstanbul: Pera Turizm Yayınları, 3.

⁵¹ Denel, S. (1982). *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

⁵² Batur, A. (1985). "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, (4).

⁵³ Arel, A. (1975). *Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

⁵⁴ Kuban, D. (1998). *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*. İstanbul: YEM Yayınları.

Osmanlı mimarisinde klasik üslupta son özgün eserler 17. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Osmanlı 17. yüzyılın ikinci yarısında mimari olarak da bir duraklamanın içine girmiştir. III. Ahmet döneminde izlenen Batı ile ilişkileri iyi tutma ve sorunları diplomasi yoluyla çözme politikası, zaten klasik üsluptan kopmaya hazır mimari dünyanın içinde olduğu arayışı eyleme dökecek fırsatı sunmuş, Batı etkisinde bir canlanma ortaya çıkmıştır.⁵⁵

Osmanlı İmparatorluğu, Fransa ile kökleri Kanuni Sultan Süleyman zamanına dayanan kuvvetli ilişkilere sahip olmuştur. Bu nedenle Batılılaşma'nın erken örneklerinde Fransız nüfuzu hâkimdir. Doğan Kuban, 1728 yılında Fransa'nın İstanbul elçisi olarak atanan Marquis de Villeneuve'un yanında getirdiği iki gemi dolusu kıymetli eşya ve silahın Osmanlı'ya yapılmış kültürel ve sanatsal bir ihraç olarak tanımlamaktadır.⁵⁶

Batı ülkeleri Osmanlı'yı hem genişlemeleri önünde bir engel hem de ticari mallarını ihraç edebilecekleri büyük bir pazar olarak görmüşler bu sebeple diplomatik ilişkiyi sürdürme gereği duymuşlardır. Fransa, Osmanlı ile modern anlamda resmi diplomatik ilişki kuran ilk Batı ülkesidir ve bunun ekonomik avantajlarından faydalanmıştır. Diğer Batı ülkeleri de Fransa'nın yolunu takip etmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli imtiyazlar elde etmişlerdir.⁵⁷

Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa'ya elçi olarak atanıp geri döndükten sonra sultana sunduğu ve Fransız saray hayatını hayranlıkla dile getirdiği seyahatname III. Ahmet ve Sadrazam Damat İbrahim Paşa'yı derinden etkilemiştir. 1724'de Mercure de France adlı dergide çıkan bir yazı, Yürmsekiz Mehmed Çelebi'nin anlattıklarından çok etkilenen Osmanlı sadrazamının barış ortamının getirisi olan rahatlıkla Fransa'da yaşananlara benzer bir tarzı Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulamak istediğini dile getirmektedir. Bu yazı, mimarinin de Batı etkisiyle dönüşeceğinin habercisi olarak değerlendirilebilir.⁵⁸

⁵⁵ Cezar, M. (1995). *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul: EKAV Yayınları.

⁵⁶ Kuban, D. (1998). *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*. İstanbul: YEM Yayınları.

⁵⁷ Batur, A. (1985). "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, (4).

⁵⁸ Rado, Ş. (2016). *Paris'te Bir Osmanlı Sefiri - Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

III. Ahmet döneminde Batılılaşma'nın göze çarpan en karakteristik özelliği saraylı çevresi ile sınırlı kalmasıdır. Kâğıthane çevresinin düzenlenme şekli bunun en somut örneğidir. Kâğıthane, Bizans döneminden bu yana bölgede kâğıt üretimi gerçekleştirildiği için bu isimle anılmaktaydı.⁵⁹ Burası aynı zamanda Osmanlı'nın Fransız Rokoko'su ile tanışmasını simgelemektedir.⁶⁰ Kâğıthane, düzenlenmesinden önceki zamanlarda da yazlık dinlenme yeri, gezinti ve piknik alanı olarak kullanılageldiği için buranın düzenleme için seçilmesi rastgele olmamıştır.⁶¹

Düzenlenmesinin ardından yok edildiği zamana kadar Sadabâd olarak anılan bölge suyun merkeze alınması ve bahçe planlaması açısından Batı etkili olsa da yapısal profilinde Batı etkisi olmamıştır.⁶² Lale Devri yapılarının isimleri İran'da yakın dönemde inşa edilen yapıların adlarıyla benzerlik göstermekteydi.⁶³ Kâğıthane'de de bahçe düzenlemelerinde kullanılan çevre elemanlarının Farsça adlarla nitelendirilmesi Batı'nın yanı sıra İran etkisinin varlığına da işaret etmekteydi.⁶⁴

Kâğıthane'de yapılan düzenlemeler derenin çevresi, saray yapıları, sarayın çevresine ait köşkler ve Has Bahçe'yi kapsamaktadır. Dere, düzenlemenin merkezinde yer almış, dere yatağı mermer rıhtımlarla kanal haline getirilip değiştirilmiştir. Sultan için yapılan Kasr-ı Hümayun'un önünde ise Has Bahçe kanal boyunca yerleştirilmiştir. Kanaldan gelen suların setler üzerinden kaskat şeklinde akıtılması sağlanarak bir su bir havuz halinde toplanmıştır. Birçok şiiri İran hayranlığını yansıtan⁶⁵ Şair Nedim burasını Cetvel-i Sim (Gümüş Kanal) olarak nitelendirmiştir. Bu tarz düzenlemeler o dönem İran'da da mevcuttu.⁶⁶ Esasen Cetvel-i Sim'in bahçe unsuru yapılması ve etrafının kasır ve

⁵⁹ Aktepe, M. (2001). "Kağıthane". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (24), 166.

⁶⁰ Kuban, D. (1998). *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*. İstanbul: YEM Yayınları.

⁶¹ Eyice, S. (1986). "Kağıthane-Sadabad-Çağlayan". *Taç Vakfı Dergisi*, (1)1, 28.

⁶² Özgen, E. (2010). *Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Seyahatnamesi Üzerinden Fransa'da 18. Yüzyıl Mimarlık Ortamı ve Osmanlı Mimarlığına Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 171.

⁶³ Erimtan, C. (2014). "The Appearance of Saadabad: The Perception of the 'Tulip Age (1718-30)' and the Impact of the Ottoman-Safavid Rivalry". *Ottoman Tulips, Ottoman Coffee: Leisure and Lifestyle in the Eighteenth Century*. London: Tauris Academic Studies, 46.

⁶⁴ Günalp, Ö. S. (2000). "Doğu ve Batı Kültürlerinin Osmanlı Bahçe Mimarisindeki Belirleyici Rolü ve İstanbul Örneğinde Son Dönem Osmanlı Bahçelerinin Düzenleme Prensipleri". *Mimarlığın 7 Yüzyılı Uluslararası Bir Miras*. İstanbul: YEM Yayınları, 155.

⁶⁵ Hamadeh, S. (2004). "Ottoman Expressions of Early Modernity and the Inevitable Question of Westernization". *Journal of The Society of Architectural Historians*, (63)1, 40.

⁶⁶ Cerasi, M. (1999). *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 166.

köşklele düzenlenmesi Kâğıthane'yi Fransa'dakine benzer bir saray düzenlemesi haline getirmiş ve Batı tarzı hüviyetini kazandırmıştır.⁶⁷

Sadabâd klasik Osmanlı mimarisine göre yapılmış olmasına rağmen çevresinin duvar ve kapılarla çevrili değil açık olması nedeniyle kendinden önceki sarayların aksine Batı etkisini hissettirmiştir.⁶⁸ Buna ek olarak Fransız saray düzenlemesini taklit etmekten öte burada merkez olarak havuz yerine suyun serbestçe aktığı bir derenin seçilmiş olması Kâğıthane düzenlemesinin özgünlüğüne işaret etmektedir.⁶⁹ Eğlenceler için uygun yapıların ve mekânın suyun yeniden düzenlenmesiyle tesis edilmesi, Osmanlı'daki özgün sanatsal anlayışın ve Batı etkisindeki dönemin ruhunun harmanlanmasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu önemli örnek Patrona Halil İsyanı'nın gazabına uğramış ve birkaç saat gibi kısa bir süre içerisinde yakılıp yıkılarak yerle bir edilmiştir.⁷⁰ İsyân sırasında yok edilen köşk ve konakların sayısı yüz yirmi olarak belirtilmiştir.⁷¹

Lale Devri yapılarında Batılı süsleme ve dekorasyon elemanları yaygın olarak kullanılsa da bu dönem Batı etkisi henüz yapıların diğer özelliklerine yansımış değildir. Batılı etki Fransız Rokoko'su ve İtalyan Barok'u süsleme elemanlarıyla dekorasyonda kendini göstermiştir. Söz konusu etki dini yapılar dışında kalan konut, sebil, çeşme, köşk gibi sivil mimari eserlerde kullanılmıştır.⁷² Lale Devri'nde edebiyatta da sık rastlanılan çiçek motifi bir süsleme ögesi olarak iç mekân düzenlemelerinde sıkça kullanılmıştır. Natüralist renklerle bezenen çiçek motifi tarzında süslemeler dönemin özelliklerini en iyi yansıtan sebil ve çeşmelerde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.⁷³

III. Ahmet dönemi başkentte birçok inşa faaliyetine tanıklık ettiğimiz bir zaman dilimi olsa da bunlar İstanbul'un tamamını değil yalnızca eğlence hayatının gereği olarak görülen ve saraylı çevresinin isteğiyle hayata geçirilmiş dekorasyon düzenleme

⁶⁷ Şahin, S. (2008). *Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi 1703-1754*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 228.

⁶⁸ Hamadeh, S. (2010). *Şehr-i Sefa 18.Yüzyıl'da İstanbul*. İstanbul: İletişim Yayınları, 105.

⁶⁹ Batur, A. (1985). "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, (4).

⁷⁰ DeneI, S. (1982). *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

⁷¹ Bilgicioğlu, B. (2008). "Sadabad". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (35), 380.

⁷² Cezar, M. (1995). *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul: EKAV Yayınları, 4.

⁷³ Batur, A. (1985). "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, (4), 1042.

girişimlerini kapsamaktadır. Söz konusu düzenlemeler saraylar ve kasırlar merkezli yapılmıştır.⁷⁴

Sonuçta, Lale Devri'nde Osmanlı mimarisi özellikle saray ve civarında Batılı öğelerin ağırlıkta olduğu yeni bir anlayışa, konut mimarisinde doğaya dönüşe ve dekorasyon temelli bir eğilime doğru evrilmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan süsleme anlayışı barok üslubun ilerleyen yıllarda Osmanlı mimarisinde yerleşmesinin zeminini oluşturmuş ve Osmanlı'da mimariyi yeni bir güzergâha doğru sürüklemiştir.⁷⁵

Patrona Halil İsyanı, Lale Devri yeniliklerine gösterilmiş büyük bir başkaldırı olsa da Batılılaşma I. Mahmut döneminde de Osmanlı'yı etkisi altında tutmaya devam etmiştir. 1730'dan 1754'e kadar sürecek olan bu geçiş döneminde sebil ve çeşme yapımı artarak devam etmiştir. Mimaride yapısal değişimin ağır seyretmesine karşılık süsleme, bezeme ve dekorda hızlı bir değişim gerçekleşmiştir.⁷⁶ Özellikle sebil ve çeşmelerin birçoğunda gözlemlenen vazo içinde çiçek ve kâse içinde meyve motifi⁷⁷ ve III. Ahmet Çeşmesi'nin akantus kuşağı dikkate alındığında Osmanlı'da Batı etkisi yanında Hint-Moğol mimari geleneğinin de etkin olduğu söylenebilir.⁷⁸

Klasik Osmanlı mimarisine benzeyen yapılar her ne kadar bu tarihten sonra inşa edilmeye devam etmiş olsa da 1740, mimaride tam Batı etkisinin hâkim olması açısından çok önemli bir dönüm noktasıdır.⁷⁹ 1740'lardan sonraki yapılarda S ve C kıvrımlar, deniz kabuğu ve akant bezemeler, korint ve kompozit sütun başlıkları giderek artan biçimde karşımıza çıkmaya başlamıştır.⁸⁰ Konut yapılarında ise arabesk öğeler, kıvrım dallar ve soyut şekiller göze çarpmaktadır. İstanbul'da Batı kökenli süsleme elemanlarının yer

⁷⁴ Arel, A. (1975). *Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

⁷⁵ Arel, A. (1975). *Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

⁷⁶ Denel, S. (1982). *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

⁷⁷ Saner, T. (1999). "Lale Devri Mimarlığında Hint Esinleri Çinihane". *Sanat Tarihi Defterleri*. İstanbul: Ege Yayınları. (3), 36.

⁷⁸ Saner, T. (2008). "18. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığındaki Strüktür Kırıcı Akım Rokoko". *Arradamento Mimarlık Dergisi*, (5), 34.

⁷⁹ Ödekan, A. (1996). "Kentlerin Kraliçesi Konstantinopolis". *Dünya Kenti İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 148.

⁸⁰ Cezar, M. (1995). *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul: EKAV Yayınları.

aldığı, barok ve rokoko üslubunu yapı bütününde yansıtan en eski eser 1741’de inşa edilen Hacı Mehmed Emin Ağa Sebili’dir.⁸¹

18. yüzyılın ortasına gelindiğinde Osmanlı mimarisinin klasik yapı kalıbına uygulanmış barok ve rokoko özellikler taşıyan eserlerin sayısı oldukça artmıştır.⁸² Bu dönemde yerli sanatçıların da başlangıçta yalnızca yabancıların saraylı çevresinin isteklerini gerçekleştirmek için kullandıkları barok ve rokokoyu benimsedikleri gözlenmektedir. Ayrıca çini yerine manzara konulu duvar resimleri kullanılmaya başlanmış, yüzyılın sonunda duvar resmi çininin yerini tamamen almıştır.⁸³ I. Mahmut döneminde inşa edilen yapılardaki asimetrik yerleşim ve perspektif şaşırtmaları klasik mimariden köklü bir dönüşü temsil etmiyor olsa da Lale Devri’nin sınırlı Batı etkili kapsamını bir üst noktaya taşımıştır.⁸⁴

Yapımına 1748’de I. Mahmut döneminde başlanan Nuruosmaniye Külliyesi şüphesiz ki Osmanlı mimarisinde Batılılaşma bağlamında büyük bir köşe taşı konumundadır. Külliyenin inşasının tamamlanması ise III. Osman zamanında gerçekleşmiştir.

1754 – 1757 yılları arasında tahtta olan III. Osman dönemi, Batılılaşma’ya siyasal olarak karşıt bir tutumun hâkim olduğu bir zaman dilimidir.⁸⁵ Osmanlı İmparatorluğu Batı ile ticari ilişkilerin olumsuz tarafıyla yüzleşmiş, sarayın da ötesinde ahali arasında dahi Batı kültürü ve Batı malları hayranlığı baş göstermiştir. Bu duruma tepki olarak padişah III. Osman saraydaki tüm ithal malları yaktırmıştır. Benimsenen tavır Batılılaşma’nın etkilerini silme konusunda yetersiz kalsa da bu dönemde mimari faaliyetlerde rokokoya yer verilmemiş, yalnızca İtalyan baroğu kullanılmıştır.

Barok bu dönemde Osmanlı mimarisine tamamen yerleşmiş, tüm eserlerde bu üslup ile karşılaşılmaya başlanmıştır. III. Osman zamanında tamamlanan Nuruosmaniye eğrisel

⁸¹ Urfaloğlu, N. (2009). “Sebil”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (36), 250.

⁸² Denel, S. (1982). *Batılılaşma Sürecinde İstanbul’da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

⁸³ Kuban, D. (1998). *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*. İstanbul: YEM Yayınları.

⁸⁴ Arel, A. (1975). *Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

⁸⁵ Arel, A. (1975). *Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

biçimler, payandalı duvarlar, kat silmeleri gibi taşıdığı barok unsurlarla, bu tarzın içselleştirildiğinin en somut örneğidir.⁸⁶ Nuruosmaniye'nin diğer bazı barok özellikleri; cami avlusu ve mihrap çıkıntısının çokgen şeklinde olması, harimi çevreleyen galerilerin duvara bitişik ve yüksek localar halinde olması, galeri altı revaklarının ana hacme taşmaması olarak sıralanabilir. Külliye bezemeleri, S ve C kıvrımları, duvarda yön değişimleri, asimetrik düzenleme, niş ve kapılarda dairesel profil kullanılması, kabartma ve motifler de Nuruosmaniye'nin barok üslubunu yansıtmaktadır. Ayrıca cami minarelerine kurşun yerine taş külah koyulması da Nuruosmaniye ile başlamıştır.⁸⁷ Tüm barok özelliklerine rağmen Nuruosmaniye, klasik Osmanlı mimarisinin yapısal kalıplarına sahiptir.

III. Mustafa devrinde Batı'ya olan ilgi önceki sultanlara göre çok daha fazla artmıştır. Bu dönem ayrıca Osmanlı'nın mali olarak zirveyi yaşadığı son dönemdir. III. Mustafa zamanında yaşanan büyük İstanbul depreminin ve Osmanlı – Rusya savaşlarının olumsuz etkileriyle bu zenginlik erimeye başlamıştır.⁸⁸ Ayrıca afet ve savaşların etkisiyle sanatsal mimari faaliyetlere verilen önemde azalma olmuştur. Eğitim alanında Batılılaşma bu dönemde gözle görülür hale gelmiş, Batılı yazarların kitapları Osmanlı'ya getirilmeye ve gençler eğitim amacıyla Avrupa'ya gönderilmeye başlanmıştır. Özellikle askeri alanda olmak üzere birçok subay, mühendis ve uzman da eğitim vermesi amacıyla İstanbul'a getirilmiştir.⁸⁹

III. Mustafa dönemi eserleri, mimaride Batılı öğelerin devşirilerek klasik Osmanlı üslubu ile harmanlandığı yapılarıdır. Bu anlamda yenilik getiren Batı etkisinin durulduğu bir zaman dilimi olduğu söylenebilir. Tasarımlarda aşırı Batı etkisinden uzak durulması, tam olarak Osmanlı – Batı uyumunu yansıtan estetik değerlerin pratikte gerçekleştirilebilmesini sağlamıştır. Dönem yapılarının kendilerinden önce inşa edilen Nuruosmaniye'den daha az barok ve rokoko öğeler taşıyor olması mimaride kontrolsüz, aşırı ve taklitçi Batılılaşma'nın dizginlendiğine, estetik anlayışının tarihsel ve toplumsal değerler dikkate alınarak yeniden düzenlendiğine işaret etmektedir. Bu yeniden

⁸⁶ Deneş, S. (1982). *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

⁸⁷ Kuban, D. (1998). *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*. İstanbul: YEM Yayınları.

⁸⁸ Özer, F. (1995). "III. Mustafa Devrinin Mimari Üslubu". *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, (3).

⁸⁹ Arel, A. (1975). *Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

düzenlenme sonucunda Türk Barok'u doğmuştur.⁹⁰ Klasik Osmanlı mimarisinin yapısal planlarıyla Batı etkili unsurların harmanlanması sonucu ortaya çıkan Türk Barok'u kendine has bir üslup olarak tarihe geçmiştir.⁹¹

III. Mustafa devrini mimari anlamda hareketlendiren ve birçok özgün dini ve sivil mimari örneklerin ortaya çıkmasını sağlayan en büyük neden ise Osmanlı'da Hassa Başmimarlığı kurumunun son parlak zamanının bu dönemde ve Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa öncülüğünde yaşanmış olmasıdır.⁹²

⁹⁰ Kuban, D. (1994). "Barok Mimari". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (2), 61-65.

⁹¹ Yenişehirlioğlu, F. (1993). "Sanatta Osmanlı İmparatorluğu Fransa Etkileşimi". *Osman Hamdi Bey ve Dönemi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

⁹² Özer, F. (1995). "III. Mustafa Devrinin Mimari Üslubu". *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, (3).

3. MİMARBAŞI MEHMED TAHİR AĞA

3.1. Hayatı ve Kişiliği

Mehmed Tahir Ağa, başta İstanbul olmak üzere tüm Osmanlı coğrafyasında eserler ortaya çıkarmış, Türk mimarisinde Batılılaşma'ya büyük hizmetleri olan bir mimarbaşdır.⁹³ III. Mustafa ve I. Abdülhamid dönemlerinde aralıklı olarak birkaç kez ancak uzun yıllar boyunca hassa başmimarlığı görevini başarıyla yürütmüş, Osmanlı'da barok ve rokokonun erken örneklerine imzasını atmıştır.

Mehmed Tahir Ağa'nın hangi tarihte ve nerede doğduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca ailesinin kimlerden oluştuğu da meçhuldür. Onunla ilgili kayıtlarda geçen ilk bilgi Sultan I. Mahmut devrinde on iki yaşındayken babasıyla birlikte Avusturya ve Rusya seferlerine katıldığıdır.⁹⁴

Hitabeti kuvvetli, hazırcevap ve nev-i şahsına münhasır bir karakteri olduğu da bilinmektedir. Mehmed Tahir Ağa'nın hassa başmimarlığı görevini yürüttüğü dönemde Topkapı Sarayı'na da sürekli gidip gelen bir şahsiyet olduğu da hakkında bilinenler arasındadır. Bu gidip gelmeler sırasında İstanbul surlarına bitişik yeni bina yapımı ve evlerin seyir terası gibi bazı yapıların inşası yasaklanmış olmasına rağmen mimarlar değıştikçe bu kurala uyulmamıştır. Bu sebeple çıkan yangınların hızlıca yayılma imkânı bulunduğu ve Mehmed Tahir Ağa'nın bu konuda asla yumuşaklık göstermeyerek eski nizamın tesisi için çalışması yönünde görevlendirildiği bilgisine rastlamaktayız.⁹⁵

Mehmed Tahir Ağa, Hassa Başmimarlığı görevine üç uzun soluklu dönemi içermek üzere toplamda beş kez getirilmiştir.

Mehmed Tahir Ağa 1760 yılında Mimarbaş Hacı Ahmed Ağa'nın vekili olarak mimarbaşlık görevini üstlenmiştir ve asaleten ilk kez hassa başmimarlığına atanma tarihi 1761 yılının ortalarına rastlamaktadır. Ayrıca 8 Mart 1762 tarihli bir belgede Hacı Ahmed

⁹³ Şişman, N. (2015). "Mehmed Tahir Ağa". *Türk Mimarisinde İz Bırakanlar*. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yayınları, (1), 161-169.

⁹⁴ Çobanoğlu, A. V. (2003). "Mehmed Tahir Ağa". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (28), 535-536.

⁹⁵ Erdoğan, M. (1954). "Onsekizinci Asır Sonlarında Bir Türk Sanatkârı Hassa Başmimarı Mehmed Tahir Ağa Hayatı ve Mesleki Faaliyetleri". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (7)10, 159.

Ağa'nın mimarbaşı olarak kaydedilmiş olması ve aynı yıl içerisinde Mehmed Tahir Ağa'nın ikinci kez mimarbaşı olarak atanarak faaliyet gösterdiğinin bilinmesi sebebiyle Mehmed Tahir Ağa'nın kısa süreli bir görevden ayrılma yaşadığını söylemek yerinde olacaktır.⁹⁶ Uzun vadede değerlendirildiğinde ise 1761 – 1767 yılları arasında büyük bir kesintiye uğramadan bu görevi yürüttüğü sabittir.

1767'nin ağustosunda mimarbaşı olarak İbrahim Ağa'nın adı geçmektedir. 1767 yılının sonuna ait belgelerde ise Mehmed Tahir Ağa mimarbaşı olarak kaydedilmektedir. Burada da kısa süreli bir görevlendirme değişikliği olduğu ve ardından Mehmed Tahir Ağa'nın üçüncü kez göreve atandığı söylenebilir.⁹⁷ Bu tarihlerde Mehmed Tahir Ağa Şehirköyü civarında bulunan üç köyde, eski mimarlara, bazı ayanlara ve yetkili kişilere rüşvet vermek suretiyle çap ve ağırlığı eksik kiremit üreten bu sebeple de inşaat sahiplerini büyük zararlara uğratan ustaların dâhil olduğu bir yolsuzluğu soruşturmuştur.

Mehmed Tahir Ağa'ya 1768 yılında III. Mustafa döneminde Fatih Camii'nin ikinci inşasına başlandığı zaman cami imamı tarafından sof kumaştan yapılmış bir ferace giydirildiği aktarılmıştır.⁹⁸

1768 yılının Mayıs ayının ortalarından 1770 yılı Mart ayının ortalarına kadar Abdi Ağa'nın Hassa Başmimarlığı görevini yürüttüğünü görmekteyiz. Daha sonra yerine Mehmed Tahir Ağa dördüncü kez mimarbaşı olarak atanmıştır. 1775 – 1777 yıllarında ise Hafız İbrahim Ağa mimarbaşı olmuş, Mehmed Tahir Ağa, onun görev süresine müteakiben beşinci kez tekrar bu göreve tayin edilmiştir. Nihayetinde Mehmed Tahir Ağa'nın Hassa Başmimarlığı kariyeri 5 Ağustos 1784 tarihinde noktalanmıştır.

Bu tarihte görevinden ayrılış sebebine dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Yerine, daha önce de onun yerine atanmış bir isim olan Hafız İbrahim Ağa tekrar geçmiştir. İlerlemiş yaşına rağmen 1788 yılının Nisan ayında, günümüzde Romanya sınırları içerisinde kalmış Orşova'da –o dönemki ismiyle Fethülislam- Osmanlı ordusuyla birlikte bulunmuştur. Burada cizye dolayısıyla hazineye borcu olanlarla iltizama verilen cizye

⁹⁶ Çobanoğlu, A. V. (1999). "Mehmed Tahir Ağa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, (2), 194.

⁹⁷ Çobanoğlu, A. V. (2003). "Mehmed Tahir Ağa". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (28), 535-536.

⁹⁸ Kumbarcılar, İ. (1937). "Türk Mimarları". *Arkitekt*, (2), 60.

gelirlerini toplayan mültezimlerden taahhüdünü yerine getirmemiş veya borcunu vermemiş olanların takibini yapan cizye başbâki kulu görevini yürütmüştür ve bir köprü yapımına nezaret etmiştir.⁹⁹

Mehmed Tahir Ağa, I. Abdülhamid devrinde gerçekleştirilen Avusturya seferi sırasında yalnızca Orşova’da değil tüm sefer bölgesinde çeşitli yapıların inşasına katkıda bulunmuştur.¹⁰⁰

Mehmed Tahir Ağa hakkındaki bilgilerimizin ilki Avusturya seferine çıkmış olmasıydı. Akıbeti hakkındaki son bilgimiz de I. Abdülhamid dönemindeki Avusturya seferine katıldığıdır. III. Selim tahta geçtiğinde ve ordu İstanbul’a geri döndüğünde Mehmed Tahir Ağa’nın bunların arasında olup olmadığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

3.2. Birlikte Çalıştığı Mimar Halifeleri ve Bina Eminleri

Osmanlı’da mimarların yaptıkları binaların kurallara uygun olup olmadığını denetlemek, ruhsat vermek ve tamir ve inşa faaliyetlerine nezaret etme işi için atanan mimara, mimarbaşı unvanı veriliyordu.¹⁰¹ Büyük ve önemli bir yapının inşası işi padişah tarafından mimarbaşına verilir, mimarbaşı projeyi çizer ve inşa sürecinde kendine yardımcı olacak diğer mimarları ve personeli seçerdi.¹⁰² Bir mimarbaşının emrinde elliye yakın hassa mimarı, halife veya kalfa olarak bulunurdu. Taşradaki resmi mimarlar da yine mimarbaşına bağlıydılar ve onun onayıyla hareket edebilirlerdi.¹⁰³ Ayrıca bir de neredeyse her türlü yapı için sanatsal ve teknik alanla ilgilenmeyen yalnızca hesap – kitap, personel ve yapı giderleri gibi konulara bakan bina emini atanırdı.¹⁰⁴ Bina eminlerini Hassa Başmimarı tarafından atanan mimari halifeleri istihdam ediyorlardı.¹⁰⁵

⁹⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..ML..491/19984

¹⁰⁰ Erdoğan, M. (1954). “Onsekizinci Asır Sonlarında Bir Türk Sanatkârı Hassa Başmimarı Mehmed Tahir Ağa Hayatı ve Mesleki Faaliyetleri”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (7)10, 159.

¹⁰¹ Turan, Ş. (1963). “Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (1)1, 159-202.

¹⁰² Tanyeli, U. (1997). “Hassa Mimarları Ocağı”. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. İstanbul: YEM Yayınları, 764-765.

¹⁰³ Sönmez, Z. (1999). “Osmanlı Mimarisinin Gelişiminde Hassa Mimarlar Ocağı’nın Yeri Örgütlenme Biçimi ve Faaliyetleri”. *Osmanlı*, (10), 184-189.

¹⁰⁴ Kafesçioğlu, Ç. (2004). “Ortaçağ ve Modernite Arasında Hassa Mimarlar Ocağı ve Osmanlı Mimarı”. *Mimar.ist*, (13), 96-98.

¹⁰⁵ Sakaoğlu, N. (1994). “Hassa Mimarları Ocağı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (4), 12-13.

III. Mustafa döneminde tarih sahnesine Hassa Başmimarı olarak çıkan Mehmed Tahir Ağa birçok mimar ve bina emini ile birlikte çalışmıştır.¹⁰⁶

Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa'nın bütün mimari halifelerini tespit edebilmek eldeki verilerle mümkün olmasa da 1777 – 1784 yılları arasına tekabül eden son mimarbaşılık dönemi için isim zikretmek mümkündür. Seyyid Ömer, Abdullah, Seyyid İbrahim, Seyyid Hacı Ömer, Mehmed Emin, Ali, Ahmed, İbrahim, Ahmed Nurullah, İsmail, Mustafa, Hacı Abdullah, Halil, Mehmed, Nuh gibi mimarlar muhtelif inşa faaliyetleri sırasında Mehmed Tahir Ağa ile çalışan mimari halifelerden bazılarıdır. Bunlar Hassa Başmimarı Mehmed Tahir Ağa'nın doğrudan tayini ile İstanbul'dan görev yapacakları inşa alanına gönderilmişlerdir.¹⁰⁷ Hassa mimarı olarak görev yapan isimlerden Ahmed Nurullah ve Mehmed Emin gibi bazıları III. Selim ve II. Mahmut döneminde Hassa Başmimarlığı'na yükselmişlerdir.

Gümrükçü İshak Ağa, Kapıcıbaşı Ali Ağa, Tersane Emini Yusuf Efendi, Haşim Ali Bey, Tıfli Efendi, Hacı Mehmed Ağa, Şehdi Osman Efendi, Atıfzâde Ömer Efendi, Şehremini Ahmed, Haseki Mustafa Ağa ve Mahmud Bey, Mehmed Tahir Ağa'nın birlikte çalıştığı bina eminlerinin önde gelenleridirler.¹⁰⁸

3.3. İstanbul'daki Sanatsal Değer Taşımayan İnşa Faaliyetleri

Tarihsel belgelerde yaygın olarak III. Mustafa ve I. Abdülhamid döneminin mimarbaşı olarak bahsedildiğine şahit olduğumuz Mehmed Tahir Ağa'nın hayatı, birlikte çalıştığı mimari halifeleri ve bina eminlerine dair bulabildiğimiz bilgileri verdikten sonra muhtelif zamanlarda birkaç kez atandığı Hassa Başmimarlığı görevi esnasında Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da gerçekleşen inşa faaliyetlerine değinmek yerinde olacaktır.

1761-1784 tarihleri arasında Mehmed Tahir Ağa İstanbul'da birçok inşa faaliyetinde bulunmuştur. Söz konusu zaman dilimi içerisinde önemli birer sanatsal değeri

¹⁰⁶ Dündar, A. (1999). "Osmanlı Mimarisinde Hassa Mimarları". *Dini Araştırmalar-Osmanlı Özel Sayısı*, (2)5, 159-176.

¹⁰⁷ Vasıf, A. (1834). *Hakaik'ül-Ahbar*. Kahire: Bulak Matbaası, (1), 143.

¹⁰⁸ Güler, S. (1998). "Onsekizinci Yüzyılda Hassa Mimarlar Teşkilatı". *18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı*. İstanbul: Sanat Tarihi Derneği Yayınları, 145-150.

olan Laleli Cami, Ayazma Cami, Zeynep Sultan Külliyesi, Beylerbeyi Cami gibi yapılar inşa edilmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bu yapıtlar çalışmanın takip eden bölümünde ayrıntılı biçimde incelenecektir. Bu başlık altında esas olarak irdelenecek olan nokta Mehmed Tahir Ağa'nın İstanbul'da dâhil olduğu, tamirat odaklı ve sanatsal değer taşımayan inşa faaliyetleridir.

Mehmed Tahir Ağa 1760 yılında Üsküdar iskelesinin keşif çalışmasını yürütmüş ve iskelenin tamirine başlanmıştır. 1761'de ise Sultan III. Mustafa tarafından Kadıköy iskelesine yaptırılan caminin inşaatında kullanılan malzemelerin yer aldığı defteri hazırlatmıştır.¹⁰⁹ Bunun yanı sıra 22 Mayıs 1766'da meydana gelen son büyük İstanbul depremi sebebiyle ciddi hasara uğrayan Davutpaşa Kasrı ve Rami Paşa Çiftliği'nin tamir faaliyetine girişilmiştir. Aynı yıl içerisinde Sadrazam Ragıp Paşa'nın kendi arşivinde yer alan kitaplardan başkalarının da yararlanması isteği üzerine Muharrem ayı başlarında kütüphane ve okul yapımında kullanılmak amacıyla satın alınan arazide temel atma töreni gerçekleştirilmiştir. Şaban ayının ortalarında inşaat tamamlanmış ve kütüphane faaliyete geçmiştir.¹¹⁰

1763 yılında bizzat Mehmed Tahir Ağa'nın yürüttüğü keşif faaliyetine istinaden Kız Kulesi'nin tamirata gerçekleştirilmiştir.¹¹¹ Bunların yanında Çamurluk adı verilen bölgedeki bir tahıl ambarının tamirata Mehmed Tahir Ağa'nın keşfi üzerine yapılmıştır.¹¹² Son olarak Sultan III. Mustafa'nın isteğiyle Paşabahçe Camisi'nin inşası gerçekleştirilmiştir.¹¹³

Mehmed Tahir Ağa 1765 yılında Topkapı Sarayı'nın üç ana kapısının en büyüğü olan Bâb-ı Hümayun'un iç tarafında yer alan saçağın tamiratını yaptırmıştır.¹¹⁴

1766 yılında Zindan Kapı civarında bulunan hapisane hücreleri ile Baba Cafer Hapishanesi'nin tamiri gerçekleştirilmiştir.¹¹⁵ Yine Mehmed Tahir Ağa'nın öncülüğünde

¹⁰⁹ Erdoğan, M. (1954). "Onsekizinci Asır Sonlarında Bir Türk Sanatkarı Hassa Başmimarı Mehmed Tahir Ağa Hayatı ve Mesleki Faaliyetleri". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (7)10, 167.

¹¹⁰ Vasıf, A. (1834). *Hakaik'ül-Ahbar*. Kahire: Bulak Matbaası, (1), 143, 178-179.

¹¹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..BLD..83/4117

¹¹² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..BH..132/6401

¹¹³ Ayvansaray-i H. E., Ali S. E. ve Süleyman B. E. (2001). *Hadikatü'l Cevami*. İstanbul: İşaret Yayınları.

¹¹⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..SM..47/2370

¹¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, AE..SMST.III.62/4578

Hassa Yoğurtçu Ocağı işyeri ile otluk ambarlarının tamirâtı için keşif yapılmıştır.¹¹⁶ Galata'da zaten daha önce birkaç kez tamirat görmüş olan parmak kapılarının yeniden keşfini gerçekleştirmiştir.¹¹⁷ Tersane Emîni Mehmed İzzet Efendi öncülüğünde tamiratı gerçekleştirilen Aynalıkavak Sahilsarayı ve Has Oda'nın giderleri Mehmed Tahir Ağa tarafından ödenmiştir.¹¹⁸

Mehmed Tahir Ağa tarafından 1771 yılında Sadrazam sarayının tamiratına ait keşif defteri düzenlenmiştir.¹¹⁹ 1772 yılında Odunkapı'daki yerleşim yerlerinin tamiratı kararlaştırılmıştır.¹²⁰ 1775 yılı içerisinde Sadabâd'daki Mirahur Köşkü'nün tamiratına karar verilmiştir.¹²¹

1778 yılı zarfında Cebehane Kışlası çevresinde yer alan nakkaşhane kâgir odasının keşfi Mehmed Tahir Ağa vasıtasıyla yapılmıştır.¹²² Bunun yanında İstanbul'un muhtelif birçok bölgesinde kaldırım tamiratı faaliyetine girişilmiştir.¹²³

1779 senesi içerisinde Garipçe Burnu'nda bulunan kalenin yıkılan bölümleri Mehmed Tahir Ağa'nın keşfi üzerine tamir edilmiştir.¹²⁴ Aynı yıl Üsküdar iskelesinin tamiratı bitirilmiştir.¹²⁵ Bunların yanında At Meydanı'nda (Sultanahmet Meydanı) yeniçeri ikâmetgâhı olarak kullanılan bir cami ve iki tekke Mehmed Tahir Ağa'nın öncülüğünde tamir ettirilmiştir.¹²⁶

Son olarak 1783 yılı içerisinde Bahçekapı sur kapısının tamiratına Mehmed Tahir Ağa'nın keşfi üzerine girişilmiştir.¹²⁷ Buna ek olarak aynı yıl Tophane'deki mühimmat ve levazım ambarlarında Mehmed Tahir Ağa'nın düzenlediği keşif defterine göre tamirat gerçekleştirilmiştir.¹²⁸

¹¹⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..ML..581/23864

¹¹⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..BLD..83/4135

¹¹⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, AE..SMST.III.61/4520

¹¹⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..DH..124/6166

¹²⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..SM..61/3059

¹²¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..SM..82/4144

¹²² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..AS..341/14127

¹²³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..BLD..69/3446

¹²⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..AS..913/39425

¹²⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..BLD..112/5589

¹²⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..AS..545/22834

¹²⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..BLD..113/5605

¹²⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..AS..859/36787

4. MEHMED TAHİR AĞA'NIN İSTANBUL'DAKİ ESERLERİ

Mehmed Tahir Ağa'nın İstanbul'da inşasına dâhil olduğu tüm yapıların ortaya çıkışı III. Mustafa (1757 – 1774) ve I. Abdülhamid (1774 – 1789) zamanında olmuştur.

III. Mustafa tahta çıktıktan sonra inşası için talimat verdiği ilk yapı temeli 1757'de atılan ve Mehmed Tahir Ağa'nın mimarbaşı vekili olduğu sırada inşası tamamlanan Üsküdar'daki Ayazma Cami'dir.¹²⁹ Bu caminin inşasının sona erdiği dönemde Laleli Cami'nin temeli atılmış ve yapımına başlanılmıştır.¹³⁰ Ayrıca 1762'de Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi, Sıbyan Mektebi ve Türbesi Batılı etkilerin gözlenebildiği yapılar olarak inşa edilmiştir. Mehmed Tahir Ağa'nın III. Mustafa dönemindeki bir başka eseri de 1766'daki büyük depremde ciddi hasar gören Fatih Cami'nin yeniden inşasıdır. 1768'de başlayan yeniden inşa süreci yaklaşık üç yıl sürmüştür, bu süreçte Batılı etkiler göz ardı edilerek inşa faaliyetinde klasik üsluba bağlı kalınmıştır. 1769 yılında ise Zeynep Sultan Cami Batılı ve klasik mimarinin harmanlandığı bir yapı olarak inşa ettirilmiştir.¹³¹ III. Mustafa Sebili ve Türbesi de bu dönemde Mehmed Tahir Ağa tarafından yapılmıştır ve mimaride Batılılaşma'nın etkilerinin gözlemlendiği eserler olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³² Yine I. Abdülhamid Odası olarak da bilinen Mabeyn-i Hümayun Dairesi'ndeki süslemeler Mehmed Tahir Ağa'nın eseridir.

Mehmed Tahir Ağa'nın uzun dönemli mimarbaşılığı görevinde tahtta olan bir diğer padişah ise I. Abdülhamid'dir. Mehmed Tahir Ağa 1784'te mimarbaşılık kariyeri sona erene kadar I. Abdülhamid dönemi eserlerinin inşası görevini üstlenmiştir.¹³³ I. Abdülhamid dönemindeki Mehmed Tahir Ağa'nın en önemli eseri şüphesiz ki 1777'de inşa edilen I. Abdülhamid Külliyesi ve bünyesindeki yapılardır. Bunun dışında 1778'de yaptırılan Beylerbeyi Cami, Hamamı ve Sıbyan Mektebi ile birlikte 1782 tarihli Emirgan Cami ve Çeşmesi Mehmed Tahir Ağa'nın bu dönemdeki diğer önemli eserleridir.

¹²⁹ Arel, A. (1975). *Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

¹³⁰ Cezar, M. (1995). *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul: EKAV Yayınları.

¹³¹ Özer, F. (1995). "III. Mustafa Devrinin Mimari Üslubu". *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, (3), 59-63.

¹³² Kuran, A. (1997). "Osmanlı Mimarlığı ve Sanatı". *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. İstanbul: YEM Yayınları, 1393-1398.

¹³³ Ağır, A. (1994). "Mehmed Tahir Ağa". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (5), 367-368.

Mehmed Tahir Ağa mimarbaşılığı süresince adı yukarıda anılan eserler dışında; İskele Cami, Abdurrahman Ağa Cami, Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi ve Sebili, Yusuf Efendi Sıbyan Mektebi, Murad Molla Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Kütüphanesi, Cezayirli Hasan Paşa Cami, Büyük Yeni Han ve Ayvat Bendi gibi Batılı ve klasik üslubun harmanlanması ile şekillenen dönemin üslubunu yansıtan ve sanatsal değer taşıyan eserlerin inşasını gerçekleştirmiştir.

4.1. Ayazma Külliyesi

Sultan III. Mustafa'nın annesi Mihrişah Emine Hatun ve kardeşi Şehzade Süleyman adına yaptırdığı Ayazma Külliyesi'nin inşası 1758 yılında başlamış ve 1760 yılında sona ermiştir. Külliye'nin mimarı, inşanın başlangıcı olan 29 Mart 1758 tarihi dikkate alındığında Kara Ahmed Ağa olarak gözüke de inşa tamamlanırken Mehmed Tahir Ağa'nın mimarbaşı vekili olduğunu düşünülürse, Mehmed Tahir Ağa'nın da eserin ortaya çıkışında payı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.¹³⁴ Bina emininin ise İshak Ağa olduğu inşaat defteri kayıtlarına göre sabittir.¹³⁵

Külliye adını veren ve “kutsal su” anlamına gelen ayazma, günümüzde kalıntısına rastlanılmayan, özel mülk arazisindeki bir evin bahçesinde kalmış bir su kaynağıdır.¹³⁶ Sultan III. Mustafa, Ayazma ve Laleli Külliyesi ile birlikte İskele Cami de dâhil olmak üzere inşa ettirdiği tüm yapılara kendi ismini vermiş olmasına rağmen ahali bölgeden çıkarılan suya istinaden “Ayazma”, Laleli Baba olarak anılan ünlü bir mutasavvıf sebebiyle “Laleli”, Kadıköy iskelesine yakınlığı nedeniyle de “iskele” tanımlamasını kullanmayı tercih etmiştir.¹³⁷

Ayazma Külliyesi, Üsküdar Damalis Burnu'nda, Şemşi Paşa ve Salacak semtleri arasındaki Ayazma mahallesinde, Mehmet Paşa Değirmeni ve Ressam Ali Rıza Bey

¹³⁴ Eyice, S. (1994). “Ayazma Cami”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1), 471.

¹³⁵ Bayram, S. ve Tüzen, A. (1991). “Ayazma Cami İnşaat Defteri”. *Vakıflar Dergisi*, (22), 199.

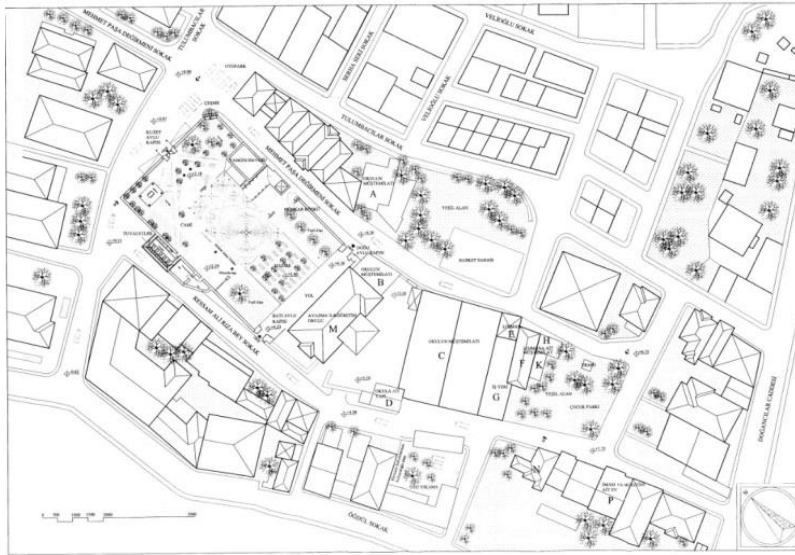
¹³⁶ Haskan, M. N. (2001). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.

¹³⁷ Danişmend, İ. H. (1971). “Sultan III. Mustafa”. *Osmanlı Tarihi Devlet Erkânı Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi Yayınları, (5).

sokakları arasındadır.¹³⁸ Külliye, Laleli Sultan Mustafa Vakfı'na bağlı olup kadastrada 21 pafta, 376 ada, 2 parsel numarasıyla kayıtlıdır.¹³⁹

Orijinal planlamaya göre külliye avlu içi ve dışı yapıları olarak inşa edilmiştir. Avlu içinde cami, hünkâr köşkü, hazire, tuvaletler ve depolar yer alırken avlu dışında ise sıbyan mektebi, hamam, çeşme ve muvakkithâne bulunmaktadır. Ayrıca su depoları, imam ve müezzin için yapılan konak da avlu dışı yapıları arasında sayılabilir.¹⁴⁰ (Şekil 4.1)

Külliyenin avlusuna doğu, batı ve kuzey olmak üzere üç kapıdan giriş yapılabilmektedir. Kuzey kapısına girişte bir sahnin haline gelen iki kollu bir rampa aracılığıyla ulaşılabilir. Avlu yer yer büyük ağaçlara ve geometrik peyzajlı yeşil alanlara ev sahipliği yapmaktadır. Cami avlunun ortasına yerleştirilmiştir. Doğusunda Hünkâr Köşkü bulunmaktadır. Hünkâr Köşkü'nün kuzeyindeki şadırvan ve yangın havuzu özgün yapıya dâhil olmayan, sonradan inşa edilmiş öğelerdir. Depolar ve tuvaletler avlunun kuzeybatısında yer almaktadır. Muvakkithâne ise önceleri tuvaletlerin kuzeyinde yer alırken günümüzde bu yapının izlerine rastlanmamaktadır.¹⁴¹

Şekil 4.1. Ayazma Külliyesi rölövesi¹⁴²

¹³⁸ Eyice, S. (1994). "Ayazma Cami". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1), 472.

¹³⁹ Konyalı, İ. H. (1976). *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*. İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları.

¹⁴⁰ Öz, T. (1997). *İstanbul Camileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

¹⁴¹ Pervititch, J. (2000). *Sigorta Haritalarında İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

¹⁴² Çelebi, E. (2004). *18. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma Dönemi ve Bir 18. Yüzyıl Örneği Üsküdar Ayazma Külliyesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Caminin kuzeybatısında ana giriş haricinde cami inşasından bir yıl sonra pencerelerden birinin kapı haline getirilmesiyle ortaya çıkan ve on iki basamaklı bir merdiven aracılığıyla çıkılan ikinci bir giriş bulunmaktadır.¹⁴³ Caminin ana girişine ise mermerden yapılmış yarım daire şeklindeki basamaklar aracılığıyla çıkılmaktadır. Hünkâr Köşkü'nden avlunun güney kısmına açılan tonozlu bir geçit bulunmaktadır. Külliye arazisinin eğimi sebebiyle Hünkâr Köşkü'nün kuzey cephesiyle güney cephesi arasında bir katlık bir kot farkı bulunmaktadır. Yine avlunun kuzeyi ve güneyi arasındaki geçiş basamaklar aracılığıyla sağlanmaktadır. Doğu ve batı kapıları avlunun güneyine açılmaktadır.

Külliye'nin kuzeydoğusunda yer alan ve avlu duvarına bitişik olan çeşme dışında avlu dışı yapılardan eser kalmamıştır. Çeşme, külliye ilk inşa edildiğinde avluya bitişik konumda değilken ilerleyen yıllarda gerçekleştirilen bir tamirat esnasında mevcut konumuna kavuşturulmuştur.¹⁴⁴

Külliye'nin güneyinde orijinal planda bir sıbyan mektebi yer almaktaydı ancak mevcut durumda burada Şemsipaşa İlkokulu bulunmaktadır ve sıbyan mektebine dair bir iz yoktur. Okulun bahçesinde, külliye inşa edildiği sırada camiye gelir sağlaması için düşünülen alanda üç adet özgün plan yapısına rastlanmaktadır. Bunlardan ikisi su deposu, birisi ise dokuma atölyesi olarak kullanılmaktaydı.¹⁴⁵

Külliye'nin ilk planında hamam, dokuma atölyelerinin batısında yer almaktaydı. Hamamın bulunduğu alanın kuzeyinde buraya ait duvar kalıntıları mevcuttur ve günümüzde iş yeri olarak kullanılmaktadır. Hamamın bulunduğu alanın güneyinde imam ve müezzinin ikametine tahsis edilmiş ve külliye'nin orijinal planında yer alan ev bulunmaktadır. Eskiden külliye'ye ait olan ve söz konusu evlerin bahçesinde yer alan fırın, odun deposu ve dükkânların izlerine günümüzde rastlanmamaktadır.¹⁴⁶

Orijinal planda sıbyan mektebinin doğusunda yer alan biri bitişik ve biri de Mehmet Paşa Değirmeni sokağın karşı tarafında yer alan yapıların külliye bünyesindeki işlevleri

¹⁴³ Konyalı, İ. H. (1976). *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*. İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları.

¹⁴⁴ Ayverdi, E. H. (1958). "Ayazma Cami". *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (3).

¹⁴⁵ Pervititch, J. (2000). *Sigorta Haritalarında İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

¹⁴⁶ Bayram, S. ve Tüzen, A. (1991). "Ayazma Cami İnşaat Defteri". *Vakıflar Dergisi*, (22).

bilinmemektedir.¹⁴⁷ Kaynaklarda külliyyeye su taşıyan bir suyolundan bahsedilse de günümüzde söz konusu suyoluna ait bir iz bulunmamaktadır.¹⁴⁸

Külliyyenin özgün planında yer alan yapılardan sıbyan mektebi, muvakkithâne, hamam ve suyolu günümüze ulaşmamıştır ve varlıklarına dair bilgiler yalnızca kaynaklarda geçmektedir.¹⁴⁹

Cami

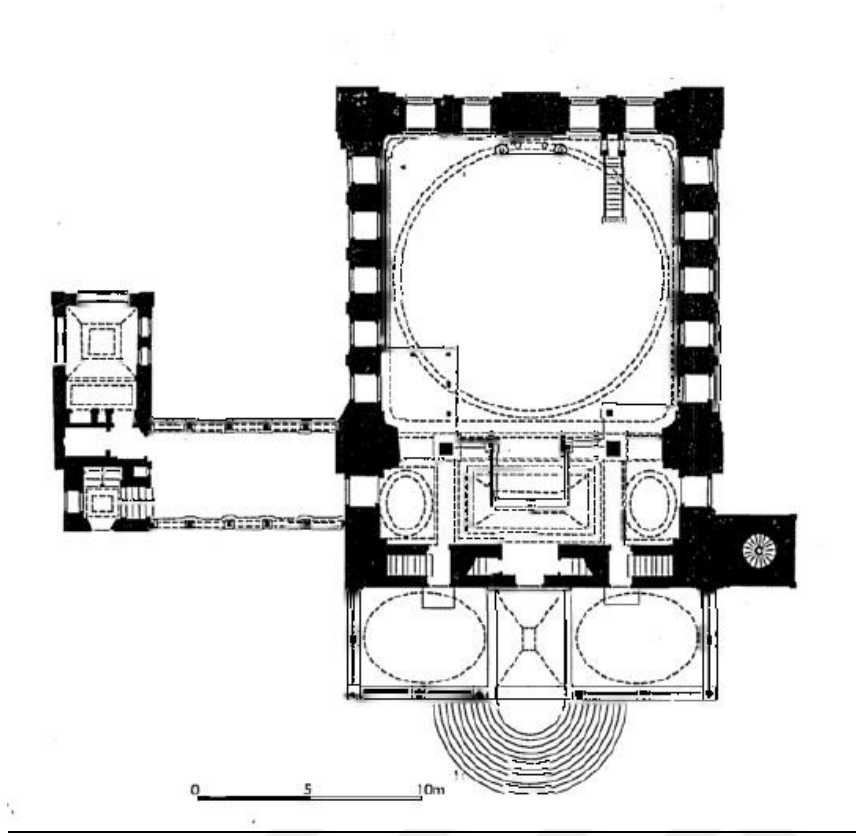
Avlunun ortasında yer alan cami külliyyenin ana yapısıdır. Dikdörtgen yapılı ve tek kubbelidir. Son cemaat yeri kuzeyde üç, doğu ve batı yönlerinde tek açıklıklıdır. Sütunlar arasında kot farkı bulunmakta ve mermer şebeke bunu belirginleştirmektedir. Son cemaat yerinden tek kapıyla üç açıklıklı giriş mekânına (arka sofa), oradan da iki basamakla kubbeli asıl mekâna geçilmektedir. Giriş mekânının üstünde yer alan mahfiller katına sağda ve solda yer alan L tipinde merdivenler aracılığıyla çıkılmaktadır. Mahfiller bölümü Hünkâr mahfili ve kadınlar mahfili olmak üzere iki kısımdır. Kuzeydoğu kısım Hünkâr mahfilidir ve Hünkâr köşküyle bağlantılıdır. Kuzeybatı da ise kadınlar mahfili yer alır. Mahfiller bölümünün güneyi mermer korkuluklarla çevrelenmiştir ve caminin asıl mekânına bakmaktadır. Caminin batı duvarında yer alan bir pencerenin 1775 yılında kapıya dönüştürülmesi sayesinde abdest alma kısmına merdivenlerle ulaşılabilir.¹⁵⁰ (Şekil 4.2)

¹⁴⁷ Pervititch, J. (2000). *Sigorta Haritalarında İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

¹⁴⁸ Çeçen, K. (1984). *İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri*. İstanbul: İ.T.Ü. İnşaat Fakültesi Matbaası.

¹⁴⁹ Eyice, S. (1994). "Ayazma Cami". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1).

¹⁵⁰ Eyice, S. (1991). "Ayazma Cami". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (4), 230-231.

Şekil 4.2. Ayazma Cami planı¹⁵¹

Camide kâgir ve iskelet sistem birlikte kullanılmıştır. Son cemaat yeri ve arka sofada taşıyıcı sistem kemer ve sütunlardan oluşan kâgir iskelettir. Asıl mekân ise kâgir yığmadır ve iç duvarlar kalem işi süslü sıvalıdır. Cephe ise kesme taştandır. Cami asıl mekânının güney duvarında barok tarzda beyaz, gri ve kırmızı mermerden yapılmış, S ve C kıvrımları, madalyon ve yaprak motifleriyle bezenmiş mihrap yer almaktadır. Siyah üzerine altın sarısı kitabe mihrap nişinin üzerindedir ve aynı fon ve renkle işlenmiş süslemeler yer almaktadır. Ayrıca kitabeyi çevreleyen sütun başlıklarında geniş pilastırlar ve üzerindeki üçgen kısmın etrafında gri ve siyah kalem işleri bulunmaktadır.¹⁵²

Mihrabın batısında güney cami duvarına bitişik, yapısal olarak klasik Osmanlı mimarisine uygun, süslemelerinde ise rokoko kullanılmış beyaz mermerden minber bulunmaktadır. Mermer kaide üzerinde yer alan minberin on iki mermer basamağı vardır. Taç şeklindeki giriş kapısının üstünde siyah fon ve altın sarısı yazı şeklinde kitabesi bulunur. Merdiven korkulukları klasik üslubun Rumi oymalarıyla değil renkli somaki ve

¹⁵¹ Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: YEM Yayınları, 543.

¹⁵² Batur, A. (1985). "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, (4).

oymalarla rokoko tarzında süslüdür. Korkulukların altında yer alan beyaz mermer beyaz mermer kısımda ortalarında kahverengi taş olan kabartma rozetler bulunmaktadır. Minberin yanları C kıvrımları ve çiçek motifleriyle bezelidir.¹⁵³

Merdivenlerin tepeye ulaştığı noktada beyaz mermerden sütun kaidesi ve bunun üzerinde iki sütun bulunmaktadır. Sütun başlıkları üzerinde külâh kaidesi, kaidenin üzerinde de uzun, ahşap ve yaldızlı bir külâh ve alem yer almaktadır. İmam oturma yerinin yanları da S ve C kıvrımlar ve ortasında beyaz taş olan çiçek motifleriyle bezelidir. Bu kısmın altında, ortasına kahverengi taş olan kare yapılı bölüm ve onun altında da yatay bir kitabelik bulunmaktadır.¹⁵⁴

Cami asıl kısmının doğu duvarında bulunan, beyaz ve siyah mermerden yapılmış vaiz kürsüsü; korkuluklarla çevrili imamın oturma bölümü, bunun taşıyan kaide (konsol) ve kürsünün arka sırt kısmı olmak üzere üç bölümden ibarettir. Barok üsluba göre inşa edilen kürsünün kaidesi püskül motifli, korkulukları ise S ve C kıvrımlarla birlikte çiçek motiflidir. Kürsünün arka sırt kısmı bir nişe benzetmektedir ve üst kısmında üzerinde kitabe bulunan yarım daire bir kemer yer almaktadır. Onların üzerinde ise konturları altın yaldız boyalı bir taç ve tacın üst kısmında akantus yaprağı motifi bulunmaktadır.

Giriş bölümünün batısında küfeki taşından yapılmış, ince ve tek şerefeli bir minare vardır. Yerden yüksekçe temelin üzerinde kapısı kuzeyde bulunan kare yapılı kesme taştan yapılmış uzun bir kürsü bulunmaktadır. Pabuç kısmı iki kademeli yuvarlak bileziklidir. Pabucun üstünde daire planlı kesme taş gövde yer almaktadır. Mukarnaslı bir geçişle beraber tabanı ve kürsüsü kesme taş, korkulukları ise mermerden yapılmış şerefeye ulaşılmaktadır. Minarenin kesme taştan yapılmış petek kısmı gövdesine göre daha incedir. Peteğin üzerinde soğan kubbe şeklinde kesme taş külâh, külâhın üzerinde ise hilâl şeklinde metal bir alem yer almaktadır.

Hünkâr Köşkü

Bodrum katı ile birlikte üç katlı olan ve Hünkâr'a ait kapalı kısım ve cami ile bağlantıyı kuran yarı açık mekândan meydana gelen Hünkâr köşkü külliyeinin doğusunda

¹⁵³ Haskan, M. N. (2001). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.

¹⁵⁴ Bayram, S. ve Tüzen, A. (1991). "Ayazma Cami İnşaat Defteri". *Vakıflar Dergisi*, (22).

kalmaktadır. Batısı camiye, doğusu ise avlunun doğu duvarına bitişiktir. Dikdörtgen planlı bodrum kat kuzey ve güney avlularını bağlayan bir tonozlu geçittir.

Hünkâr köşkünün ana mekânı mermer, vitray ve kalem işi süslerle bezenmiş olan ve birinci katta bulunan Hünkâr odasıdır. Hünkâr köşkünün taşıyıcı sistemi kemer ve sütunlar aracılığıyla yapılmıştır. Giriş ve birinci katta olmak üzere iki adet camiye açılan bağlantı mekânı bulunmaktadır. Köşkün giriş katı ve birinci kat arasındaki bağlantı L tipi merdiven aracılığıyla sağlanmaktadır.

Kâgir yapılı Hünkâr köşkünün galerileri mermer sütunlar aracılığıyla taşınmaktadır. Ayrıca kemerler ve korkuluklar da mermerden yapılmış. Duvarlar ise kesme taştandır. Döşemeleri mermer ve altıgen tuğla, tavanları düz alçı sıvadır. Hünkâr odası tavanında kalem işleri bulunmaktadır. Buranın tavanı, yapının geri kalanında olduğu gibi kırma çatı değil kurşun kaplı manastır tonozu şeklindedir. Mermer galeri kat silmeleri dışında kalan kurşun kaplı kat silmeleri küfeki ve saçak taşından yapılmıştır.

Hazire

Caminin güney cephesine bitişik ve külliyeinin güneydoğusunda yer alan hazire, üzerinde demir parmaklıklar olan taş sıra ve alçak bir duvarla çevrelenmiştir. Burada defnedilmiş olanların büyük kısmı Osmanlı sarayında görevli olan kişilerdir. Kırık veya kayıp dört ila sekiz mezar taşı dışarıda bırakıldığında mermer mezar taşları klasik Osmanlı mimarisini yansıtmaktadır. Mezar taşlarında hayat ağacı, sarık, külâh, kavuk gibi şekiller kullanılmıştır.¹⁵⁵

Değerlendirme

Ayazma Külliyesi, klasik Osmanlı mimarisinde çevreyle bütünleştirme çabasının aksine bir barok özellik olarak çevreden koparılmaya çalışılacak şekilde tepe üzerine inşa

¹⁵⁵ Konyalı, İ. H. (1976). *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*. İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları.

edilmiştir.¹⁵⁶ Denize açılan bahçe tipi serbest avlusu 18. yüzyılın ikinci yarısına ait bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayazma Camisi'ndeki son cemaat yerine çıkan yarım daire merdiven, Hünkâr köşkü merdivenleri, yapının içindeki L tipi merdivenler ve avlu girişinde rampa kullanılması barok üslubun yükseltiyi öne çıkararak özelliğini yansıtmaktadır. Ayazma'da son cemaat yeri, minare ve Hünkâr mahfilinin bütünleşmiş hali barok camilerin bir özelliği olarak gözlenebilmektedir.¹⁵⁷

Ayazma Cami'sinde iç mekân pencere sayısının artırılması ve boyutunun büyütülmesiyle aydınlatmanın ön plana çıkarıldığı, ferahlığın göz ardı edildiği barok özellikler sergilemektedir.¹⁵⁸

Hünkâr köşkü 18. yüzyıl camilerinin bir özelliği olarak ve barok üslup gereğince ön plana çıkartılmak istenen bir yapı olarak Ayazma bünyesinde yer almıştır.¹⁵⁹ Ayazma Camisi'nin tek kubbeli, dikine büyüyen bir yapı olması da barok üslubun bir özelliğidir. Ayazma Camisi'nin minaresi de barok camilerin özelliğini yansıtmak üzere klasik mimarideki sadelik ve temel geometrik şekiller terk edilmiş, barok ve rokokonun karmaşık süslemeleri öne çıkarılmıştır. (Resim 4.1-7)

¹⁵⁶ Ögel, S. (1995). "III. Mustafa Devri Yapılarında Yeni İfade Yolları ve Bir Değişim Başlangıcı Olarak Nuruosmaniye Cami". *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, (3).

¹⁵⁷ Aslanapa, O. (2004). *Osmanlı Devri Mimarîsi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

¹⁵⁸ Bakır, B. (1999). "XVIII. Yüzyılda Türk Baroku Camiler". *Osmanlı*, (10), 265-275.

¹⁵⁹ Ögel, S. (1995). "III. Mustafa Devri Yapılarında Yeni İfade Yolları ve Bir Değişim Başlangıcı Olarak Nuruosmaniye Cami". *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, (3).

Resim 4.1. Ayazma K llyesi cephe görünümü

Resim 4.2. Ayazma Cami kapısı

Resim 4.3. Ayazma Külliyesi giriş kapısı

Resim 4.4. Ayazma Külliyesi restorasyonundan görünüm

Resim 4.5. Ayazma Cami hünkâr mahfili

Resim 4.6. Ayazma Cami mihrabı ve minberi

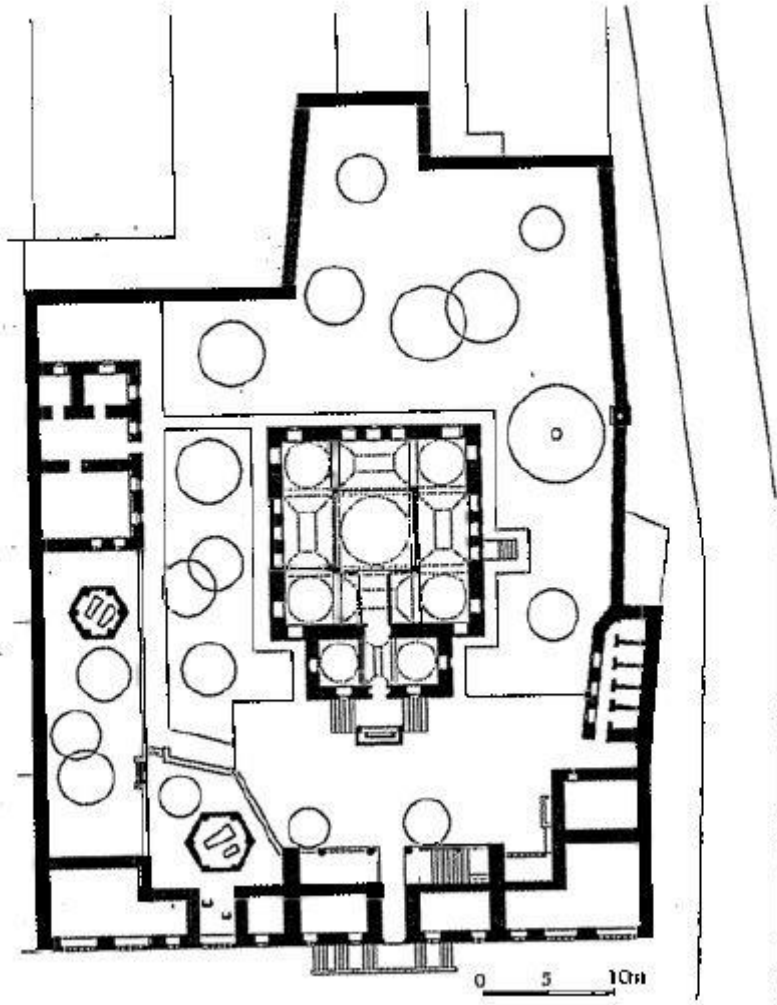

Resim 4.7. Ayazma Cami iç mekânı

4.2. Koca Ragıp Paşa Külliyesi

Koca Ragıp Paşa Külliyesi özgün planda III. Mustafa döneminde Sadrazam Ragıp Paşa tarafından merkezinde bir kütüphane ve çevresinde sebil, çeşme, türbe, hazire, çarşı ve sıbyan mektebi halinde tasarlanmış ve inşa ettirilmiştir. Barok tarzdaki yapı kompleksinin inşasına 1762 yılında başlanmış ve külliye 2 Mart 1763'te hizmete açılmıştır. Mimarı Mehmed Tahir Ağa'dır.¹⁶⁰ (Şekil 4.3)

¹⁶⁰ Tokay, H. (1994). "Koca Ragıp Paşa Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (5), 34-35.

Şekil 4.3. Koca Ragıp Paşa Külliyesi planı¹⁶¹

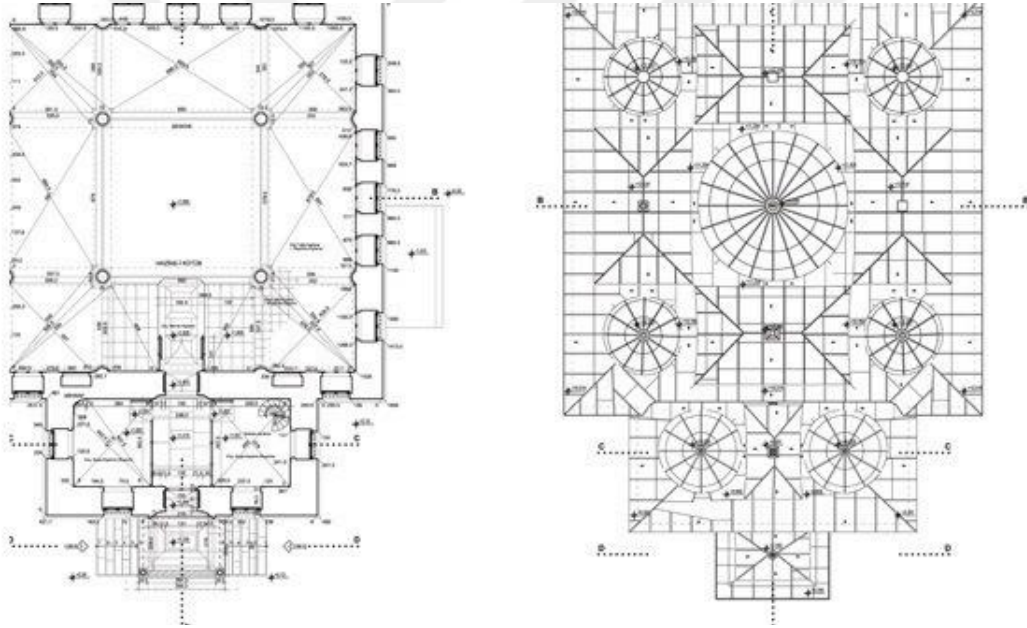
Avlu girişine mermerden yapılmış iki merdiven aracılığıyla ulaşılmaktadır. Giriş kapısı mermer söveli ve kemerli, künde-kâri işçiliklidir. Kapının üzerinde kitabesi vardır. Girişin hemen üzerinde sıbyan mektebi caddeye bakacak şekilde konumlandırılmıştır. Türbe orta avludadır ve hazire ile bitişiktir. Çeşme, kütüphane avlusunun sağında kalmaktadır. Kütüphanenin kuzeyinde ise sebil yer alır. Dükkânlar ise avlu kapısının sağında ve solundadır.

Külliye İstanbul'un Fatih İlçesi'nde Mimar Kemalettin Mahallesi'nde Ordu Caddesi üzerinde yer almaktadır ve kadastroda 189 pafta, 621 ada ve 10 parsel no ile kayıtlıdır.

¹⁶¹ Köşklü, Z. (1999). *17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinin Tipolojisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Kütüphane

Okuma salonu merkezi bir kubbe ve etrafında küçük tonozlu yedi kubbe ile örtülüdür. Dikdörtgen planlıdır.¹⁶² (Şekil 4.4) Avlu ve cadde yönüne bakan ve içerisinin aydınlatılması işlevini gören toplam on iki penceresi vardır. Kütüphane asıl mekân sütunlar aracılığıyla taşınan dokuz adet kubbe ile örtülüdür. Ortadaki merkezi büyük kubbenin altında tunç şebekeli kitaplıklar vardır. Süslemeli tunç parmaklıkların ardında üç sıralı kitap rafları görülmektedir. Duvarlar bitki ve çiçek motifleriyle bezelidir. Aydınlatmayı kolaylaştırmak adına tavana on bir adet ahşap avize asılmıştır. Kütüphane binası içerisinde görevli ve okuyucuların ibadet edebilecekleri bir mescid bulunmaktadır.¹⁶³

Şekil 4.4. Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi planı¹⁶⁴

Sebil ve Çeşme

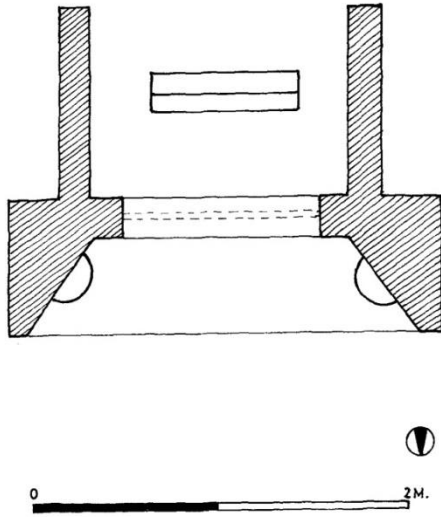
Özgün planda sebil, barok ve rokoko üslupta yapılmıştır.¹⁶⁵ İki tarafı kabartmalarla süslü yuvarlak kemerli bir penceresi vardır. İki çeşmelidir ve geniş bir saçakla örtülüdür.

¹⁶² Erünsal, İ. (2007). “Ragıp Paşa Kütüphanesi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (34), 406.

¹⁶³ Koç, H. (1994). “Ragıp Paşa Kütüphanesi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (6), 298.

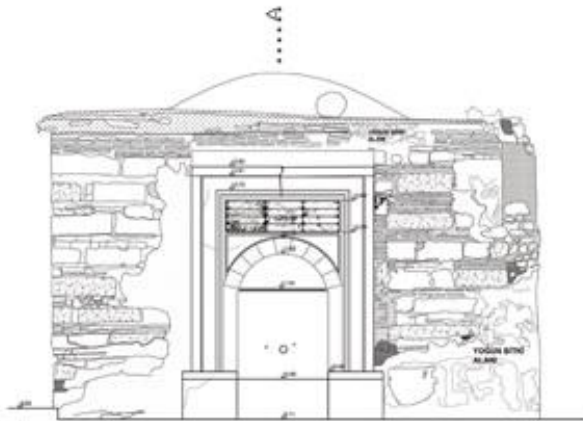
¹⁶⁴ İnternet: “Laleli Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi”. (2005). İm Mimarlık. Web: <http://www.immimarlik.com.tr/tr-TR/laleli-koca-ragip-pasa-kutuphanesi/3/7/10/44/0/0> 23 Mayıs 2019’da alınmıştır.

Günümüzde ise özgün tasarımdan neredeyse hiçbir iz kalmamıştır. Burası işporta dükkânı olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.5).

Şekil 4.5. Koca Ragıp Paşa Sebili planı¹⁶⁶

Mermer çeşme, renkli taşlı yuvarlak bir kemere sahiptir ve alt tarafında bir ayna taşı bulunmaktadır. Su haznesi sağlam durumdadır ve günümüzde de su akmaktadır. (Şekil 4.6)

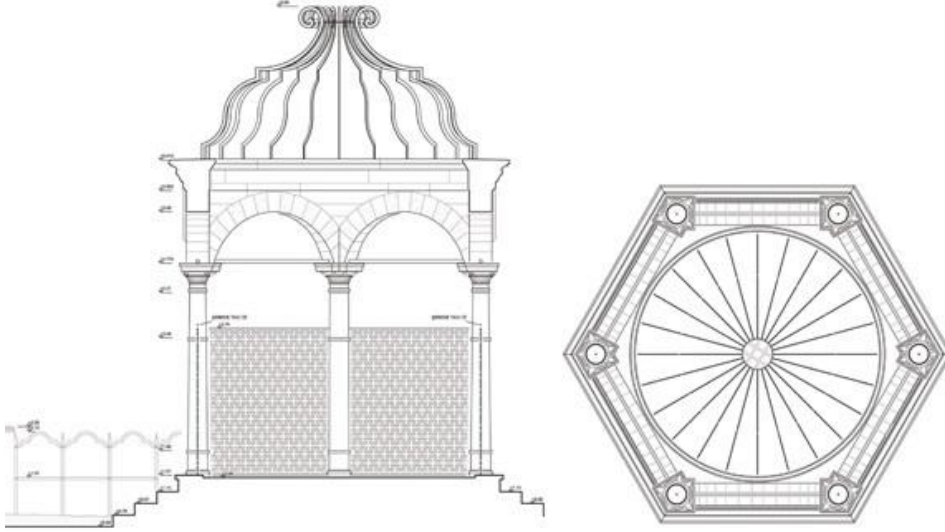
Şekil 4.6. Koca Ragıp Paşa Çeşmesi kesiti¹⁶⁷

¹⁶⁵ Tokay, H. (1994). "Koca Ragıp Paşa Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (5), 34-35.

¹⁶⁶ Tali, Ş. (2005). *İstanbul Suriçi Sebilleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Türbe ve Hazire

Külliyeye hizmete açıldıktan bir ay sonra ölen Ragıp Paşa buraya defnolunmuştur. Hazirede ise Ragıp Paşa'nın yakınlarının kabirleri bulunmaktadır. (Şekil 4.7)

Şekil 4.7. Koca Ragıp Paşa Türbesi plan ve kesiti¹⁶⁸

Sıbyan Mektebi ve Çarşısı

Özgün planda on beş adet pencere aracılığıyla aydınlatılmış olan sıbyan mektebi bugün harap bir haldedir. Ragıp Paşa'nın kütüphaneye gelir sağlaması amacıyla inşa ettirdiği dükkânlar günümüzde özel mülkiyete geçmiştir. (Resim 4.8-14)

¹⁶⁷ İnternet: “Laleli Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi”. (2005). İm Mimarlık. Web: <http://www.immimarlik.com.tr/tr-TR/laleli-koca-ragip-pasa-kutuphanesi/3/7/10/44/0/0> 23 Mayıs 2019’da alınmıştır.

¹⁶⁸ İnternet: “Laleli Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi”. (2005). İm Mimarlık. Web: <http://www.immimarlik.com.tr/tr-TR/laleli-koca-ragip-pasa-kutuphanesi/3/7/10/44/0/0> 23 Mayıs 2019’da alınmıştır.

Resim 4.8. Koca Ragıp Paşa Külliyesi cephe görünümü

Resim 4.9. Koca Ragıp Paşa Külliyesi giriş kapısı

Resim 4.10. Koca Ragıp Paşa Külliyesi haziresine bakan pencere

Resim 4.11. Koca Ragıp Paşa Külliyesi dış yan duvar görünümü

Resim 4.12. Koca Ragıp Paşa Külliyesi genel görünümü

Resim 4.13. Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi girişi

Resim 4.14. Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi iç mekânı

4.3. Laleli Külliyesi

1760 – 1764 yılları arasında III. Mustafa tarafından inşa ettirilen Laleli Külliyesi Eminönü’nde Laleli semtinde bulunmaktadır.¹⁶⁹ Fethi Paşa Caddesi ve Ordu Caddesi’nin birleştiği noktada olup kadastrada 913 ada, 188 pafta ve 1 parsel numarasıyla kayıtlıdır.

Külliye'nin “Laleli” ön tanımlamasıyla anılmasının sebebine dair birkaç farklı tez bulunmaktadır. Birincisi o dönem bölgede yaşayan bir mutasavvıf olan Laleli Baba’nın ünü sebebiyle caminin bu isimle anıldığıdır. Bir diğer düşünce ise külliye yakınlarında bulunan Laleli Çeşme’ye istinaden bu ismin kullanıldığıdır.¹⁷⁰ Ancak külliye'nin inşasından öncelerinde de semtin adının Laleli olarak geçtiği düşünülürse külliye'nin isminin bulunduğu konum nedeniyle bu şekilde nitelendirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.¹⁷¹

Her ne kadar 9 Nisan 1760’taki temel atma töreni esnasında Kara Ahmed Ağa mimarbaşı olarak bulunsa da¹⁷² külliye'nin mimarı, temel atma töreninin üzerinden kısa bir süre sonra mimarbaşılık görevine atanan Mehmed Tahir Ağa’dır.¹⁷³ Yine de tasarım aşamasında oynadığı rol sebebiyle Kara Ahmed Ağa’nın da eserin ortaya çıkışında katkısı olduğunu belirtmek gerekir. Külliye'nin yapılması için talimat ilk olarak ona verilmiş, keşifnâmesi de onun tarafından hazırlanmıştır.¹⁷⁴

Laleli Külliyesi’nde bina eminliği görevini ise sırasıyla Kapıcıbaşı Ali Ağa ve Tersane Emni Yusuf Efendi üstlenmişlerdir.¹⁷⁵ Külliye orijinal planına göre cami, medrese, türbe, sebil, çarşı, imaret ve muvakkithaneden ibarettir. Ayrıca çeşmeler, su

¹⁶⁹ Ayvansaray-i H. E., Ali S. E. ve Süleyman B. E. (2001). *Hadikatü'l Cevami*. İstanbul: İşaret Yayınları, 64.

¹⁷⁰ İnciciyan, G. (1956). *XVIII. Asırda İstanbul*. İstanbul: İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, 51.

¹⁷¹ Neftçi, A. (2002). *Laleli Külliyesinin İnşaat Süreci*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 3-4.

¹⁷² Neftçi, A. (2002). *Laleli Külliyesinin İnşaat Süreci*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 120.

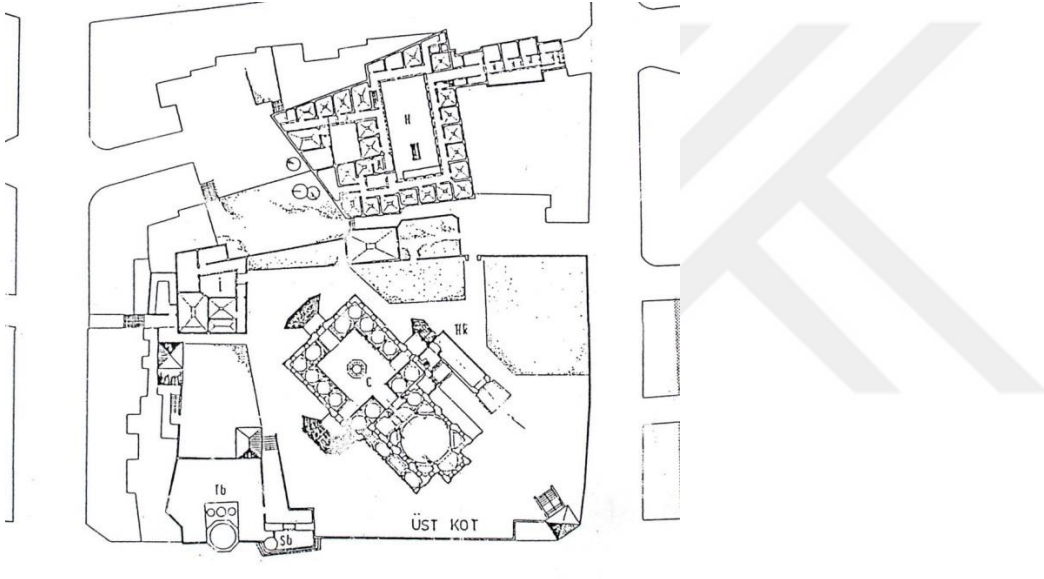
¹⁷³ Erdoğan, M. (1954). “Onsekizinci Asır Sonlarında Bir Türk Sanatkarı Hassa Başmimarı Mehmed Tahir Ağa Hayatı ve Mesleki Faaliyetleri”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (7)10, 164.

¹⁷⁴ Tanyeli, G. (2000). “18. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Yapım Süreci Laleli Külliyesi Örneği”. *Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri*. İstanbul: MSÜ Yayınları, 317-326.

¹⁷⁵ Neftçi, A. (2002). *Laleli Külliyesinin İnşaat Süreci*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

havuzu ve tuvaletler de külliye planına dâhil edilebilir. Külliye'nin çevresine zamanla birçok ticari yapı inşa edilmiştir ve bunlar özgün plana dâhil değildir.¹⁷⁶

Külliye'nin yapıları, merkezinde caminin bulunduğu dış avlu civarında konumlanmıştır. (Şekil 4.8) Orijinal planda işlevi çarşı olan bir bodrum katı üzerinde yükselen Laleli Camisi¹⁷⁷ 1957 – 1958 yıllarında Ordu Caddesi'nin trafiği rahatlatmak amacıyla düzenlenmesinin ardından oluşan yaklaşık beş metrelik kot farkı da dikkate alındığında iyice yükselmiş durumdadır.¹⁷⁸ Bu sebeple avluya ulaşım merdivenler ve rampa aracılığıyla sağlanmaktadır.

Şekil 4.8. Laleli Külliyesi vaziyet planı¹⁷⁹

Haziresiyle birlikte türbe, külliye'nin güneybatı köşesindedir. Güney kapısının hemen önünde avlu duvarına bitişik biçimde sebil bulunmaktadır. Kuzeybatı köşede avlu duvarına bitişik şekilde bulunan imaret yer alır. Muvakkithâne, güney kapısından avluya çıkan rampanın solunda ve külliye'nin batısında konumlanmıştır. Çarşı planı, cami ve iç avluya göre şekil almıştır. Caminin altında yerleşik ve cami boyunca uzanmaktadır.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Pervititch, J. (2000). *Sigorta Haritalarında İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

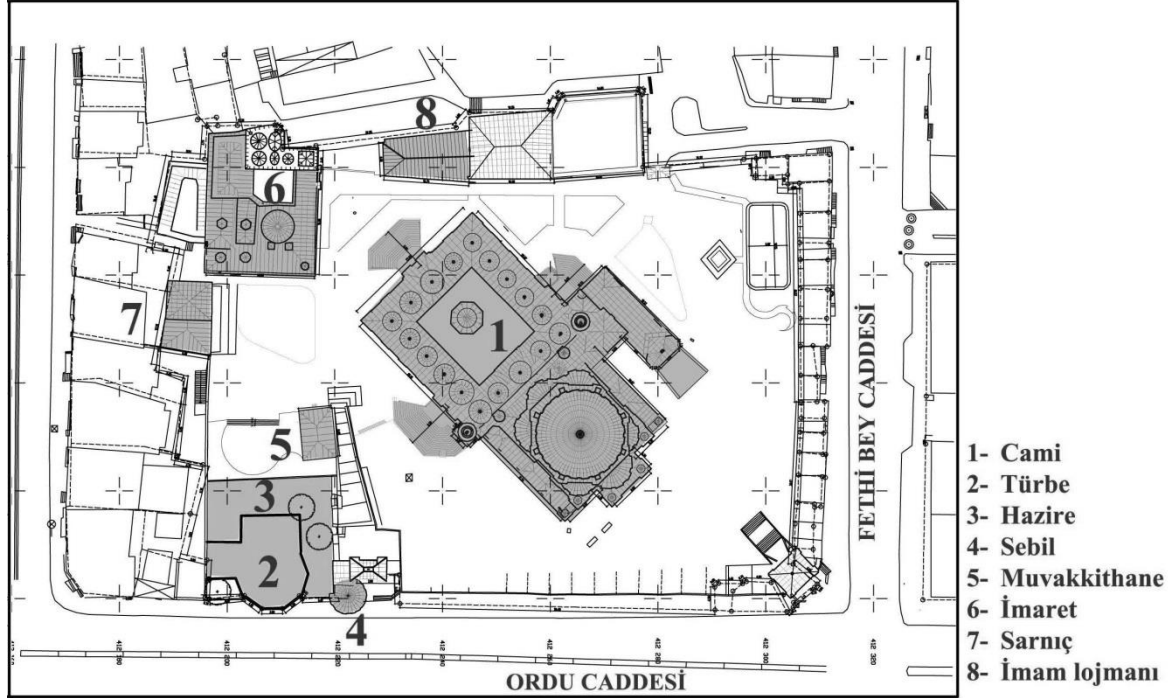
¹⁷⁷ Neftçi, A. (2002). *Laleli Külliyesinin İnşaat Süreci*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 109.

¹⁷⁸ Kuban, D. (1994). "Laleli". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (5), 187-189.

¹⁷⁹ Neftçi, A. (2002). *Laleli Külliyesinin İnşaat Süreci*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 8.

¹⁸⁰ Neftçi, A. (2002). *Laleli Külliyesinin İnşaat Süreci*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 55.

Medrese, 1894 depremi ve 1911 yangınında oldukça harap olmuş, yerine apartmanlar yapılmıştır.¹⁸¹ Günümüzde medreseden bir iz yoktur. (Şekil 4.9)

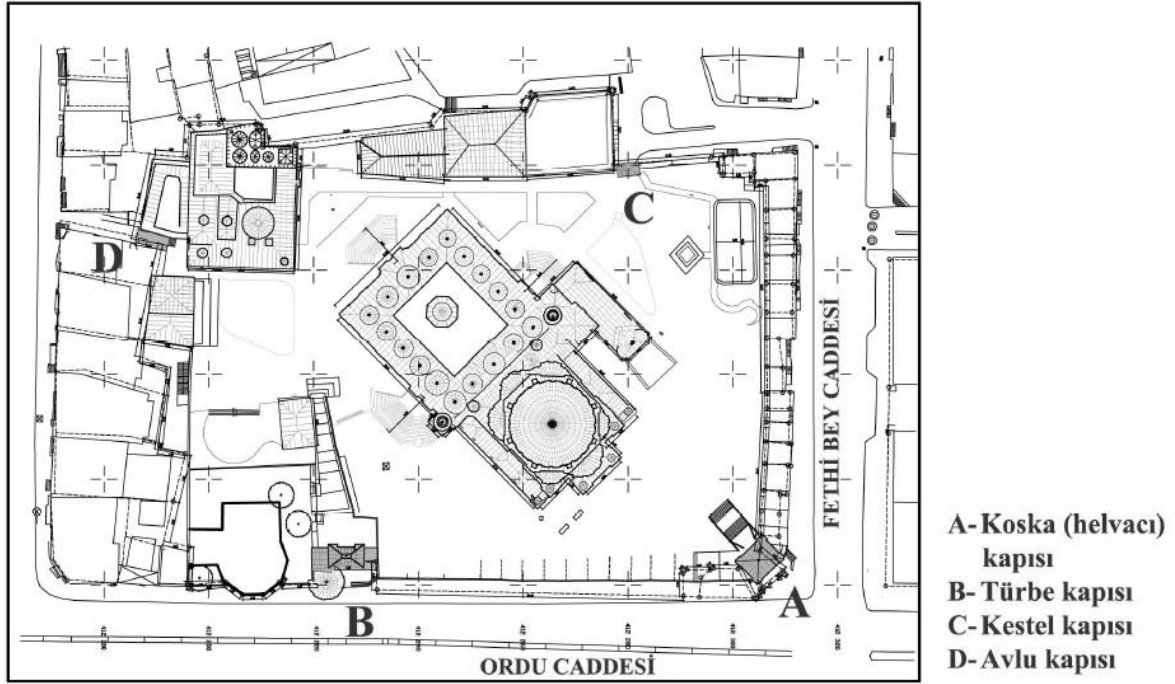
Şekil 4.9. Laleli Külliyesi açıklamalı planı¹⁸²

Külliye'nin avlusuna giriş dört kapı aracılığıyla sağlanmaktadır. Ana kapılardan ilki güneyde ve sebilin yanındadır. Türbeye geçiş sağlayan bu kapı Türbe Kapısı olarak da anılır. İkinci ana kapı olan ve Koska (Helvacı) Kapısı olarak da bilinen kapı külliye'nin güneydoğu köşesinde yer almaktadır. Molla Kestel mahallesine açılan ve bu sebeple Kestel Kapısı olarak adlandırılan üçüncü kapı kuzeydedir. Son olarak külliye'nin dış avlusunun batısında da küçük bir kapı bulunmaktadır.¹⁸³ (Şekil 4.10)

¹⁸¹ Tanyeli, G. (1994). "Laleli Külliyesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (5), 192.

¹⁸² Demir, Ü. (2010). *Laleli Camisi'nin İç Mekân/Dekor SüslemeTasarımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 3.

¹⁸³ Neftçi, A. (2002). *Laleli Külliyesinin İnşaat Süreci*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 7.

Şekil 4.10. Laleli Külliyesi dış avlu giriş kapılarını gösteren plan¹⁸⁴

Külliye'nin iç avlusu ortasında şadırvan olan on sekiz kubbeyle çevrelenmiştir. Bunların beş tanesi son cemaat yerinin üzerindedir. Cami dış yan galerilerine geçiş de iç avludan ve dış avludan olmak üzere birer kapı aracılığıyla sağlanmaktadır. Yan galerilerin her ikisinde de on iki kemer ve sütun bulunmaktadır. Sütun araları ahşap çerçevesi camlarla kapalıdır. İki oval kubbe, ikisi de aynalı tonoz olmak üzere dört adet örtüye sahip galerilerin saçaklarını, kemerlerin arasında ve sütun başlıkları üstünde bulunan kaideler taşımaktadır. Hünkâr mahfiline çıkış da 18. yüzyılın üslup özelliği olarak on iki kemerli açıklıklı bir rampa aracılığıyla sağlanmaktadır. Revaklı avlu ortasındaki şadırvan S kıvrımlı kemerlerle taşınan ve sekiz sütuna oturan bir kubbe ile örtülüdür. Yuvarlak su haznesi mermerdir ve yaprak motifi işlenmiştir. Haznenin üzerinde barok tarzda düzenlenmiş ajurlu ve madeni bir şebeke bulunmaktadır.

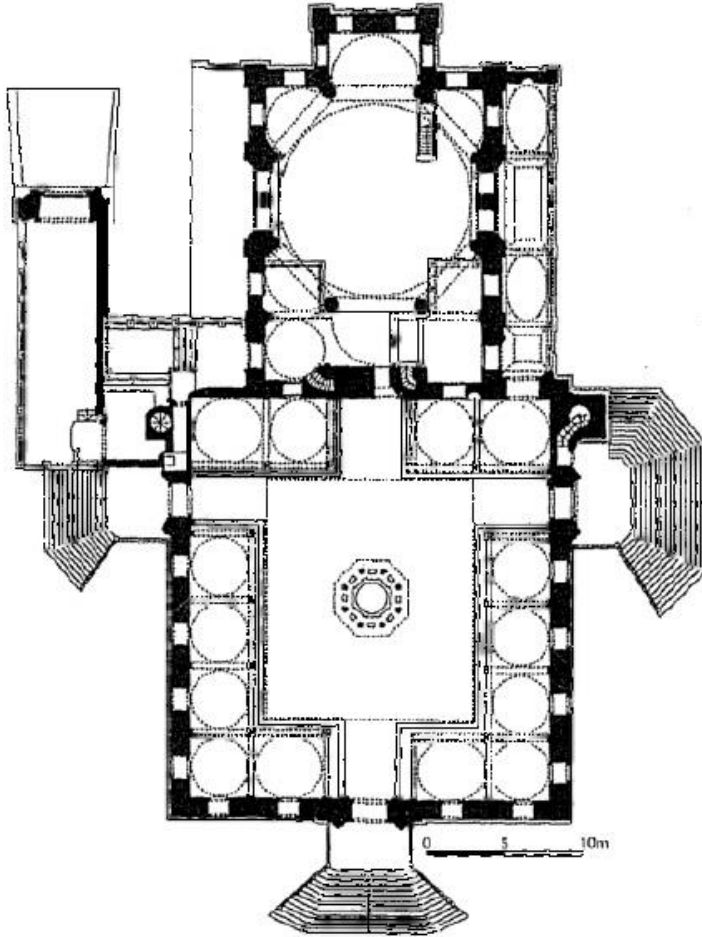
Cami

Laleli Camisi 9 Mart 1764'te ahalinin kullanımına açılmıştır.¹⁸⁵ On yıl gibi kısa bir süre içerisinde biri deprem biri de yangın olmak üzere iki afet gören caminin ana

¹⁸⁴ Demir, Ü. (2010). *Laleli Camisi'nin İç Mekân/Dekor SüslemeTasarımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 5.

¹⁸⁵ Neftçi, A. (2002). *Laleli Külliyesinin İnşaat Süreci*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 162.

kapısındaki kitabe¹⁸⁶ 1782 yangını sonrası yapılan onarımın ardından 1783 yılında konulmuştur.¹⁸⁷ Cami barok özellikler taşımakla birlikte¹⁸⁸ dış görünüşündeki sadelik ve süslemelerindeki canlılık dikkate alındığında daha çok rokoko tarzının etkili olduğu bir yapıdır.¹⁸⁹ (Şekil 4.11-12)

Şekil 4.11. Laleli Cami planı¹⁹⁰

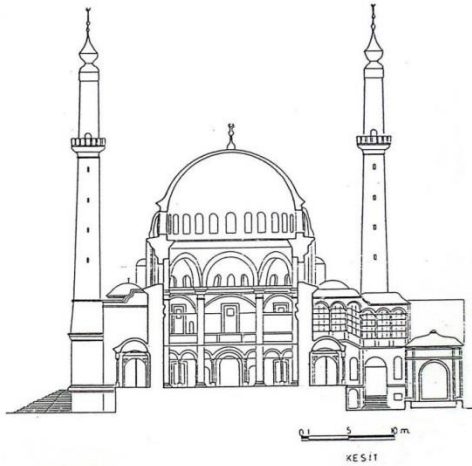
¹⁸⁶ Mazlum, D. (2011). *1766 İstanbul Depremi, Belgeler Işığında Yapı Onarımları*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

¹⁸⁷ Tanyeli, G. (1994). "Laleli Külliyesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (5), 192.

¹⁸⁸ Arel, A. (1975). *Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

¹⁸⁹ Kuban, D. (1954). *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

¹⁹⁰ Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: YEM Yayınları, 540.

Şekil 4.12. Laleli Cami kesiti¹⁹¹

Revaklı cami iç avlusuna giriş yelpaze biçimindeki merdivenler aracılığıyla ve üç yönden sağlanmaktadır. Caminin harim kısmına biri ortada ikisi de yan galerilere doğru açılan üç adet kapıyla girilmektedir. Kapılar yuvarlak kemerlidir. Ana mekânı örten kubbe sekiz pâyeye ile taşınmakta ve altı adet yarım kubbe ana kubbeyi desteklemektedir.

Cami harimi beş sıra pencere ile aydınlatılmıştır. Alt pencereler dikdörtgen, üsttekiler yuvarlak kemerli açıklıklı olup üçüncü sıra yuvarlak tasarlanmıştır. Mahfil kısmındaki ikinci sıradakiler ise dikdörtgen şeklindedir. İç duvarların yüzeyi koyu gri taş, pembe ve serpantin breş ile kaplıdır. Mahfilin kuzeyindeki duvarda renkli taş kakmadan yapılmış iki adet pano vardır. Kubbe içleri kalem işi süsler barındırmaktadır.

Mermer mihrabın iki yanında birer sütun bulunur ve mihrap nişi yeşil renkli taşla kaplıdır. Altın yıldızdan bir kandil motifi orta zincirden sarkmaktadır. S ve C kıvrımlı ve renkli taşlarla bezenmiş bir yaşmak, nişin üzerinde görülebilmektedir. Köşeli pilastırların kullanıldığı cami minberi, renkli taşlarla süslü ve mermerdendir. III. Mustafa tuğrası işlenmiş geçiş açıklıkları yuvarlak kemerli yapılmıştır. Korkuluklar renkli taşlıdır. Yuvarlak kemerli ve dört sütun üzerinde taşlarla süslü ve on iki köşeli külâhla örtülü köşk kısmı bulunmaktadır.

¹⁹¹ Sürmen, P. (2005). *Laleli Külliyesi İmareti Restorasyon Projesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 93.

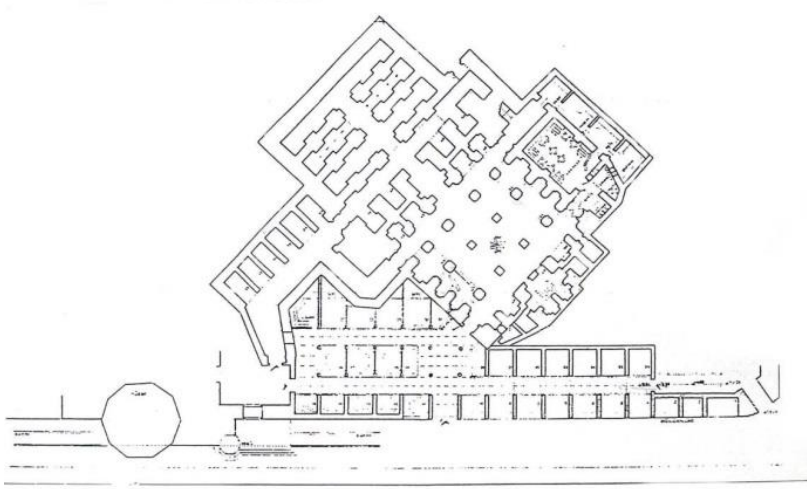
Klasik formda yapılmış vâiz kürsüsü fildişi kakmalı ahşaptandır. Küp şeklindeki kaidesi olan kürsünün korkulukları düz, sırt bölümü ise bitki motifleriyle bezelidir. U şeklinde yerleştirilmiş mahfil ana mekânın kuzeyindedir. Buraya ana kapının sağında ve solunda bulunan merdivenler aracılığıyla çıkılmaktadır. Mahfilin doğu tarafı, Hünkâr mahfili olarak tasarlanmıştır ve barok süslemelidir. Burada yer alan yuvarlak kemerli kapı, cami yanındaki Hünkâr rampasına açılmaktadır.

Minareler doğu ve batıda olmak üzere iki adet ve son cemaat yerinin dışındadır. Doğudaki minare Hünkâr rampasından yükselmektedir. Minareler çokgen gövde ve tek şerefeli olup S ve C kıvrımları, oval formlu profil geçişleriyle barok tarzın özelliklerini yansıtmaktadır. Minarelerin kesek taş külâhları 18. yüzyılda yenilenmiştir ve boğumlar ile yivler barındırmaktadır. Batı minarenin konsolunda iki adet güneş saati bulunur.¹⁹²

Çarşı

Çarşı, caminin altındadır ve Ordu Caddesi yönüne bakmaktadır. Biri kuzeydoğuda birisi ise batıda olmak üzere demir kanatlı ve yuvarlak kemerli iki kapısı vardır. Cami ve avlunun planına göre şekillenen çarşı, alttan kalın duvarlarla desteklidir ve kemer ve tonozlarla örtülüdür. Tepedeki pencereleri yuvarlak kemerlidir. 1957 – 1958'deki yol yapım çalışmasından sonra avlu duvarı üzerinde dükkânlar inşa edilmiş ve özgün yapıya bağlanmıştır. Günümüzde özgün dükkânların devamı şeklinde gözüken dokuz adet dükkân ve caddeye açılan geçit benzeri açıklık, külliye'nin orijinal planında yoktur. (Şekil 4.13)

¹⁹² Tanyeli, G. (1994). "Laleli Külliyesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (5), 192.

Şekil 4.13. Laleli Külliyesi Çarşı planı¹⁹³

İmaret

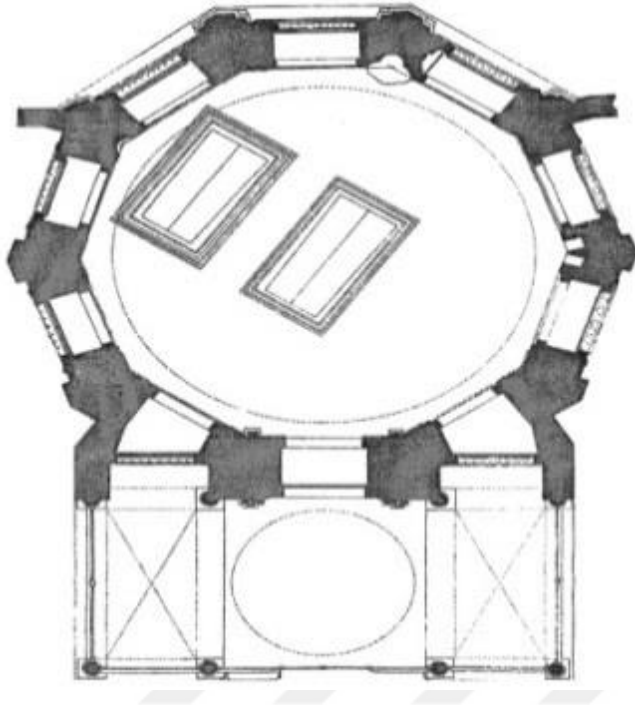
İmaret, külliyenin kuzeybatı köşesinde ve dikdörtgen planlı bir iç avlusu bulunmaktadır. Burada fırın, mutfak, kiler ve görevlilerin konaklaması için tasarlanmış yapılar yer alır. Kapısı yuvarlak kemerli açıklıklı ve iki sütunludur. Doğu ve kuzeyi revaklı avlunun doğusunda fırına geçilen yuvarlak kemerli bir kapı vardır. Burası avluya üç yuvarlak kemerli pencere ile bakan bir kubbe ile örtülmüştür. Üç bacanın ikisi kare iken diğeri sekizgen yapılıdır. Dikdörtgen planlı mutfak, fırına bitişiktir ve avluya açılan kapısı yuvarlak kemerlidir. İki kubbe ve iki aynalı tonoz ile örtülmüştür. Burada iki adet sekizgen yapılı baca bulunmaktadır. Yemekhane, imaretin batısında yer alır ve dikdörtgen planlıdır. Avluya açılan kapısı kuzey revak içinde ve yuvarlak kemerlidir. Kiler kuzeyde, görevli konaklama yerleri ise üst kattadır.

Türbe

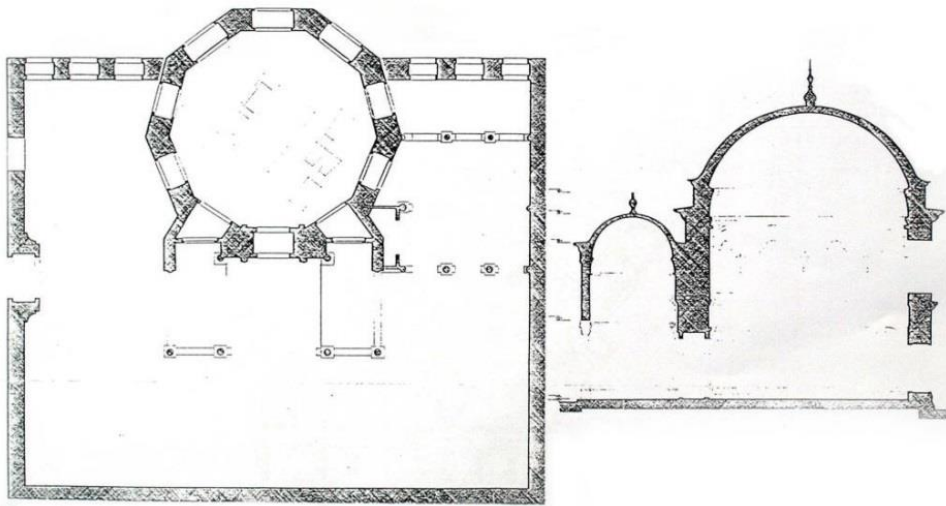
On köşeli yapılı, tek kubbe ile örtülü ve içerisinde haziresi de olan türbenin girişi külliyenin batısında ve Ordu Caddesi üzerindedir. Külliye avlusundan ayrı bir avluya sahiptir. Üç cephesinin her birinde iki sıra pencere bulunmaktadır. Caddeye bakan pencerelerden alttakiler basık kemerli, diğerleri ise dikdörtgendir. Diğer cephelerin üst sıra pencereleri ise yuvarlak kemerlidir. İç mekânda duvarlar alt sıra pencerelerin bitişine kadar kırmızı çinilerle kaplıdır. Ayrıca burada bir mihrap, mermer panolar ve dolap nişleri

¹⁹³ Neftçi, A. (2002). *Laleli Külliyesinin İnşaat Süreci*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 56.

bulunmakta, kubbesinde kalem işleri göze çarpmaktadır. Sonradan yapılan kalem işleri dışarıda bırakıldığında orijinal plandaki kalem işleri bitki motifli ve devrin üslubunu yansıtır niteliktedir. (Şekil 4.14-15)

Şekil 4.14. III. Mustafa Türbesi planı¹⁹⁴

Şekil 4.15. III. Mustafa Türbesi planı ve kesiti¹⁹⁵

¹⁹⁴ Ziyrek, A. (2004). *Batı Mimari Üsluplarının Osmanlı Türbe Mimarisine Yansımaları 1755-1914*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 132.

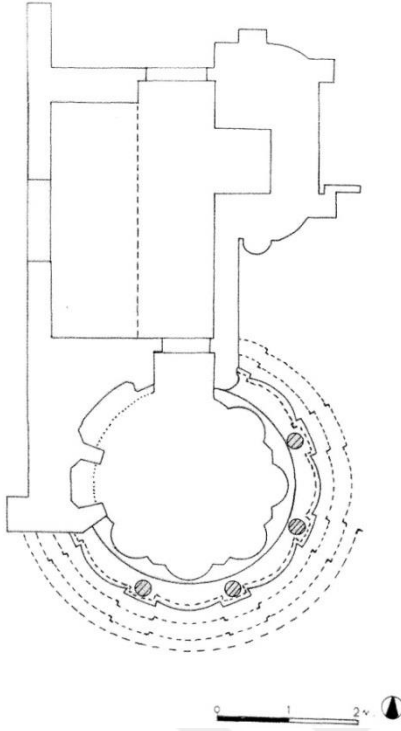
¹⁹⁵ Sürmen, P. (2005). *Laleli Külliyesi İmareti Restorasyon Projesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 103.

III. Mustafa ve III. Selim'in sandukaları da dâhil olmak üzere türbede sekiz adet ahşaptan sanduka vardır. Ayrıca buraya bitişik kare planlı ve kubbe ile örtülmüş bir de hazire bulunmaktadır. Hazirede otuza yakın kabir vardır. Türbedar odası ise avlunun batısında olup aynalı tonoz ile örtülüdür. 1957 – 1958 yıllarında gerçekleştirilen yol çalışması sırasında türbenin temeli açığa çıkmış, özgün planda insan boyu hizasında olan pencereler iyice yukarda kalmıştır.

Sebil

Güney dış avlu duvarının Ordu Caddesi'ne açılan kapısı yanında yer alan sebil beş cephelidir. Avludan önce bir kapı aracılığıyla kare planlı bir mekâna, oradan da yuvarlak kemerli bir kapı aracılığıyla sebile geçilmektedir. Cepheleri dilimli olup saçakları kubbe ile örtülüdür. Altı mermer sütunla şekillenen cepheler S ve C kıvrımlı, volüt başlıklıdır. Su verme açıklıkları bulunan madeni şebekelerde kabartmalar ve barok geçmeler bulunmaktadır. Gövdenin tüm cephelerinde kitabeler bulunur. Mermer saçak barok tarzda kıvrımlarla bezelidir. Ordu Caddesi yol yapım çalışması sırasında sebilin temeli açığa çıkmış, günümüzde bu temel konsolları amacına aykırı biçimde kullanılmaktadır.¹⁹⁶ (Şekil 4.16)

¹⁹⁶ Ünsal, B. (1969). “İstanbul’un İmarı ve Eski Eser Kaybı”. *Türk Sanatı ve Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, (2), 27.

Şekil 4.16. III. Mustafa Sebili planı¹⁹⁷

Medrese

Günümüze ulaşmayan ve yerine apartmanlar inşa edilmiş medresenin özgün planda bir dershanesi ve dokuz odası bulunmaktaydı.¹⁹⁸ Önce 1894 depremi sonra da 1911 yangınıyla tamamen harap olan yapının yerine Mimar Kemalettin'in eseri olan yapılar inşa edilmiştir.¹⁹⁹

Muvakkithâne

Külliye dış avlusunun batısında yer alan ve sade bir dikdörtgen planı olan muvakkithâne kırma çatıya sahiptir. Külliye'nin özgün planına dâhil olduğu bilinse de yapım tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur.²⁰⁰

¹⁹⁷ Tali, Ş. (2005). *İstanbul Suriçi Sebilleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 262.

¹⁹⁸ Neftçi, A. (2002). *Laleli Külliyesinin İnşaat Süreci*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 3-4.

¹⁹⁹ Tanyeli, G. (2000). "18. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Yapım Süreci Laleli Külliyesi Örneği". *Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri*. İstanbul: MSÜ Yayınları, 317-326.

²⁰⁰ Ayvansaray-i H. E., Ali S. E. ve Süleyman B. E. (2001). *Hadikatü'l Cevami*. İstanbul: İşaret Yayınları.

Değerlendirme

Laleli Külliyesi, içerisinde yer alan imaret, çarşı, sebil, medrese gibi yapılarıyla sosyal yardımlaşma, eğitim ve ticari faaliyeti bir arada sunmaktadır. Bu yönüyle Osmanlı'daki külliye yapılarının geleneksel, yapısal ve işlevsel olarak etkinliğini tam olarak yansıtan bir örnektir. 18. yüzyılda inşa edilmiş olmasına rağmen yapısal olarak klasik Osmanlı mimarisinin tüm özelliklerine sahiptir. Bu özelliklerin yanında barok ve rokoko üslubuna ait öğeleri de bünyesinde barındırdığı için Batılılaşma etkisinin de yüksek seviyede olduğu söylenebilir.²⁰¹ (Resim 4.15-26)

Resim 4.15. Laleli Külliyesi türbe bitişiğindeki ana giriş kapısı

²⁰¹ Arel, A. (1975). *Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 71.

Resim 4.16. Laleli Külliyesi avluya açılan merdivenler

Resim 4.17. Laleli Cami iç avluya açılan kapının bulunduğu cephe

Resim 4.18. Laleli Cami hünkâr rampası

Resim 4.19. Laleli Cami revaklı cephe

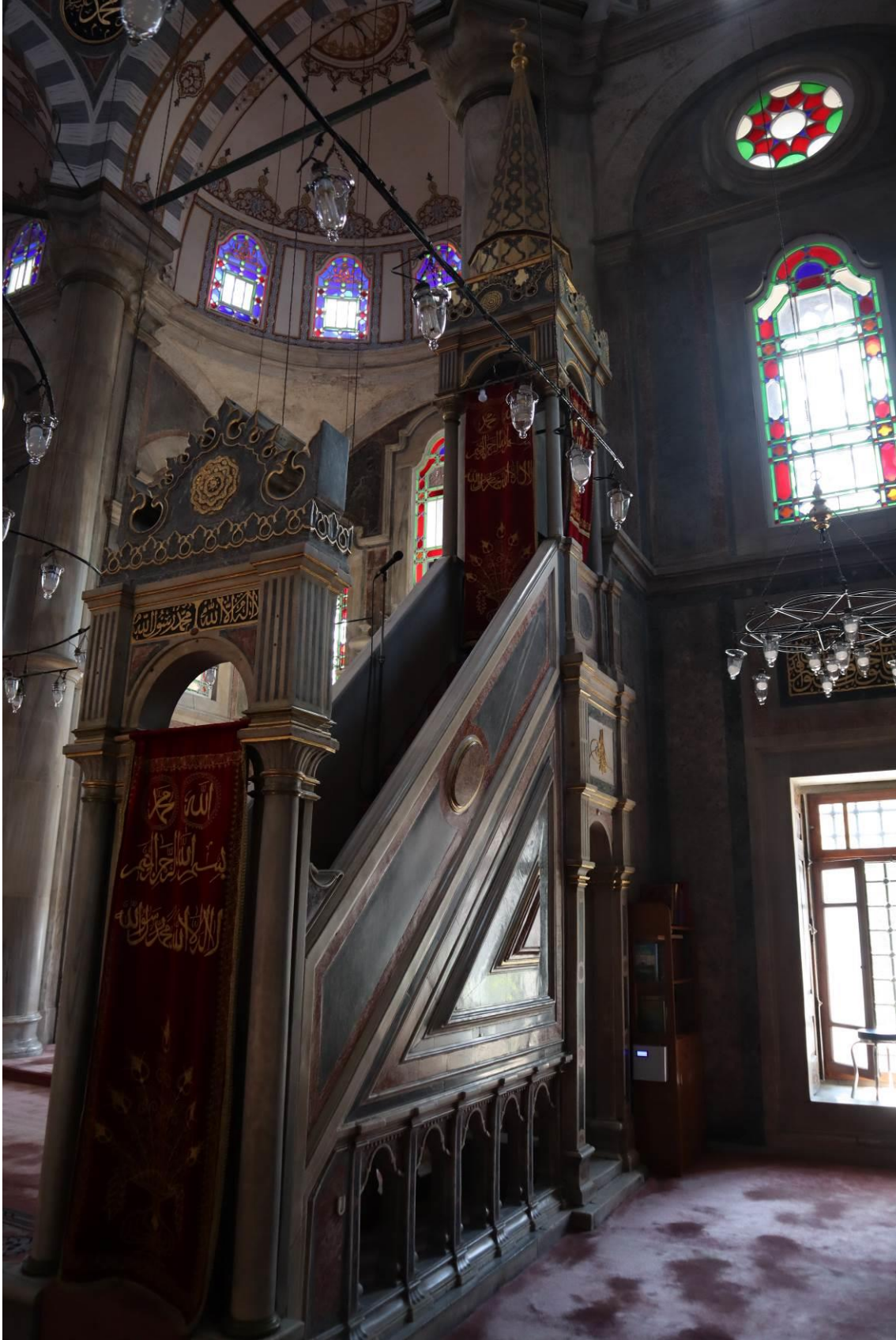
Resim 4.20. Laleli Cami Ordu Caddesi cephesi

Resim 4.21. Laleli Cami iç avlusu

Resim 4.22. Laleli Cami mihrâbı

Resim 4.23. Laleli Cami minberi

Resim 4.24. Laleli Cami vâiz kürsüsü

Resim 4.25. Laleli Cami hünkâr mahfili

Resim 4.26. Laleli Külliyesi yapıları

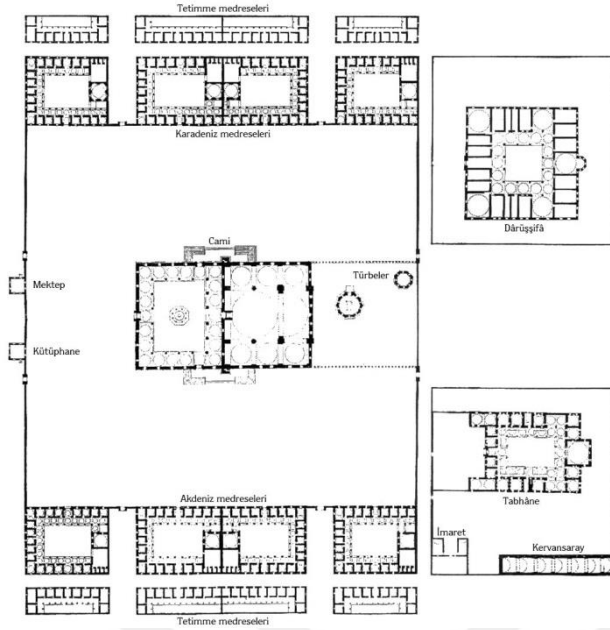
4.4. Fatih Külliyesi

Fatih Cami, fetihten sonra 1462 – 1470 yılları arasında inşa edilmiştir. Caminin mimarı Atik Sinan olarak bilinen Sinanüddin Yusuf bin Abdullah'tır. Cami tek bir yapı olarak değil kendisine eşlik eden medrese, imaret, darüşşifa, kütüphane, sıbyan mektebi, kervansaray ve türbe gibi yapıları da bünyesinde barındıran bir külliye biçiminde yapılmıştır. Bu başlık altında yalnızca Fatih Cami yeniden inşa edildiği sırada mimarbaşı olan Mehmed Tahir Ağa'nın yeniden inşa sürecinde rol oynadığı kısımlar ayrıntılı olarak incelenecek, külliyenin diğer yapılarına da değinilecektir.²⁰² (Şekil 4.17)

Fatih Cami 1509'da gerçekleşen ve "küçük kıyamet" olarak da adlandırılan depremde ciddi zarar görmüş ve II. Bayezid dönemi onarımında orijinal görüntüsünden uzaklaşmaya başlamıştır. Eski Fatih Cami'nin nasıl görüldüğüne dair bir izlenim edinmek için 1497 tarihli Atik Ali Paşa camisine bakılabilir. Bu iki yapı birbirine çok benzer şekilde inşa edilmiştir.²⁰³ 1766 depreminde ise Fatih Cami ve Külliyesi tamamen harap olmuş, yeniden inşa sürecinin ardından araştırmalarda burası incelenirken Eski/I. ve Yeni/II. Fatih Cami şeklinde ayrımlara gidilmiştir.

²⁰² Cezar, M. ve Sertoğlu, M. (1971). *Mufassal Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, (1), 534-535.

²⁰³ Kunter, H. B. ve Ülgen, S. (1969). "Fatih Cami". *Vakıflar Dergisi*, (1), 91-101.

Şekil 4.17. Fatih Külliyesi planı²⁰⁴

Eski Fatih Camisi'nden geriye kalanlar, dış avlu giriş kapısı ve taç kısmı, bunun üzerindeki kitabe, birinci şerefeye kadar minare gövdeleri, bahçe pencereleri ve parmaklıkları, iki adet sarı çini levha, külliye meydanına açılan kapı, şadırvan avlusu ve mihraptır.²⁰⁵

Caminin yeniden inşasının başlangıç tarihi kaynaklarda eski caminin kalıntlarına ait dokuz aylık yıkım işleminin bitişi olan 1767 yılının temmuz ayı olarak geçmektedir. İnşa faaliyeti 1771 yılının nisan ayına dek sürmüştür.²⁰⁶ Yeniden inşa sürecinin mimarı Mehmed Tahir Ağa, bina eminleri ise sırasıyla Haşim Ali Bey, Sarim İbrahim Efendi ve İzzet Mehmed Bey'dir.²⁰⁷

Fatih Cami ve Külliyesi günümüzde İstanbul'un Fatih ilçesi, Ali Kuşçu Mahallesi'nde; Fevzi Paşa Caddesi ve Hattat Nafiz Caddesi üzerinde yer almaktadır. Kadastroda 2126 Ada ve 24 Parsel numarası ile kayıtlıdır.

²⁰⁴ Ayverdi, E. H. (1973). *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*. İstanbul: Baha Matbaası, (3), 363.

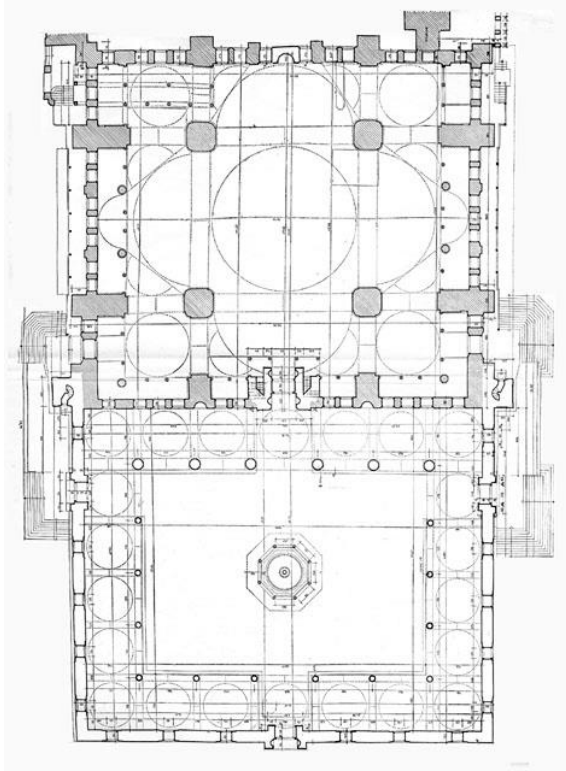
²⁰⁵ Ayverdi, E. H. (1958). "Fatih Cami Kebiri ve Külliyesi". *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (10), 5543-5560.

²⁰⁶ Danişmend, İ. H. (1950). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 316.

²⁰⁷ Eyice, S. (1995). "Fatih Cami ve Külliyesi" *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (12), 244-249.

Cami

Merkezi kubbe dört büyük ayakla desteklenmekte ve dört adet yarım kubbe merkezi kubbe etrafında yer almaktadır. Yarım kubbeler, küçük yarım kubbeler ve köşelerde kubbe örtülü birimlerle çevrelenmiştir. Cami avlusunun ana girişi kuzeybatı yönündedir. Yanlarda da birer kapı bulunur. Cami ana duvarlarının avlu duvarlarıyla bittiği noktalarda minareler yer alır. (Şekil 4.18)

Şekil 4.18. Fatih Cami planı²⁰⁸

Cami dışarıdan bakıldığında klasik üslubun tüm özelliklerini yansıtmaktadır. Cami avlusunun girişi kuzeybatı yönünde üzeri üçlü taçla bezeli dikdörtgen bir kapıdandır. Kapı kimeri renkli taşlarla bezenmiş ve üzerinde yedi sıra mukarnas yer almaktadır. Cephe duvarları kesme küfeki taşındandır. Cephede alttakiler dökdörtgen silme içinde söveli ve sivri hafifletme kemerli; üsttekiler de alçı revzenli ve sivri kemerli olmak üzere iki sıra pencere yer almaktadır.

²⁰⁸ Ayverdi, E. H. (1973). *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*. İstanbul: Baha Matbaası, (3), 363.

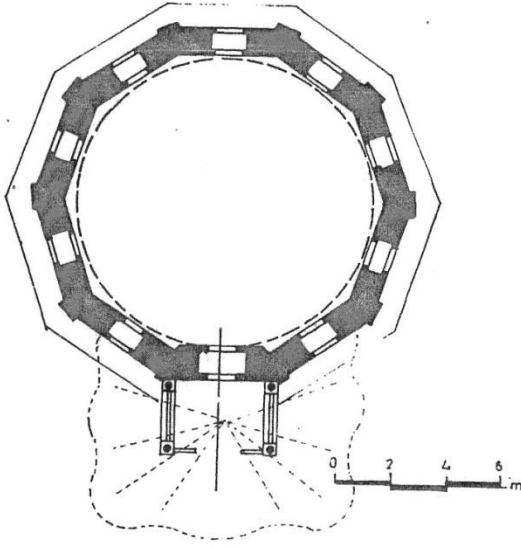
Cephenin üstünde saçak profiller ve onların ötesinde de kurşun kaplama revak kubbeler görülebilmektedir. Avlu beyaz ve kırmızı taş örgülü kemerler ile çevrilidir ve bunlar taş sütunların mukarnaslı başlıklarına oturmaktadır. Son cemaat yerinde bulunan kemerler diğerlerine göre yüksek tutulmuştur. Mihrap caminin üç bölümlü güneydoğu cephesinde yer almaktadır. Örtü üç sıra pencerenin üzerindedir. Kubbe taşıyıcı sistemine ait ağırlık kuleleri kasnak hizasına kadar yükselmektedir. Yan cephelerde minarelerin olduğu kısımlara yakın konumda merdivenler aracılığıyla ulaşılan iki adet giriş kapısı bulunmaktadır. Yan cepheler üç sıra pencere dizili, minareler iki şerefelidir.

Cami iç asıl mekânı merkezi kubbe ve iki kademeli yarım kubbelerle örtülmüştür. Yarım yuvarlak köşe pahlı payeler dikkat çekicidir. Kubbeler ve kemerler kademeli profil silmeleriyle ayrılmış, kemer-kubbe geçişi pandantifler aracılığıyla yapılmıştır. Cami asıl mekânının iç yüzeyinde barok üslupta kalem işleri vardır. Kubbe kasnaklarında ve iç duvarlarda yer alan çok sayıda pencere mekânın oldukça iyi aydınlatılmasını sağlamaktadır. Mihrap mukarnas yaşmaklı ve mermerdendir.

Türbeler

1766 ve 1782 yangını sonrası onarım gören Fatih Sultan Mehmed Türbesi, yeniden inşası sırasında sekizgen planlı yapılmıştır. Tek kubbe ile örtülüdür. Girişte iki sütunlu bir sundurma kapı üstü saçağını taşımaktadır. Sekizgen ana gövdeyi köşelerden destekleyen çıkıntılı kare payeler ve üzerindeki kademeli profilli silmeler yeniden inşa sırasında klasik üslubun yanı sıra barok öğelerin de plana dâhil edildiğini göstermektedir. (Şekil 4.19) Gülbahar Hatun Türbesi de Fatih Sultan Mehmed Türbesi ile aynı afetlerden etkilenmiş ve onarım geçirmiştir. Bu türbe klasik üsluba daha yakındır. 19. yüzyılda bunlara II. Mahmut'un annesi için yaptırılan Nakşidil Sultan Türbesi eklenmiştir.²⁰⁹

²⁰⁹ Unan, F. (1993). *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Şekil 4.19. Fatih Sultan Mehmed Türbesi planı²¹⁰

Kütüphane

Kütüphane binası 1742 yılında inşa edilmiştir. Dış avluya ve caminin içine açılan iki kapısı vardır. Kütüphane binası günümüzde boş ve oldukça harap durumdadır.

Medreseler

Fatih Külliyesi'nin özgün planında dört bir yanında medreseler yer almaktaydı. 1766'da onarım gören Sahn-ı Semân medreseleri günümüze ulaşmıştır. Tetimme Medreseleri ise Fevzipaşa Caddesi'ni genişletme çalışmaları sırasında yıktırılmıştır. Günümüzde sekiz medrese ayakta ve öğrenci yurdu olarak kullanılmaktadır.

Tabhâne

Misafirhane olarak kullanılmak için yaptırılan tabhâne daha sonraları medrese olarak da kullanılmıştır. Binanın altında bir kervansaray içerisinde ise imaret bulunmaktaydı. Güney taraftaki medreselerin içerisine konumlandırılmıştır.

²¹⁰ Ziyrek, A. (2004). *Batı Mimari Üsluplarının Osmanlı Türbe Mimarisine Yansımaları 1755-1914*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 138.

Darüşşifa

Özgün planda kuzey tarafındaki medreselerin hizasına ve tabhâneye simetrik biçimde inşa edilen darüşşifadan günümüze hiçbir kalıntı ulaşmamıştır.

Muvakkithane

Fatih Meydanı'na yakın konumlandırılmış muvakkithane özgün plandan 1918 yangında tamamen yok olana dek ahşaptan bir yapı olarak var olmuş, dönem dönem onarım geçirmiştir. Günümüzde bu yapıya ait hiçbir iz bulunmamaktadır.

Hazire

Caminin güneyinde yer alan ve etrafı duvarlarla çevrili olan haziredeki kabirlerin birçoğu 19. yüzyıl tarihlidir.

Kervansaray

1766 depreminden sonra toprakla doldurulan kervansaray tabhânenin altındadır. Burası 1980'lerde temizlenmiş ve cadde yönündeki yeni dükkânlarla birleştirilmiştir.

Çarşı

Özgün planda külliye'nin güneyinde yer alan çarşı 1918 yangınında yok olmuştur.

Hamam

Özgün planda külliye'nin güneyinde "Çukur Hamam" olarak da anılan bir hamam bulunmaktaydı. 1766 depreminden sonra burası tamir edilmemiştir. Günümüzde ise yapıya ait hiçbir iz bulunmamaktadır.²¹¹

²¹¹ Eyice, S. (1995). "Fatih Cami ve Külliyesi" *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (12), 244-249.

Değerlendirme

III. Mustafa döneminde inşa edilen eserlerde her ne kadar klasik Osmanlı mimarisine nazaran barok ve rokoko özellikler ön plana çıkarılmış olsa da Fatih Cami'sinin yeniden inşası bu duruma bir istisna teşkil etmektedir. Fatih Camisi'nin inşasında klasik üsluba bağlı kalınmıştır. Kıvrımlı münhâni silmeler, kepçe biçimli saçaklar, yuvarlak köşeler dikkate alındığında burasının Sultanahmet Camisi'ne ne denli benzediği anlaşılabilir.²¹²

Klasik üslubun ağırlıkta olduğu yeni Fatih Camisi'nde yer alan kalem işleri, yarım kubbe ve kemerleri ayıran kademeli profilli silmelerin ise 18. yüzyılda Osmanlı'da barok üslubun yansımalarına ait öğeler olduğu söylenebilir.

Fatih Cami ve Külliyesi'nin zemininin sağlam olmadığı her depremden oldukça fazla etkilendiği bilindiği için sabittir. İlk selâtin külliyesi olmasına karşılık orijinal halinden neredeyse tamamen başkalaşmış hale gelmesi ve yaşanan koruma güçlükleri bu eserin geleceği adına olumlu bir öngörüde bulunmayı güçleştirmektedir. (Resim 4.27-37)

²¹² Ayverdi, E. H. (1973). *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*. İstanbul: Baha Matbaası, (3), 366.

Resim 4.27. Fatih Cami cephe görünümü 1

Resim 4.28. Fatih Cami cephe görünümü 2

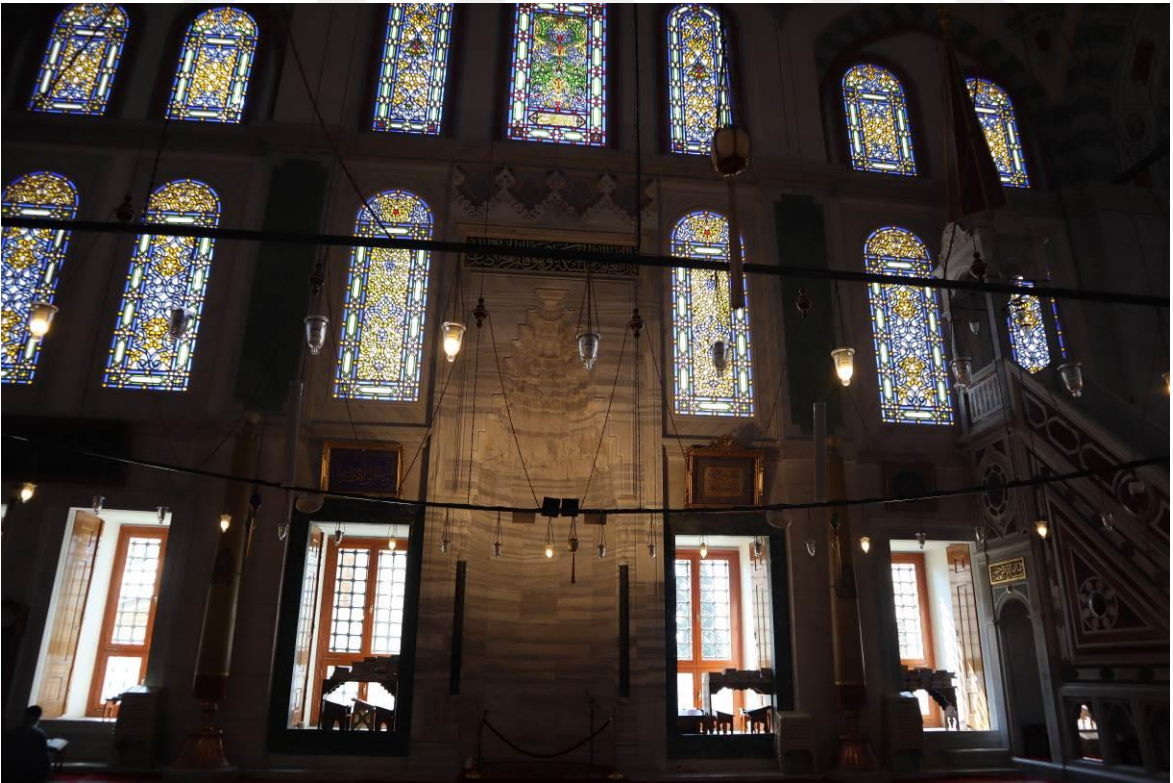
Resim 4.29. Fatih Cami türbe yönü cephesi

Resim 4.30. Fatih Cami iç mekânı

Resim 4.31 Fatih Cami minberi

Resim 4.32. Fatih Cami mihrâbı

Resim 4.33. Fatih Cami hünkâr rampası

Resim 4.34. Fatih Külliyesi medreseleri 1

Resim 4.35. Fatih Külliyesi medreseleri 2

Resim 4.36. Fatih Sultan Mehmed Türbesi

Resim 4.37. Fatih Külliyesi kütüphanesi

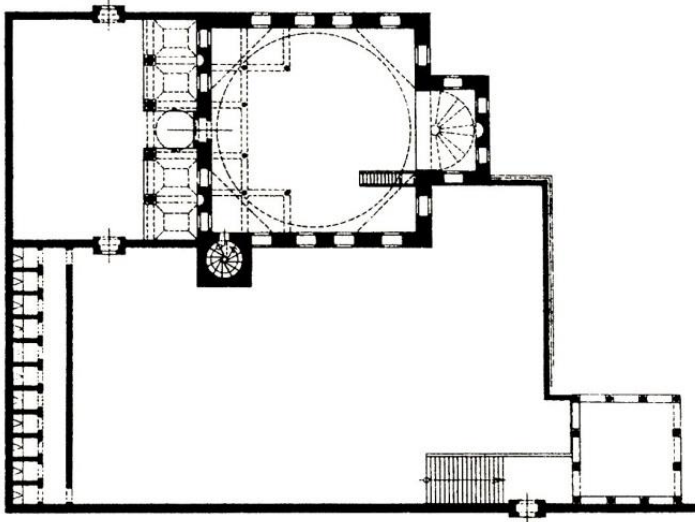
4.5. Zeynep Sultan Külliyesi

Zeynep Sultan Külliyesi, Zeynep Asime Sultan'ın isteği ve III. Mustafa'nın emriyle 1769 yılında inşa ettirilmiş olup Gülhane Parkı karşısında ve Alemdar Caddesi üzerindedir. Her ne kadar külliye inşa edilmeye başlandığında Mehmed Tahir Ağa mimarbaşılık görevinde olmasa da oldukça kısa bir süre sonra onu tekrar bu makamda gördüğümüz için kendisi külliyenin mimarı olarak kabul edilmektedir.²¹³

Külliye gerek çevresiyle uyum göstermesi gerekse dönemin mimari anlayışı dolayısıyla klasik mimari ve barok üslubun özelliklerini bir arada yansıtmaktadır. Özgün planında merkezinde camisi olmak üzere türbe, sebil ve sıbyan mektebinden ibaret olan Zeynep Sultan Külliyesi'ne 19. yüzyılda bir de medrese eklenmiş, 1871 yılındaki atlı tramvay çalışmaları sebebiyle orijinal sebili ve türbesi ortadan kaldırılmıştır. Orijinal sebilin yerine mimarı yine Mehmed Tahir Ağa olan ve 1912'de yapılan yol çalışmaları bünyesinde yolu tıkadığı gerekçesiyle Alemdar Caddesi'ne taşınan Hamidiye Külliyesi'nin

²¹³ Açıkgözoğlu, A. S. (2014). "Zeyneb Sultan Külliyesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (44), 362-364.

özgün planına ait Hamidiye Sebili ve Çeşmesi getirilmiştir. Sonradan getirilen bu yapılar külliye'nin doğu girişi yanındadır.²¹⁴ (Şekil 4.20)

Şekil 4.20. Zeynep Sultan Külliyesi planı²¹⁵

Külliye dar ve eğimli bir araziye konumlandırılmıştır. Külliye yapıları avlu duvarının içerisinde yer almaktadır. Batıda ve doğuda olmak üzere iki kapıdan avluya giriş yapılabilmektedir. Batı kapısı üzerinde 1769 tarihli ve mermer tepelikle taçlandırılmış bir kitâbe bulunmaktadır. Eğimli araziden kaynaklanan kot farkı sebebiyle sıbyan mektebinin bodrum katı batı taraftan gözükmemektedir. Doğu kapısı sebilin bulunduğu yerdedir ve girişte hemen sağında abdest alma yerleri vardır. İç avlunun zeminine dokuz basamaktan ibaret bir merdiven aracılığıyla ulaşılmaktadır. Kapı yuvarlak kemerlidir ve mermer cepheyle çevrelenmiştir. Kapının üstünde yer alan yazılar dendan ve geçmelerle çevrilidir. Buranın tam karşısında cami iç avlusuna açılan simetrik bir giriş daha vardır. Kapılardan camiye giden yan duvarlardaki parmaklıklar ile cami pencerelerinin parmaklıkları lokma demirdendir.

²¹⁴ Gültekin, G. (1994). "Zeynep Sultan Cami ve Sıbyan Mektebi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (7), 550-551.

²¹⁵ Açıkgözoğlu, A. S. (2014). "Zeynep Sultan Külliyesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (44), 363.

Cami

Cami, merkezi tek kubbe ve kare planıyla barok tarzda inşa edilmiştir. Duvarları kesme taş ve tuğla almaşık örgülüdür. Mihrap kısmı öne doğru dikdörtgen bir çıkıntı yapmaktadır. Alt kattaki pencereler dikdörtgen, üst sıradakiler sivri kemerli ve yuvarlak açıklıklıdır. Bu açıklıklarda filgözü dışlıklar ve alçı şebekeler bulunur. Merkezi kubbeyi dört köşesinde bulunan tromplar üstündeki tuğladan kasnak taşımaktadır. Desteklerin hizasında dört tarafta ikişer uçan payanda bulunmaktadır. Kubbenin tepeliği klasik hilal formulu bir alemdir ve saçakları dalgalıdır. Yuvarlak pencereli tonoz mihrap kısmını örtmektedir.

Son cemaat yerinin cephesi sivri kemerli ve beş birimlidir. Porfir sütun başlıkları barok üslubu yansıtmaktadır. Son cemaat yeri açıklıkları merkezde bir kubbe ve kenarlarda aynalı tonozla örtülüdür. Giriş eksenini kenarlardan ortaya doğru daralmaktadır. Sütunlar ve cami ana duvarı arasında yuvarlak kemerler bulunur. Cami girişinin yanlarında mermerden ve demir parmaklıkları olan iki pencere bulunmaktadır. Mihrap nişi yuvarlak kemerlidir. Cami harimine mermer çerçeveli yuvarlak kemerli bir kapıdan girilir. Kapının üzerinde bir kitabe vardır ve bunun üzerinde mermer bir tepelik içerisinde basık kubbe formu görülmektedir. Caminin her yerinde sonradan inşa edilmiş renkli kalem işlerini görmek mümkündür.

Mihrap kırmızı mermerden, minber ise ahşaptan yapılmıştır. Bu unsurlarda barok motifler göze çarpmaktadır. Mahfil kısmı kuzey duvarına bitişiktir. Ahşaptan yapılmış ve mermer sütunlarla taşınmaktadır. Buraya merdivenler aracılığıyla çıkılır. Mihrabın üst kısmındaki revzende Sultan Mehmed Reşad'ın tuğrası görülmekte, kalem işleri kubbeye doğru yoğunlaşmaktadır. Kırmızı fona altın yazılı taş kabartma halinde Allah, Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin isimleri bulunmaktadır.

Minare caminin batı tarafındadır. Pabuç ve kaidesi kesme taştan gerisi ise tuğladan yapılmıştır. Beyaz taştan basamaklar dışarıdan görülebilmektedir. Minare şerefesinde barok tarzda demir korkuluklar bulunmaktadır. Külâh ise kurşun kaplamadır.

Sıbyan Mektebi ve Medrese

Külliyenin batı kapısına bitişik bulunan sıbyan mektebinin kapısı kuzeydendir ve merdivenler aracılığıyla ulaşılmaktadır. Revak üç açıklıklı ve yuvarlak kemerlidir. Cephelerin üst kısmında filgözü dışlıklı alçı pencereler bulunur. Altta ise lokma parmaklıklı dikdörtgen açıklıklar vardır. Dershanesi kare planlıdır.

Vâni Efendi Medresesi olarak da bilinen külliye içerisindeki medrese, sonradan eklenmiş olmasına rağmen cami ile uyumlu olması için kesme taş ve tuğla almaşık örgülü inşa edilmiştir. Kot farkından dolayı dışarıdan tek katlı gibi görülür. Toplam on beş odası vardır.²¹⁶

Hazire

Caminin batısında, içerisinde yüzün üzerinde kabir bulunan hazire yer alır. Zeynep Sultan'ın yıkılan türbesinden taşınan mezarı da buradadır. Zeynep Sultan'ın yakınları ve saray görevlileriyle birlikte 1911 yılında buraya taşınan Alemdar Mustafa Paşa'nın mezarı da hazirede yer almaktadır.²¹⁷

Değerlendirme

Dış duvar kavisleri, kubbenin dalgalı saçağı, sütun başlıkları, mahfil bölümü, minber, minare ve mihrabıyla barok üslubun ağırlığını hissettirdiği Zeynep Sultan Külliyesi'nde ikinci sıradan itibaren başlayan ve barok tarzda olanlar hariç pencereler, kemerler ve mihrap çevresi elemanları ise klasik üslubu yansıtmaktadır. Bu bağlamda bulunduğu geçiş döneminin ruhunu en iyi şekilde bünyesinde barındıran bir eserdir. (Resim 4.38-46)

²¹⁶ Gültekin, G. (1994). "Zeynep Sultan Cami ve Sıbyan Mektebi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (7), 550-551.

²¹⁷ Açıkgözoğlu, A. S. (2014). "Zeynep Sultan Külliyesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (44), 364.

Resim 4.38. Zeynep Sultan Külliyesi restorasyon programı

Resim 4.39. Zeynep Sultan Cami genel görünümü

Resim 4.40. Zeynep Sultan Cami cephe görünümü

Resim 4.41. Zeynep Sultan Külliyesi tâli giriş kapısı sokağı

Resim 4.42. Zeynep Sultan Külliyesi tâli girişin bulunduğu sokakta yer alan çeşme

Resim 4.43. Zeynep Sultan Külliyesi'ne sonradan taşınan Hamidiye Sebili

Resim 4.44. Zeynep Sultan Külliyesi sıbyan mektebi

Resim 4.45. Zeynep Sultan Külliyesi haziresi

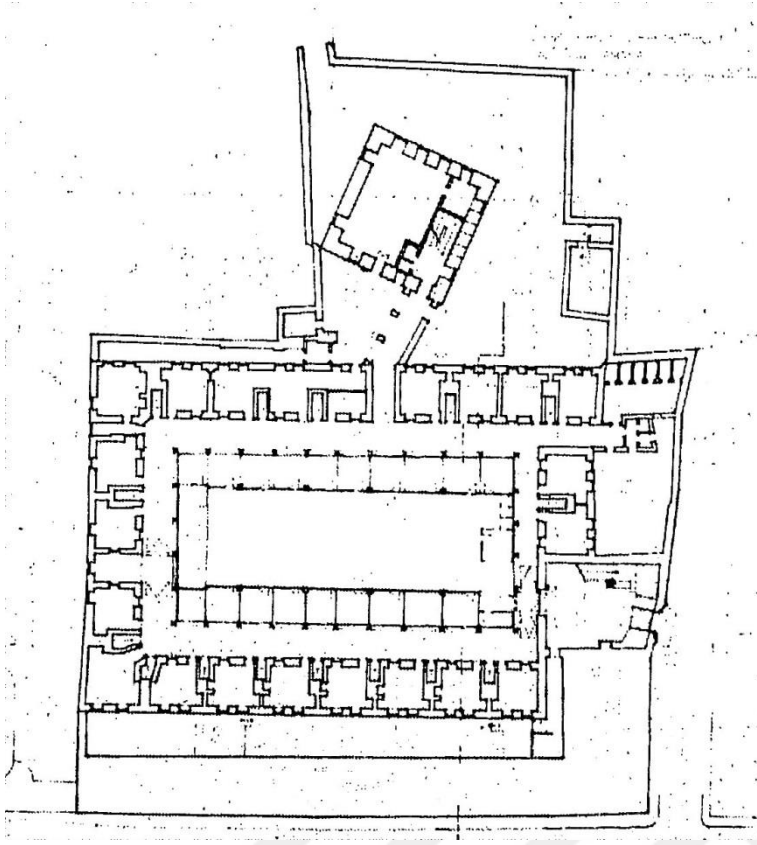

Resim 4.46. Zeynep Sultan Cami restorasyonundan görünüm

4.6. Hamidiye Külliyesi

Hamidiye Külliyesi; cami, türbe, imaret, sıbyan mektebi, sebil, medrese, kütüphane, hazire ve arastadan oluşan İstanbul'daki selâtin külliyelerinin sonucusudur. I. Abdülhamid tarafından inşa ettirilmiştir. İstanbul'da Fatih İlçesi Bahçekapı semtinde Hamidiye Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Külliye'nin temeli 1777 yılının eylül ayında atılmış, inşa faaliyeti 1780 yılında tamamlanmıştır. Külliye'nin mimarı Mehmed Tahir Ağa'dır. Bina eminliği görevini ise Şehremini Hafız Mustafa Efendi yürütmüştür. Külliye, II. Meşruiyet yıllarında gerçekleştirilen İstanbul'u yeniden yapılandırma çalışmalarından en fazla zarar gören yapı kompleksi olmuştur. Bu yapılandırma sırasında imaret ve sıbyan mektebi yıktırılmış, sebil taşınmış, arastası ise bozulmuştur.²¹⁸ (Şekil 4.21)

²¹⁸ Eyice, S. (1999). "Hamidiye Külliyesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (15), 465-468.

Şekil 4.21. Hamidiye Külliyesi planı²¹⁹

Kadastroda 417 ada ve 9-21 parsel noları arasında kayıtlıdır.

Cami

Cami medresenin arkasına, avlu duvarıyla çevrili ve dikkat çekmeyecek biçimde inşa edilmiştir. Günümüzde çevresindeki binalar sebebiyle dışarıdan görülmemektedir. Camiye ulaşım medrese içinden ve Yeni Postane Caddesi'nden olmak üzere iki yerden sağlanmaktadır. Medrese avlu kapısıyla son cemaat yeri olmayan cami arasında bir cephesi taş ve tuğla almaşık, diğer tarafı ise mermer sütunlu ve beşik tonozla örtülü bir galeri bulunmaktadır. Kitâbe buradaki kapının üzerindedir.

Cami duvarları taş ve tuğla almaşıktır. Cephelerde iki sıra halinde pencereler yer alır. Alt sıra pencereler dörder adettir. Güney cephesinde ise alt sırada iki pencere vardır.

²¹⁹ Alpay, B. (1978). "I. Sultan Abdülhamid Külliyesi ve Hamidiye Medresesi". *Sanat Tarihi Yıllığı*, (8), 1-13.

Girişin olduğu cephede ise bir pencere eksik tutularak kapı konulmuştur. Alt sıra pencereleri dikdörtgen ve taş sövelidir. Sivri tahfif kemerler ile çevrelenmiştir.

Borsaya tahsis edildiği sırada cami özgün kimliğinden tamamen uzaklaşacak şekilde düzenlemelere maruz kalmıştır. Pencereler kapatılmış, asıl mekân iki kat haline getirilip bozulmuş, minber kaldırılmış, mihrap yok edilmiştir.²²⁰

Cami asıl mekânı merkezi tek kubbe ile örtülüdür. Medrese içine mescid yapılmayıp külliye de ayrı bir birim olarak cami inşa edilmesi de Hamidiye Külliyesi'ne has bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

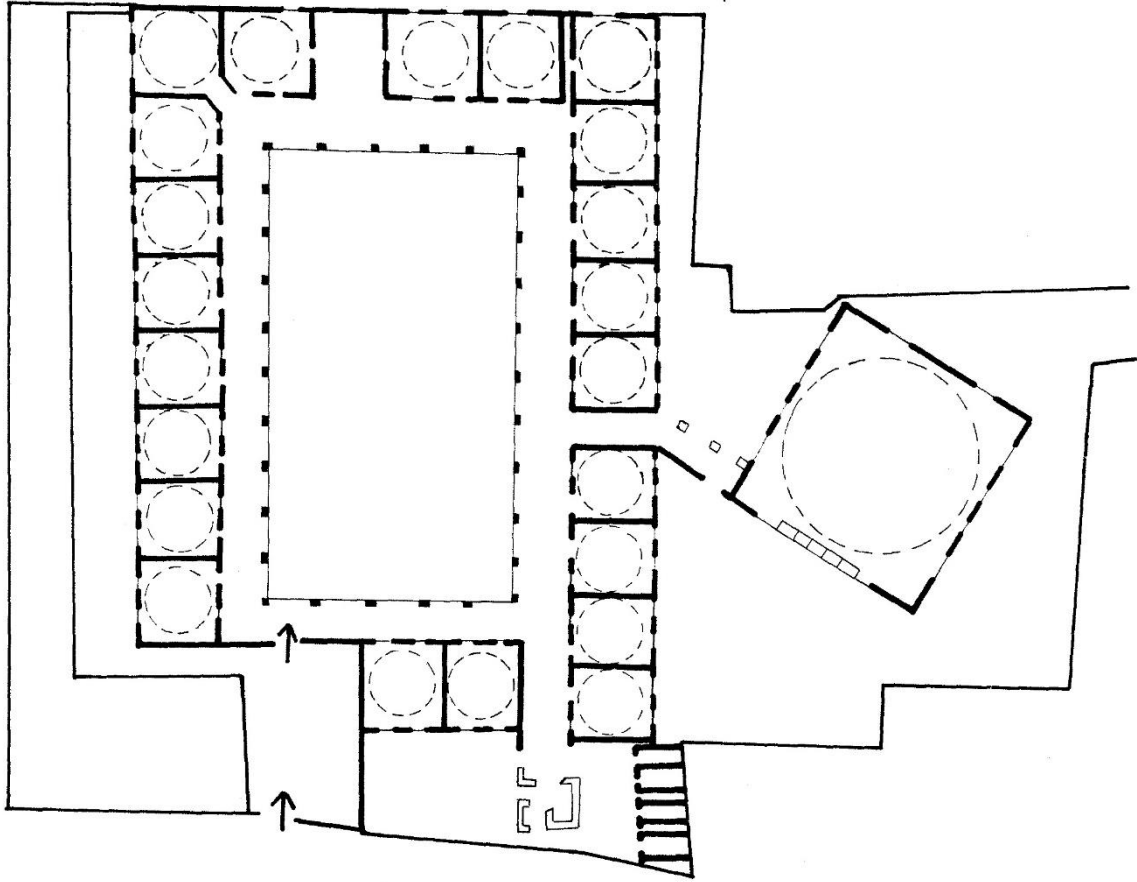
Medrese

Ana caddeye bakan medrese, türbe ve hazirenin batısında, caminin kuzeyindedir. Giriş kapısı Zahir Borsası Sokağı'nda yer alan kapıdandır. Üzerinde kitâbesi olan bu kapının devamında bir koridor aracılığıyla avluya ulaşılmaktadır.

Borsaya tahsisi sırasında otuz adet mermer sütunun çevrelediği avlu beton bir çatıyla kapatılmış ve özgün görüntüsünden tamamen uzaklaşmıştır. Kurşun kaplı çapraz tonozlarla örtülü galerilerin gerisinde kalan hücreler ise yine kurşun kaplı kubbelerle örtülmüştür. Hücreler, ikisi dışarıya ve biri de avluya bakan üç pencere aracılığıyla aydınlatılmaktadır. Hücrelerin altında bodrumlar yer almaktadır. (Şekil 4.22) Özgün planda medrese avlusunun ortasında yer alan şadırvan kaldırılmıştır. Yine barok üslupta yapılmış ve sonradan buraya taşındığı anlaşılan bir çeşme arka avlu duvarında yer almaktadır. Tuvaletler ve banyolar medrese girişindeki koridorun sağ yanında kalan küçük bir avlu içerisindedir.²²¹

²²⁰ Alpay, B. (1994). "Abdülhamid I.Külliyesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1), 36-37.

²²¹ Köşklü, Z. (1993). *1. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

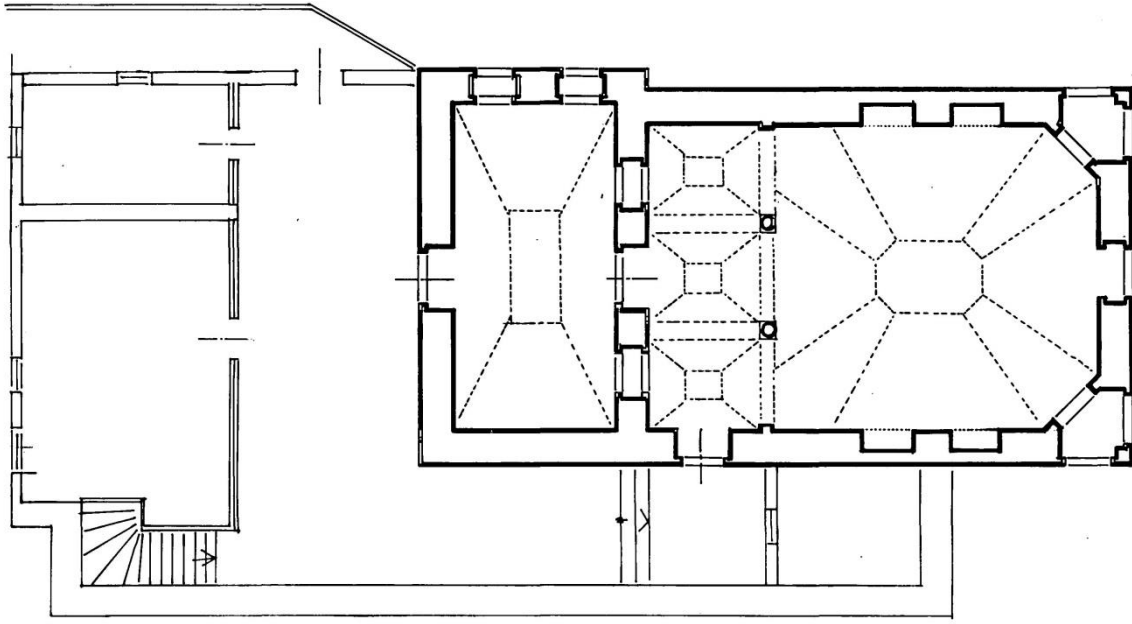
Şekil 4.22. Hamidiye Medresesi planı²²²

Kütüphane

Kütüphane, arastanın güney batısındadır. Kuzeybatısı ise Zahir Borsası Sokağı'na bakmaktadır. Yapı, cephe özellikleri bakımından klasik üsluba, iç süslemeleri açısından ise barok üsluba yakındır.

Büyük kemerli bir zemin üzerine inşa edilen kütüphaneye cümle kapısının açıldığı küçük avlunun sol tarafında yer alan bir merdiven aracılığıyla ulaşılmaktadır. Kütüphane, merdivenlerin sonunda yer alan bir giriş bölümü ve bunu takiben aynalı tonozlarla örtülü iki odadan ibarettir. Okuma odası pencerelerle iyice aydınlatılmıştır. İkinci oda ise özgün planda cilhâne olarak tasarlanmıştır. Günümüzde İstanbul Ticaret Borsası'nın toplantı odası olarak kullanılmaktadır. (Şekil 4.23)

²²² Köşklü, Z. (1993). *1. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 261.

Şekil 4.23. Hamidiye Kütüphanesi planı²²³

İmaret

Yerine IV. Vakıf Hanı yaptırılmak üzere yıktırılışına kadar medresenin karşısında ve caddenin diğer tarafında imaret bulunmaktaydı. Özgün planda mekâna giriş mermerden, yarım yuvarlak kemerli geçitli, iki sütunlu, kademeli ve ağır silmeli, üzerinde kitâbesi olan bir kapıdan yapılmaktaydı. Orta avlusu ve sütunlu galerileri olduğu tahmin edilen imaretin arka taraftan da bir girişi bulunmaktaydı.²²⁴

Sıbyan Mektebi

Sıbyan Mektebi özgün planda Hamidiye Sebili'nin olduğu yerde, türbenin tam karşısındaydı. Kesme taş ve tuğla almaşık yapı, kurşun kaplı tonozla örtülüydü. Cepelerde yer alan dikdörtgen pencereler taş söveli ve yarım yuvarlak kemerliydi. Sıbyan mektebinin en önemli sanatsal değer taşıyan birimi sütunlu ve tunç kanatlı kapısıydı.²²⁵

²²³ Ünsal, B. (1984). "Türk-Vakfi İstanbul Kütüphanelerinin Mimari Yöntemi". *Vakıflar Dergisi*, (18), 123.

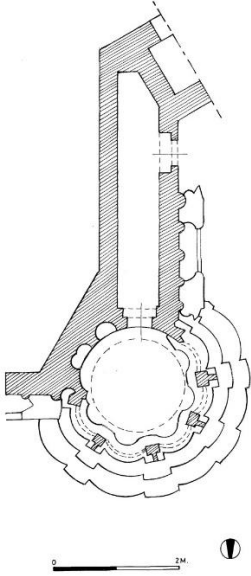
²²⁴ Alpay, B. (1994). "Abdülhamid I.Külliyesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1), 36-37.

²²⁵ Koçu, R. E. (1958). "Abdülhamid I". *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (1), 92.

İmaret ve Sıbyan mektebine dair bilgiler dönem özellikleri, fotoğraflar ve haritalardan tahmin edilebilenlerle sınırlıdır.²²⁶

Sebil ve Çeşmeler

Özgün planda sebil külliyesinin tam köşesine yerleştirildiği için yanındaki çeşmelerle birlikte caddenin her iki tarafından da görülebiliyordu.²²⁷ Dairesel planlı, iki yanında birer çeşme olan ahşap saçaklı sebil, iki kademeli kasnaklı kubbe ile örtülüdür. İleriye taşan yapısı, tunç pencereleri ve süslemeleriyle barok üslubun etkisini güçlü bir şekilde hissettirdiği sebil, yol genişletme çalışmaları sırasında Zeynep Sultan Camisi'nin yanına taşınmıştır. Sebil 1953 yılında, Zeynep Sultan Camisi ile birlikte tamirat görmüştür.²²⁸ (Şekil 4.24)

Şekil 4.24. Hamidiye Sebili planı²²⁹

²²⁶ Aksoy, Ö. (1968). *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 17.

²²⁷ Barışta, Ö. (1994). "Hamidiye Çeşmesi ve Sebili". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (3), 544.

²²⁸ Sezen, Z. N. (1994). "Abdülhamid I. Çeşmesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1), 35-36.

²²⁹ Tali, Ş. (2005). *İstanbul Suriçi Sebilleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 264.

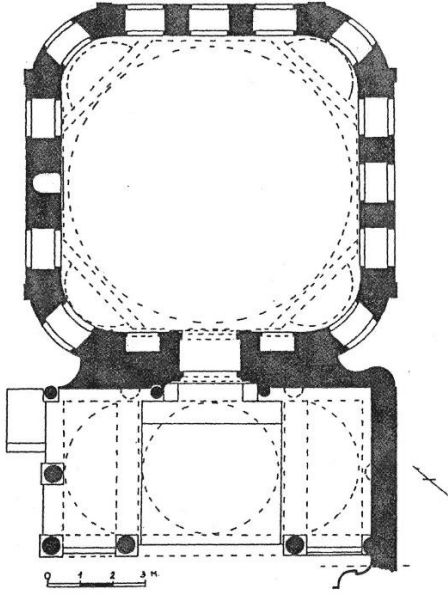
Arasta

Türbe ile kütüphane arasında, medresenin cadde tarafındaki duvarı önünde kâgir dükkânlardan oluşan arasta bulunmaktaydı. Medrese pencereleri ile bu yapılar arasında aydınlatmayı bozmaması için bir dehliz bırakılmıştır. Özgün planda kemerli cepheli ve beşik tonozlarla örtülmüş olan dükkânlar, günümüzde ilk görüntüsünden oldukça uzaklaşmış haldedir.²³⁰

Türbe

Türbe, batı etkisinin dönemin ruhunu oluşturduğu yıllarda inşa edilmiş olmasına rağmen klasik üslubun özelliklerini de yansıtmaktadır. Kesme taştan yapılmış kare planlı türbe medresenin ucunda yer almaktadır. (Şekil 4.25) Barok üslupta pilastırlarla süslü ve yuvarlaklaştırılmıştır. Üç kademeli saçak silmesi üzerinde sekizgen sağır kasnaklı kubbeye örtülüdür. Kubbeye geçiş tromplarla sağlanmakta ve bunların yarım kubbeleri dışarıya taşmış vaziyettedir. Kubbeler kurşun kaplıdır. Yarım kubbeler ve pandantifler günümüzde büyük ölçüde yıpranmış olan kalem işleriyle bezelidir. Giriş koridorunun bir yanı kapalı diğer yanı ise sütunlu galerilidir. Buradan içeriye geçiş kemerli bir kapıdır. Türbenin zemini altıgen tuğla ile kaplanmıştır. Cephelerde içeriyi aydınlatan iki sıra dikdörtgen ve yarım yuvarlak kemerli toplam yirmi altı pencere bulunmaktadır. Türbede I. Abdülhamid ve IV. Mustafa da dâhil olmak üzere yirmi adet sanduka vardır.

²³⁰ Eyice, S. (1999). "Hamidiye Külliyesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (15), 465-468.

Şekil 4.25. I. Abdülhamid Türbesi planı²³¹

Hazire

Hazire iki yandan türbenin etrafını sarmaktadır. Girişi mermer söveli bir kapıdandır. Hazirede saraylı çevresinden birçok kişinin kabri bulunmaktadır.

Değerlendirme

Hamidiye Külliyesi, İstanbul'da inşa edilmiş selâtin külliyelerinin sonuncusu olması açısından önemli bir eserdir. Sanatsal ve tarihi değeri dikkate alınmaksızın mimarisi tahrip edilmiş, İstanbul'un yeniden düzenlenmesi süreçlerinden en çok zarar gören yapı olmuştur.

İnşa edildiği konum ve mevcut durumu sebebiyle ulaşımı ve incelemesi zor olan külliyenin günümüze ulaşan yapıları farklı amaçlarla aktif olarak kullanılmaktadır ve bu durum sanatsal değerlendirme bakımından olumsuz bir etki yaratmaktadır. (Resim 4.47-55)

²³¹ Ziyrek, A. (2004). *Batı Mimari Üsluplarının Osmanlı Türbe Mimarisine Yansımaları 1755-1914*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 139.

Resim 4.47. Hamidiye K ulliyesi genel görünüm

Resim 4.48. Hamidiye K ulliyesi cami görünümü

Resim 4.49. I. Abdülhamid Türbesi

Resim 4.50. Zeynep Sultan Külliyesi'ne taşınan Hamidiye Sebili

Resim 4.51. Hamidiye Külliyesi haziresi

Resim 4.52. Hamidiye Külliyesi medrese yapısı

Resim 4.53. Hamidiye Külliyesi borsa kapısı

Resim 4.54. I. Abdülhamid Türbesi iç mekânı

Resim 4.55. Hamidiye Külliyesi içerisindeki çeşme

4.7. Abdurrahman Ağa Cami

III. Mustafa dönemi silahtarlarından Abdurrahman Ağa tarafından 1765 – 1767 yılları arasında Mehmed Tahir Ağa'ya yaptırılan cami Üsküdar'ın Sultantepe Mahallesi'nde ve Paşalimanı Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Kadastroda 1310 ada ve 76 parsel no ile kayıtlıdır.²³²

Özgün planda eğimli caddenin üzerine bir avlu içerisine inşa edilen caminin zaman içerisinde geçirdiği onarımlar ve değişim sebebiyle bugün avlusu bulunmamaktadır. Dikdörtgen planlı caminin altında bir bodrum katı yer alır. Caminin güneydoğu cephesine bitişik minaresinin girişi kadınlar mahfilinin güneydoğu tarafındandır. Caminin son cemaat yeri ahşaptandır ve güneybatı yönündedir. Cami asıl mekânına giriş son cemaat yerinden buraya açılan iki kanatlı bir kapı aracılığıyla. Kapının sağında ve solunda toplam dört pencere bulunur. Kadınlar mahfiline çıkış son cemaat yerinde yer alan merdivenlerle sağlanmaktadır. Özgün planda kadınlar mahfiline dışardan ulaşmayı sağlayan merdivenler

²³² Koçu, R. E. (1958). "Abdurrahmanağa Cami". *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (1), 156-157.

bulunurken bunlar ilerleyen yıllarda gerçekleştirilen onarım çalışmalarında kaldırılmıştır.²³³ (Şekil 4.26)

Şekil 4.26. Abdurrahman Ağa Cami planı²³⁴

Caminin ana giriş kapısına sekiz basamaklı taştan bir merdivenle çıkılmaktadır. Kapının yer aldığı güneybatı cephesinde altta dört ve üstte beş adet olmak üzere dokuz pencere bulunur. Ahşap kaplama cepheyi üstte yine ahşaptan bir kırma çatı takip eder. Minarenin kaide ve petek bölümü kesme taştan, gövdesi ise tuğladandır. Kaidesi üzerinde mermerden bir güneş saati bulunan minarenin külahı kurşunla kaplanmıştır. S ve C kıvrımları minarenin petek bölümünde göze çarpar. Giriş ve mihrap cepheleri dışında kalan bodrum kat mazgal pencereleri hariç tutulursa on pencereye sahiptir. Üst sıra pencere açıklıkları sövelidir. Mihrabın yer aldığı kuzeydoğu cephesinde, giriş kapısının olduğu cepheye benzer şekilde mihrabın iki yanında konumlandırılmış toplam dört pencere ve üst sırada da beş pencere bulunmaktadır.

Kuzeybatı cephesinde alt ortada yer alması gereken pencere açıklığı sağırdır. İçeride bu kısım vaiz kürsüsüne denk gelmektedir. Cami asıl mekânında kadınlar mahfilini taşıyan ahşap sütunlar, ahşap korkuluklarla düzenlenmiştir. Kadınlar mahfilinin cami harimine açıldığı noktada da ahşap kafesler bulunur. Harim üç cepheden birçok pencere aracılığıyla oldukça iyi aydınlatılmıştır. Mihrap nişinin üzerindeki alınlık ahşaptandır. Sonradan yapılmış olan minber de ahşaptan yapılmıştır. (Resim 4.56-60)

²³³ Haskan, M. N. (2001). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, 59.

²³⁴ Koçu, R. E. (1958). "Abdurrahmanağa Cami". *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (1), 157.

Resim 4.56. Abdurrahman Ağa Cami cephesi

Resim 4.57. Abdurrahman Ağa Cami restorasyon programı

Resim 4.58. Abdurrahman Ağa Cami minare cephesi

Resim 4.59. Abdurrahman Ağa Cami mihrâbı ve minberi

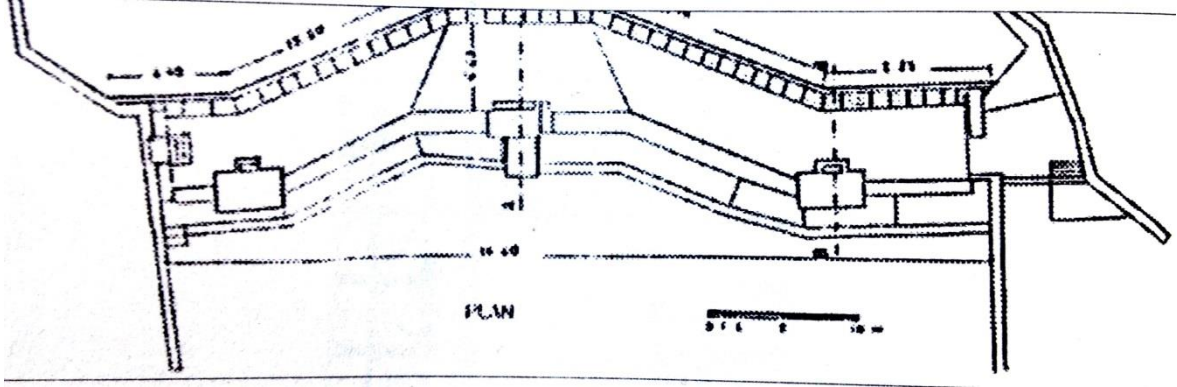
Resim 4.60. Abdurrahman Ağa Cami iç mekânı

4.8. Ayvat Bendi

1765 yılında III. Mustafa tarafından Mehmed Tahir Ağa'ya yaptırılmıştır.²³⁵ Belgrad Ormanı'nda Ayvat Deresi üzerindedir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaptırılan Kırkçeşme'nin batı kolu üzerinde, şehrin ihtiyaç duyacağı sudan daha da fazlasını depolayabilmek amacıyla inşa edilmiştir. Kitabesi yoktur.²³⁶ (Şekil 4.27)

²³⁵ Batur, A. (1994). "Ayvat Bendi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1), 496.

²³⁶ Koçu, R. E. (1958). "Ayvat Bendi ve Deresi". *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (3), 1641-1642.

Şekil 4.27. Ayvat Bendi planı²³⁷

Kâgir ağırlık bendi tipindeki yapı kemer şekilli hatlarla sağlamlaştırılmıştır. Depolanan su miktarını artırmak için suyun yer aldığı yöne payandalı mermer plaklar konulmuştur. Çökeltme havuzu ve su alma yönteminde Kırkçeşme'nin aynısı esas alınmıştır.²³⁸ (Resim 4.61-63)

Resim 4.61. Ayvat Bendi genel görünümü

²³⁷ Çeçen, K. (1984). *İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri*. İstanbul: İ.T.Ü. İnşaat Fakültesi Matbaası, 19.

²³⁸ Çeçen, K. (1991). "Ayvat Bendi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. (4), 294-295.

Resim 4.62. Ayvat Bendi dere tarafından görünüşü

Resim 4.63. Ayvat Bendi üzeri görüntüsü

4.9. Beylerbeyi Cami

İstavroz Sarayı olarak da bilinen eski Beylerbeyi Sarayı'nın Hırka-i Şerif Dairesi'nin üzerine inşa edilmiş olan Beylerbeyi Camisi deniz kenarında ve iskele çıkışının sol tarafında bulunmaktadır.²³⁹

I. Abdülhamid tarafından annesi Sermi Rabia Sultan adına yaptırılan eserin inşasına 3 Nisan 1777'de başlanılmış, cami 15 Ağustos 1778'de ibadete açılmıştır. Mimarı Mehmed Tahir Ağa, bina emini ise Şehremini Hafız Hacı Mustafa Efendi'dir.²⁴⁰

Beylerbeyi Camisi, Sultan II. Mahmut zamanında büyük bir tamirat görmüştür. Camiyle birlikte inşa edilen hamam dışında kalan cami civarındaki mektep, muvakkithâne vb. yapılar da bu dönemde inşa edilmiştir.²⁴¹

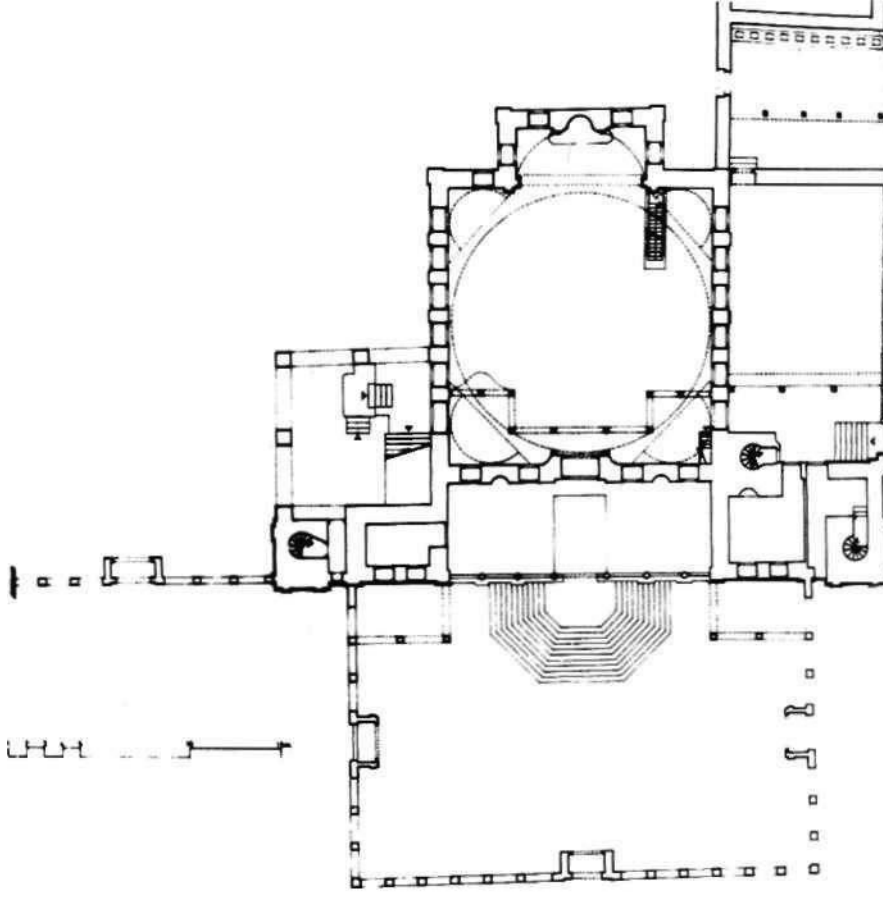
Kare planlı ve barok üslupta inşa edilen kesme taştan cami, iki kasnaklı merkezi kubbe ve beş adet yarım kubbeye sahiptir. Merkezi kubbesi mihrap üstü yarım kubbe ile örtülüdür ve bu yolla örtülü dikdörtgen plan oluşturulmuştur. Merkezi kubbe sekizgen tabana oturtulmuştur. Kurşun kaplı kubbeye geçiş pandantifler aracılığıyla sağlanmıştır. Kubbe kasnağında aydınlatma işlevi gören yuvarlak kemerli yirmi adet pencere bulunmaktadır. Kâgir duvarların kalınlığı yukarıya doğru azalmaktadır.²⁴² (Şekil 4.28)

²³⁹ Konyalı, İ. H. (1976). *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*. İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, 110.

²⁴⁰ Koçu, R. E. (1958). "Beylerbeyi Cami". *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (5), 2676-2681.

²⁴¹ Bülbül, A. H. (2011). "Beylerbeyi Cami'nde Onarım Faaliyetleri". *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, (3), 117-126.

²⁴² Üçüncüoğlu, K. (1975). "Beylerbeyi Cami". *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, (2), 219.

Şekil 4.28. Beylerbeyi Cami planı²⁴³

İç mekân kalem işleri ve çinilerle süslüdür. Camiye girişler doğu ve batı cephelerinden olmak üzere iki yerdendir. Deniz tarafındaki ana girişin önünde padişahın ata binişini kolaylaştırmak için konulmuş biniş taşı bulunmaktadır.²⁴⁴

Hünkâr mahfilini kompozit başlıklarla taşınmaktadır ve buraya hem karadan hem de denizden geçilebilmektedir. Son cemaat yeri aralarında mermer korkuluklar olan altı adet sütunla desteklenmektedir. Batı cephesinde özgün plandan kalma avlu ve giriş saçağı görülmektedir.²⁴⁵ Kuzey duvarı galerileri ve hünkâr mahfilini taşıyan kompozit başlıklar alışılmamış türdendir. Beyaz mermerin eser bütününde kullanımı ve iyi aydınlatılmış

²⁴³ Batur, S. (1994). "Beylerbeyi Camii". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (2), 203.

²⁴⁴ Koçu, R. E. (1958). "Beylerbeyi Camii". *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (5), 2681.

²⁴⁵ Batur, S. (1994). "Beylerbeyi Camii". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (2), 204.

olması batı etkisinin bir yansımasıdır. Camide 16. yüzyıl çinilerinin yanında ithal çiniler de kullanılmıştır.²⁴⁶

Etrafı geniş bir silme ile çevrili, yanlarında ince sütunlar olan sade görümlü mihrap beyaz mermerden yapılmıştır. Abdülaziz zamanında camiye konulan minber ve vaiz kürsüsü fildişi kakmalı maun ahşaptandır.

II. Mahmut döneminde özgün planda yer alan minare yıktırılmış ve yerine iki adet minare inşa edilmiştir. Ayrıca yine bu dönemde son cemaat yeri de değiştirilmiştir. Beylerbeyi Camisi 1969 ve 1983 yıllarında meydana gelen yangınlardan sonra iki kez kapsamlı onarım görmüştür.²⁴⁷ (Resim 4.64-72)

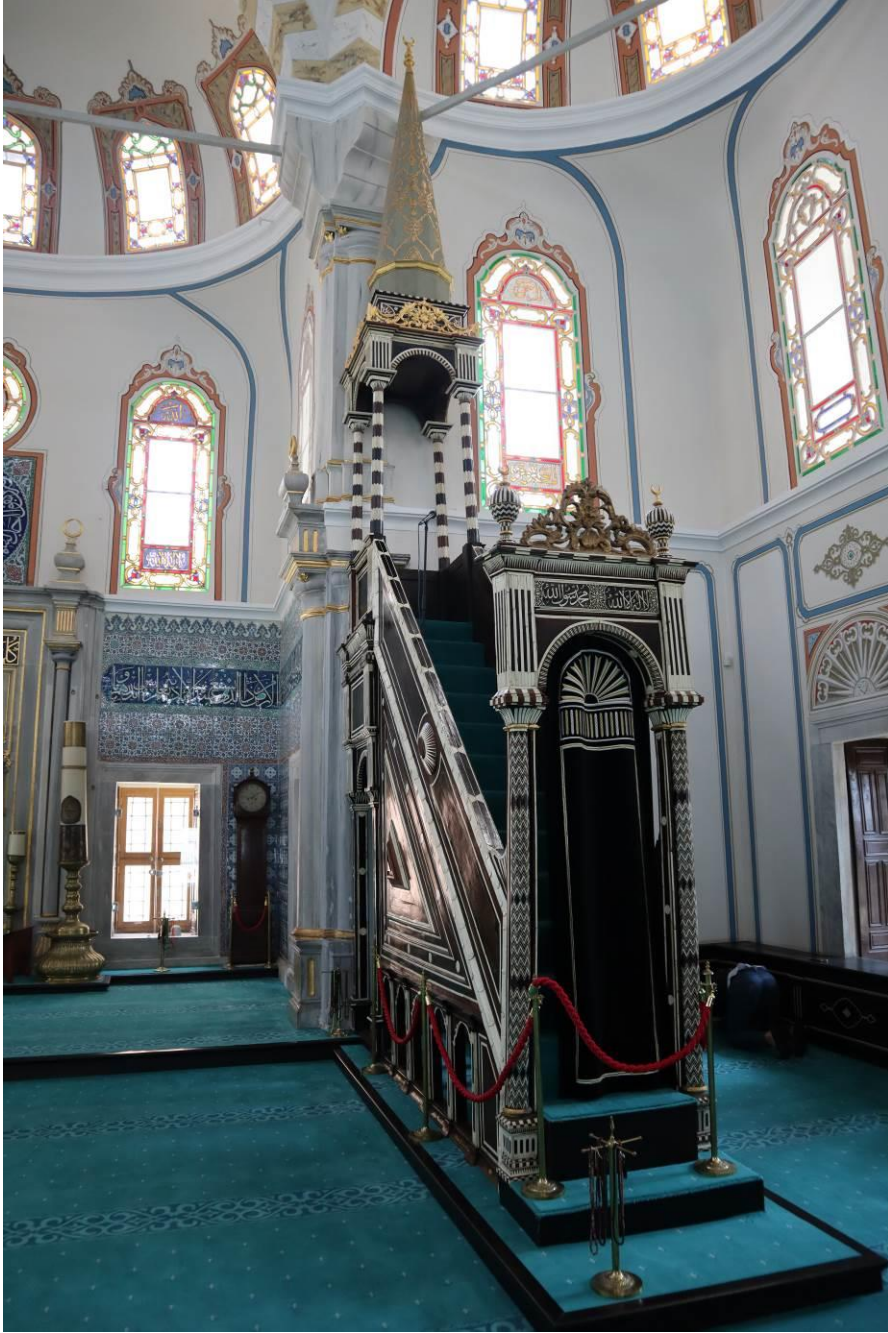
Resim 4.64. Beylerbeyi Cami kitâbesi

²⁴⁶ Arel, A. (1975). *Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 77.

²⁴⁷ Mülayim, S. (1992). "Beylerbeyi Cami ve Külliyesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (6), 75-77.

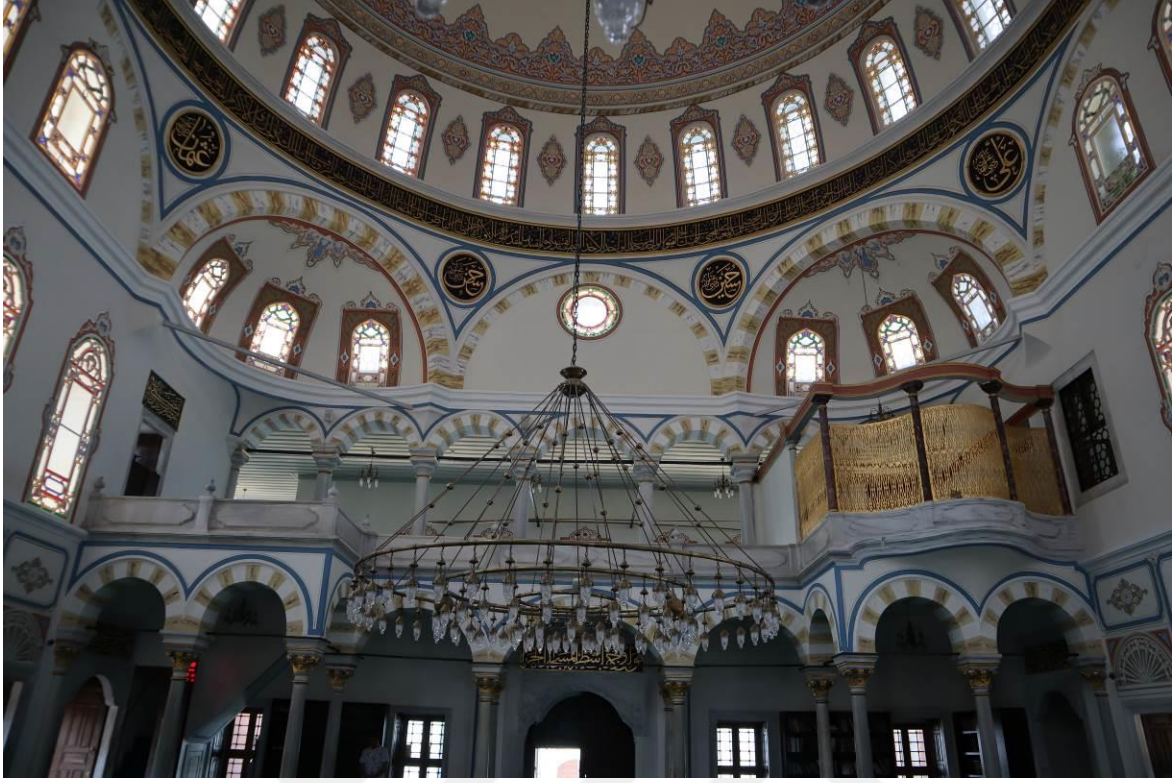
Resim 4.65. Beylerbeyi Cami cephe görünümü

Resim 4.66. Beylerbeyi Cami minberi

Resim 4.67. Beylerbeyi Cami mihrâbı

Resim 4.68. Beylerbeyi Cami hünkâr mahfili

Resim 4.69. Beylerbeyi Cami iç avlu kapısı

Resim 4.70. Beylerbeyi Cami iç avlu cephesi 1

Resim 4.71. Beylerbeyi Cami iç avlu cephesi 2

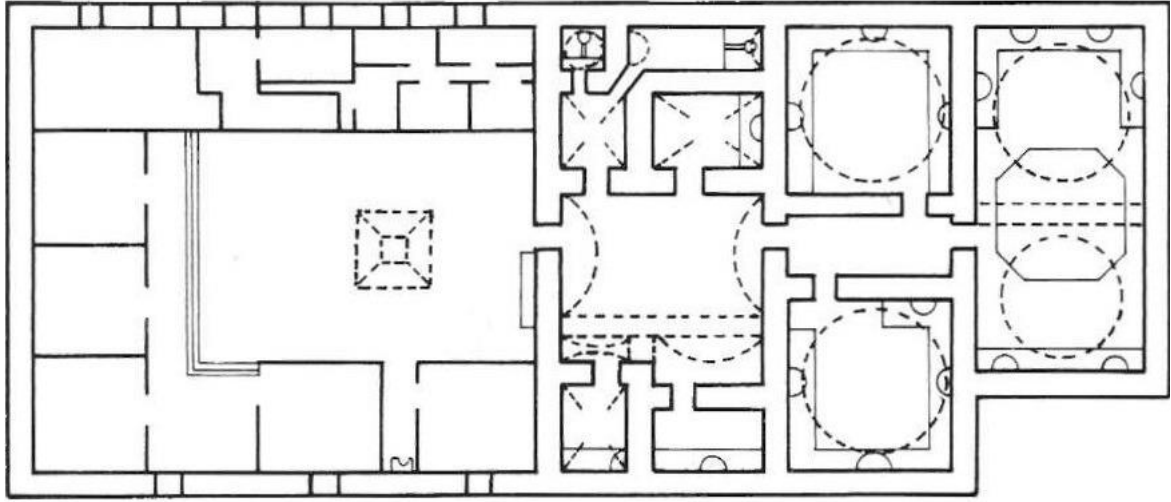

Resim 4.72. Beylerbeyi Cami - Sebil

4.10. Beylerbeyi Hamamı

Beylerbeyi Camisi'nin güneyinde ve girişi Yalıboyu Caddesi'ne bakacak şekilde konumlandırılmış Beylerbeyi Hamamı, caminin giderlerine kaynak sağlaması amacıyla camiyle birlikte 1778 yılında inşa edilmiştir. Mimarı Mehmed Tahir Ağa, bina emini ise Hafız Hacı Mustafa Efendi'dir.²⁴⁸ (Şekil 4.29)

²⁴⁸ Koçu, R. E. (1961). "Beylerbeyi Hamamı". *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (5), 2684-2685.

Şekil 4.29. Beylerbeyi Hamamı planı²⁴⁹

Yarısı cam ve yarısı ahşap iki kanatlı bir kapıya sahiptir. Beyaz mermerle kaplı avlusunun iki tarafında ahşap iskeletli ve buzlu camlı soyunma odaları vardır. Oda içlerinde soyunma ve dinlenme sedirleri bulunur.

Sıcaklık kısmıyla camekân kısmın bağlantı noktasındaki avlu aydınlatma amacıyla cam bir kubbe ile örtülmüştür. Avluda havlu, takunya ve peştamal dolapları vardır. Avlunun sonunda sol tarafta soğukluk girişi vardır ve hamam asıl mekânı olan sıcaklığa geçiş de buradandır. Üç bölümlü soğukluk geniş tonoz örtü ile kapatılmıştır. Burası tuvaletler, soğuk halvet ve temizlenme kısımlarından oluşur. Sıcaklık ise iç içe geçmiş iki kısımdan ibarettir. Yarım küre kubbeler ile örtülüdür. Sağ ve solda yer alan iki halvetin ardından sekizgen göbek taşlı ikinci kısma ulaşılmaktadır. Büyük bir kemer burayı ikiye bölmektedir. Sağda iki halvet ve solda da dört kurnalı bir sofa vardır. (Resim 4.73-77)

²⁴⁹ Çelebi, R. (1994). "Beylerbeyi Hamamı". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (2), 205.

Resim 4.73. Beylerbeyi Hamamı avlu kapısı

Resim 4.74. Beylerbeyi Hamamı avlusu

Resim 4.75. Beylerbeyi Hamamı giriş bölümü

Resim 4.76. Beylerbeyi Hamamı asıl mekân 1

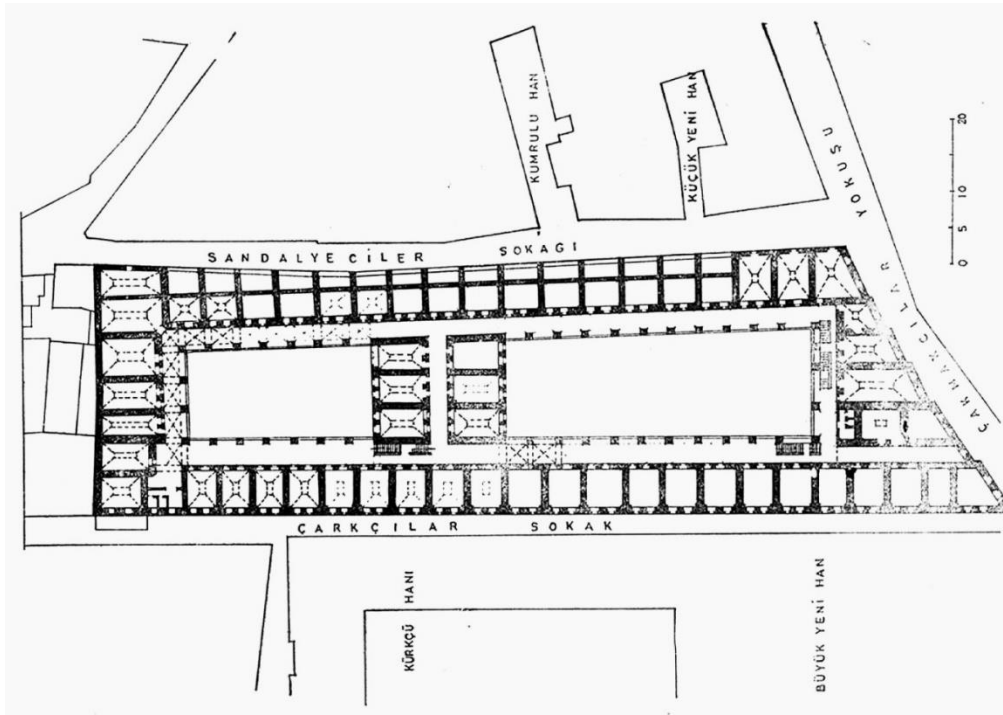
Resim 4.77. Beylerbeyi Hamamı asıl mekân 2

4.11. Büyük Yeni Han

İstanbul'un Fatih İlçesi'nde, Sandalyeciler, Çarkçılar, Tarakçılar Sokakları ve Çakmakçılar Yokuşu arasında III. Mustafa tarafından Mehmed Tahir Ağa'ya inşa ettirilmiştir.²⁵⁰ Yapımına 1761'de başlanmış, 1763'te inşa faaliyeti tamamlanmıştır.²⁵¹

²⁵⁰ Koçu, R. E. (1958). "Büyük Yeni Han". *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (6), 3313-3316.

Kesme taş ve tuğla almaşık olarak inşa edilmiştir. Topografik kaygılarla geometrik şekli önemsenmemiştir.²⁵² Ana giriş kapısı Çakmakçılar Yokuşu'ndandır. İki adet dikdörtgen planlı iç avlusu vardır. İki avlu kemerli ve beşik tonozlu geçitler ile birbirinden ayrılmış durumdadır. Üç katlı hanın koridorları kare biçimli taştan payelerle taşınan yuvarlak tuğla kemerlidir. Tekne tonozlarla örtülmüş odalar avlu etrafında ve koridorların arkasındadır. Üst kat odaları ise beşik tonozludur. Odalar malakâri bezemeler, edirnekâri resimler, musandra ve şirvanlarla süslüdür. Birinci katta ve ikinci katta elli sekizer ve üçüncü katta elli yedi oda bulunmaktadır. (Şekil 4.30)

Şekil 4.30. Büyük Yeni Han planı²⁵³

Giriş cephesi ve Sandalyeciler Sokağı'na bakan cephelerde dış dükkânlar görülebilmektedir. Giriş kapısı demir levha kaplı, ahşap kanatlıdır. Tarakçılar Sokağı'nda yer alan tâli giriş ise yalnızca üçüncü kata açılmaktadır.

²⁵¹ Eyice, S. (1992). "Büyük Yeni Han". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (6), 518-519.

²⁵² Cantay, G. (1994). "Büyük Yeni Han". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (2), 349-350.

²⁵³ Güran, C. (1976). *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*. İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 218.

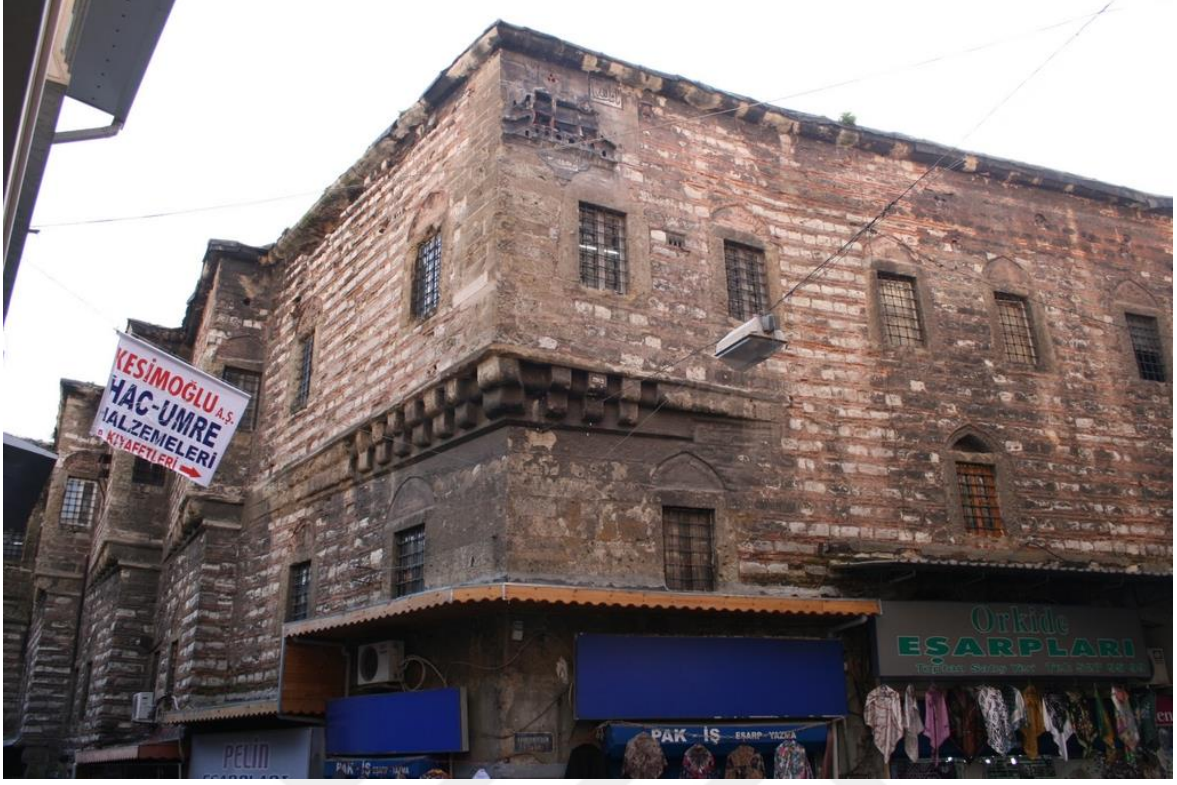
Çakmakçılar Yokuşu'ndaki ana giriş cephesinde yer alan üst kat odaları çıkmalar şeklinde inşa edilmiş ve sokak ile çıkmalar bütünleşecek şekilde kavisli düzenlenmiştir. Taş konsollarla taşınmaktadır. Sandalyeciler Sokağı'na bakan köşede taş işlemeli bir kuş evi bulunmaktadır.

1894 depreminde büyük hasar alan han 20. yüzyılda yapıya zarar verecek sanayi atölyelerine ev sahipliği yapmış iyiden iyiye yıpratılmıştır.²⁵⁴ (Resim 4.78-83)

Resim 4.78. Büyük Yeni Han cadde görünümü 1

²⁵⁴ Cantay, G. (1994). "Büyük Yeni Han". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (2), 349-350.

Resim 4.79. Büyük Yeni Han cadde görünümü 2

Resim 4.80. Büyük Yeni Han giriş kapısı

Resim 4.81. Büyük Yeni Han iç avlu genel görünümü

Resim 4.82. Büyük Yeni Han koridor

Resim 4.83. Büyük Yeni Han merdivenler

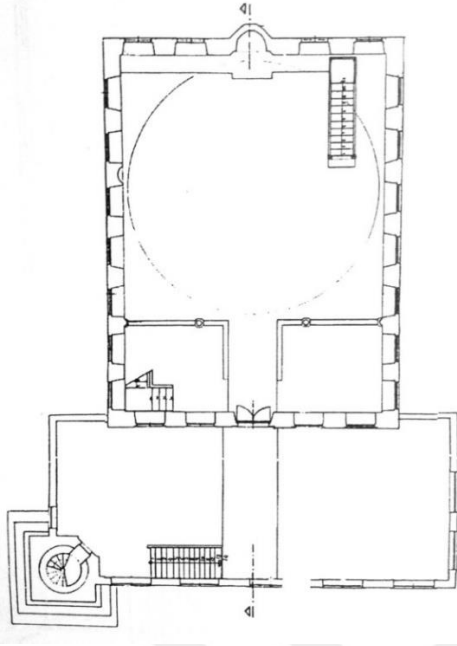
4.12. Cezayirli Hasan Paşa Cami

Cezayirli Hasan Paşa Camisi 1781 yılında Kaptan-ı Derya Hasan Paşa²⁵⁵ tarafından Mehmed Tahir Ağa'ya, 16. yüzyıl sonlarında Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'nın doktoru Cerrah Mahmud Efendi'nin inşa ettirdiği caminin bulunduğu yerde yaptırılmıştır.²⁵⁶ İstanbul'un Sarıyer İlçesi'nde, Çayırbaşı Mahallesi, Cami Şerif Sokağı'nda bulunmaktadır. Kadastroda 538 ada ve 13 parsel no ile kayıtlıdır.²⁵⁷ (Şekil 4.31)

²⁵⁵ İlker, Z., Sancaktaroğlu, İ. ve Polat M. (1989). *Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa*. İstanbul: Kuzey Deniz Saha Komutanlığı Yayını.

²⁵⁶ Kavas, A. (1999). "Hasan Paşa (Cezayirli Gazi)". *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. (1), 542-543.

²⁵⁷ Eğin, E. (1994). "Cezayirli Hasan Paşa Cami". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (2), 425.

Şekil 4.31. Cezayirli Hasan Paşa Cami planı²⁵⁸

Özgün planda kırmızı renkte günümüzde ise yeşil renkte boyalı kâgir bir yapıdır. Ahşap kırma çatısı kiremit örtülüdür. Her cephesinde iki sıra halinde toplam sekiz pencere bulunur. Üsttekiler revzenli ve sivri kemerliken alttakiler kare biçimlidir. Basık minaresi konik bir pabuç üzerinde oturmuş kesme taştan genişçe bir gövdeye sahiptir.

Ahşap örtüsü dört adet ahşap sütunla taşınan son cemaat yeri açıktır. Caminin dikdörtgen planlı asıl mekânına buranın sonundaki küçük bir kapıdan girilir. Fevkani mahfil, ahşap sütunlarla taşınmaktadır. Sade bir mihrabı, sonradan yapılmış bir minberi vardır. Caminin minaresinin yanında bir hazire, onun yanında da kesme taştan bir çeşme yer alır. (Resim 4.84-87)

²⁵⁸ Bakır, B. (2003). *Mimaride Rönesans ve Barok, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Etkileri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 130.

Resim 4.84. Cezayirli Hasan Paşa Cami genel görünüm

Resim 4.85. Cezayirli Hasan Paşa Cami – Çeşme

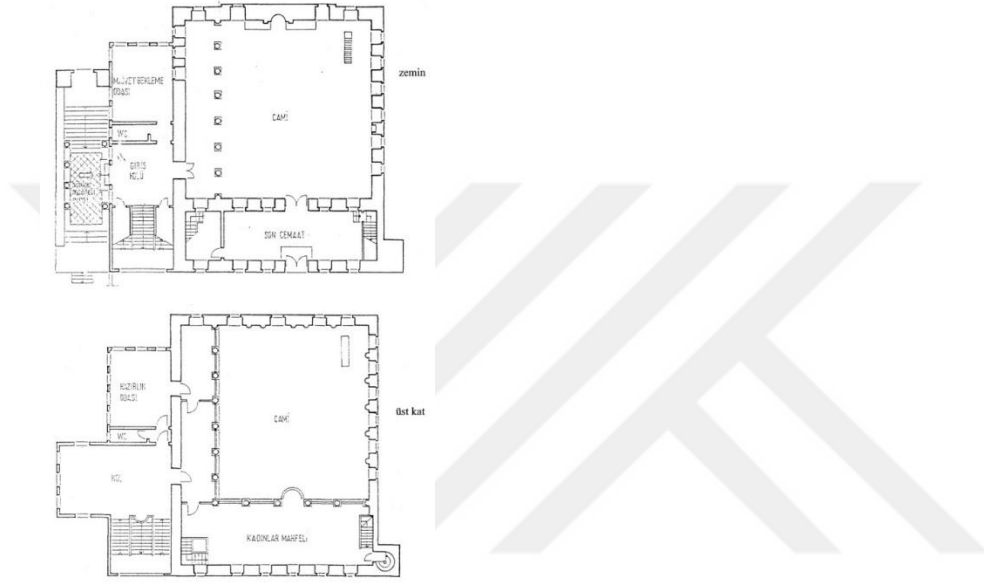
Resim 4.86. Cezayirli Hasan Paşa Cami mihrâbı ve minberi

Resim 4.87. Cezayirli Hasan Paşa Cami mahfiller bölümü

4.13. Emirgan Cami

Emirgan'da, Boyacıköy Caddesi ve Doğru Muvakkithâne Sokağı'nın köşesine konumlandırılmış olan Emirgan Camisi I. Abdülhamid tarafından Şehzâde Mehmed ve Hümaşah Kadın anısına 1781 yılında inşa ettirilmiştir. Mimarı Mehmed Tahir Ağa'dır.²⁵⁹ (Şekil 4.32)

Şekil 4.32. Emirgan Cami planı²⁶⁰

Avlu kapısı üzerindeki kitabeden anlaşıldığı üzere günümüzde burada mevcut olan cami II. Mahmut döneminden kalmaz. 1838 yılında özgün plandaki gibi barok üslup ile değil ampir üslupta yeniden inşa ettirilmiştir.

II. Mahmut döneminde inşa edilen caminin özgün plandan kalan tek kısmı yapım kitabesidir.²⁶¹ (Resim 4.88-93)

²⁵⁹ Koçu, R. E. (1958). "Emirgan Cami". *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (9), 5093-5094.

²⁶⁰ Karga, Ö. (2000). *Abdülhamid-I Külliyesi Koruma ve Değerlendirme Önerisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 69.

²⁶¹ Demirsar, B. (1994). "Emirgan Cami". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (3), 169.

Resim 4.88. Emirgan Cami genel görünüm

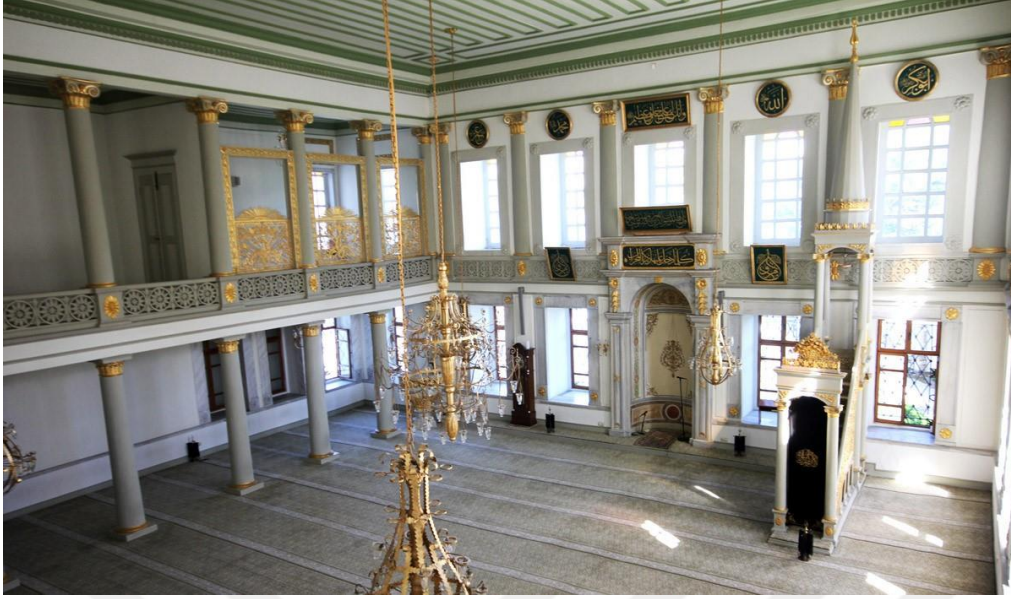
Resim 4.89. Emirgan Cami mihrâbı

Resim 4.90. Emirgan Cami minberi

Resim 4.91. Emirgan Cami vâiz kürsüsü

Resim 4.92. Emirgan Cami harimi

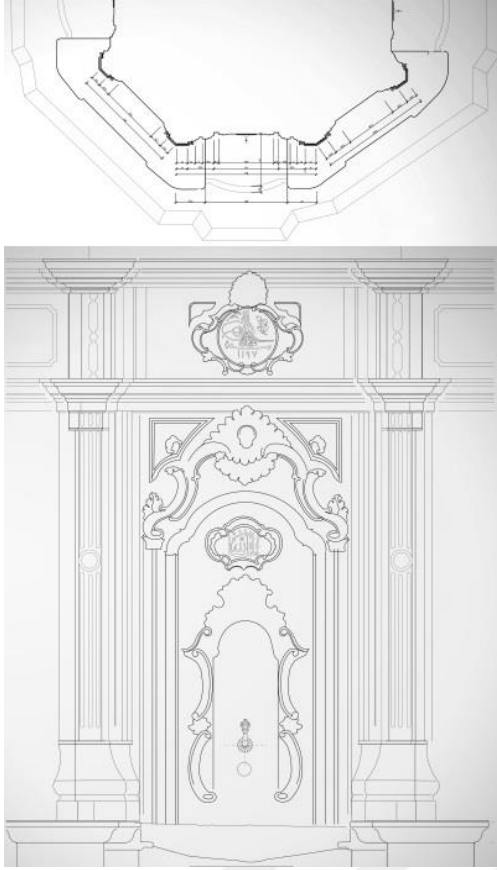

Resim 4.93. Emirgan Cami hünkâr mahfili

4.14. Emirgan Çeşmesi

Emirgan Camisi ile aynı tarihte inşa edilen Emirgan Çeşmesi, Boğaz Sahil Yolu ile Muvakkithâne Caddesi'nin köşesinde yer almaktadır. Mimarı Mehmed Tahir Ağa'dır ve özgün plandaki şekliyle günümüze ulaşmıştır.²⁶² (Şekil 4.33)

²⁶² Aksu, H. ve Çobanoğlu, A. V. (1992). "Emirgan Meydan Çeşmesi". *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (11), 19.

Şekil 4.33. Emirgan Çeşmesi planı ve kesiti²⁶³

Çeşme dönemin ruhuna uygun olarak barok ve rokoko özellikler sergilemektedir. Dört musluklu ve hazneli çeşmenin sekiz cephesi vardır. Bütünüyle mermerdir. Ahşap çatısı çıkıntı yapmaktadır. Saçakları kasetli süslemelidir. Tepesinde sekizgen tambur üstünde kubbesi yer alır. Musluklu cephelerin üstünde kitabeler vardır. I. Abdülhamid'in tuğrası doğu cephesindeki alınlıkta görülebilmektedir. Her cephede bitki motifleri yer alır. Kitabe kenarları ve ayna kemerleri rokoko üslubunda yapılmıştır. Cepheler köşeli ve yivli sütunlarla bölünmüştür.²⁶⁴ (Resim 4.94-96)

²⁶³ İnternet: "Emirgan Çeşmesi Rölöve Çizimi". (2018). İlker Erdoğan. Web: <http://picdeer.com/milkerdesign> 24 Mayıs 2019'da alınmıştır.

²⁶⁴ Sezen, Z. N. (1994). "Abdülhamid I. Çeşmesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1), 35.

Resim 4.94. Emirgan Çeşmesi 1

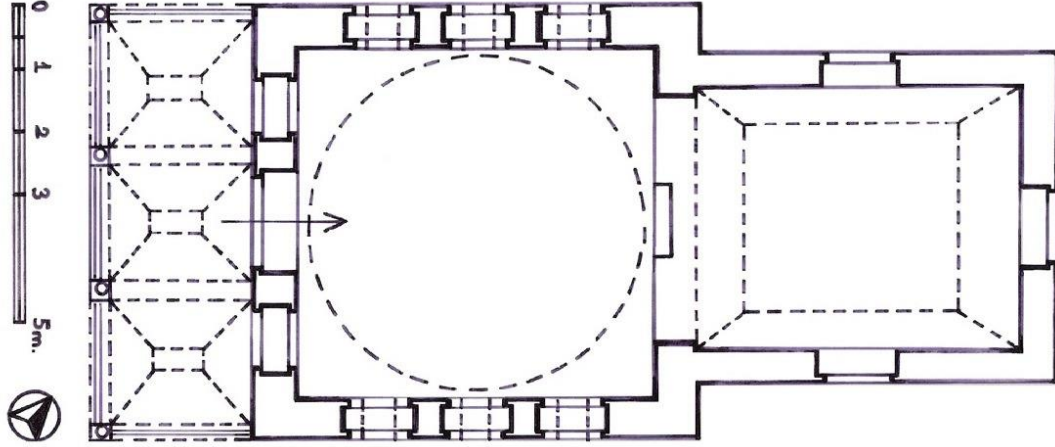
Resim 4.95. Emirgan Çeşmesi 2

Resim 4.96. Emirgan Çeşmesi 3

4.15. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi

İstanbul'un Üsküdar İlçesi'nde, Mimar Sinan Mahallesi, Selami Ali Caddesi üzerindedir. I. Abdülhamid devrinde 1782 yılında Matbah Emini Hacı Selim Ağa tarafından Mehmed Tahir Ağa'ya yaptırılmıştır.²⁶⁵ (Şekil 4.34)

Şekil 4.34. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi planı²⁶⁶

Okuma salonu ve kitap deposu olmak üzere iki kısımdan oluşan yapı bahçe içerisindedir. Okuma salonu basık bir kemerle sonradan inşa edilmiş olan hazine-i kütübe bağlanmaktadır. Üç bölümlü ve üzeri tekne tonozlu geniş bir saçakla kapatılmış galerili kısım kare planlı okuma salonuna açılmaktadır. Sekiz pencere ile iyice aydınlatılmış salonun üzeri sağır bir kubbe ile örtülüdür. Okuma salonuna göre daha küçük olan kitap deposunun üzeri tekne tonozla kapatılmıştır ve etrafındaki üç pencere aracılığıyla aydınlatılmıştır. Bahçesinde Hacı Selim Ağa ve ailesinin kabirlerinin yer aldığı küçük bir hazire mevcuttur. (Resim 4.97-101)

²⁶⁵ Erünsal, İ. (1996). "Hacı Selim Ağa Kütüphanesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (14), 498.

²⁶⁶ Ünal, S. (2010). "Üsküdar'da Kütüphane Mimarisi". *Sanat Tarihi Dergisi*, (19)2, 61.

Resim 4.97. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi genel görünüm

Resim 4.98. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi girişi

Resim 4.99. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi giriş bölümü

Resim 4.100. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi iç mekân

Resim 4.101. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi haziresi

4.16. İskele Cami

1761 yılında III. Mustafa tarafından yaptırılan caminin mimarı Mehmed Tahir Ağa'dır. İnşa edildiği yılda Kadıköy iskelesinin yanında olduğu için "İskele Cami" olarak anılmaktadır.²⁶⁷ İstanbul'un Kadıköy ilçesinde Caferağa Mahallesi, Tavus Sokak'ta bulunmaktadır. Kadastroda 91 ada ve 16 parsel no ile kayıtlıdır.

Kare planlı cami 15 metre yüksekliğinde tek kubbeye sahiptir. Duvarlar aracılığıyla taşınan kubbe kurşun kaplanmıştır. Kesme taştan tek şerefeli bir minaresi ve avlusunda bir şadırvanı bulunmaktadır. Cami asıl mekânına giriş kemerli üç adet kapı aracılığıyla. Cephelerinin alt kısmında üçer adet pencere bulunan caminin mihrap yönündeki cephesinde iki pencere vardır. Cephelerin üst tarafında da birer adet pencere yer alır. Üstte yer alan pencerelerde çiçek motifli vitraylar bulunur.

²⁶⁷ Danişmend, İ. H. (1971). "Sultan III. Mustafa". *Osmanlı Tarihi Devlet Erkânı Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi Yayınları, (5), 30-50.

İç mekân çiniler ile bezenmiştir. Altı basamak aracılığıyla çıkılan vaiz kürsüsü mihrabın solunda kalmakta, Ahşaptan yapılmış minber ise mihrabın sağ tarafında bulunmaktadır. Caminin harimine bakan üç kemerli bölümün ileriye doğru çıkıntı yapan ortada yer alan hünkâr mahfili, sağda yer alan bölüm ise kadınlar mahfili olarak tasarlanmıştır.

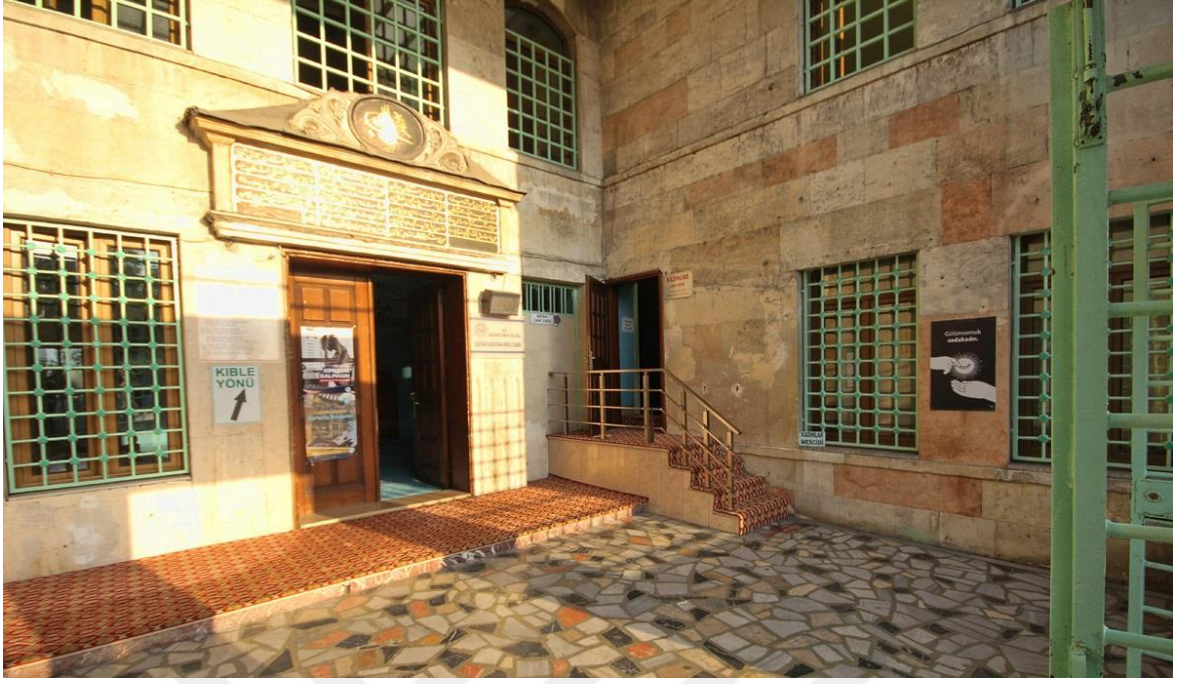
Cami 1853 yangınında büyük hasar görmüş ve 1858 yılında I. Abdülmecid tarafından tamir ettirilmiştir. Ana giriş kapısı üzerinde yer alan kitabede onarım yılı olan 1859 tarihi geçmektedir. Kitabenin üzerinde yer alan alınlıkta da I Abdülmecid'in tuğrası vardır. Tuğranın iki yanı S ve C kıvrımları ve çiçek motifleri ile süslenmiştir. Cami 1858 onarımı sırasında özgün plandaki özelliklerini büyük ölçüde kaybetmiştir.²⁶⁸

1975 yılında cami yeniden onarım görmüştür. Gerçekleştirilen restorasyonda caminin yan tarafında da bir giriş kapısı açılmış ve buraya abdest alma yerleri ve tuvaletler konulmuştur. (Resim 4.102-105)

²⁶⁸ Ögel, S. (1995). "III. Mustafa Devri Yapılarında Yeni İfade Yolları ve Bir Değişim Başlangıcı Olarak Nuruosmaniye Cami". *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, (3), 1-10.

Resim 4.102. İskele Cami genel görünüm

Resim 4.103. İskele Cami harim giriş kapısı

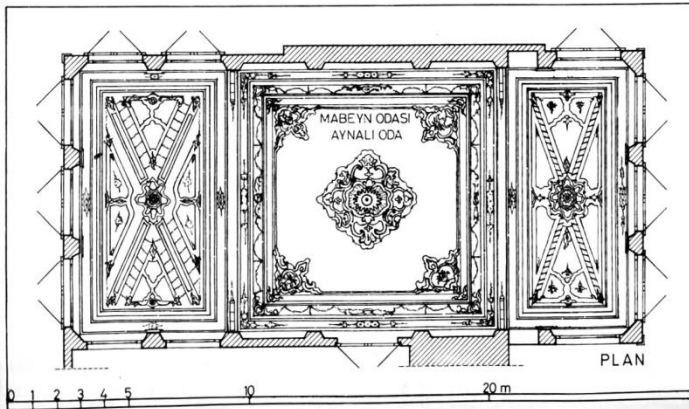
Resim 4.104. İskele Cami harim giriş bölümü

Resim 4.105. İskele Cami harimi

4.17. Mabeyn-i Hümayun Dairesi (I. Abdülhamid Odası)

I. Abdülhamid tarafından 1778 yılında Topkapı Sarayı, Hünkâr Hamamı'nın karşısında, Harem'in yeni ve eski yapılarını birbirine bağlayacak biçimde, I. Selim Kulesi'ne bitişik olarak inşa ettirilen yapının mimarı Mehmed Tahir Ağa'dır.²⁶⁹ (Şekil 4.35)

Şekil 4.35. Mabeyn-i Hümayun Dairesi (I. Abdülhamid Odası) planı²⁷⁰

²⁶⁹ Sezer, S. (1992). *Topkapı Sarayı'nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

²⁷⁰ Eldem, S. H. ve Akozan, F. (1982). *Topkapı Sarayı*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 227.

Araba Kapısı'ndan giriş yapıldığında Harem yapılarının en sonundadır.²⁷¹ Biri saraya biri ise Harem'e açılan iki kapısı vardır. İki oda ve bir sofadan ibarettir. Sofa kısmının duvarları çiçek motifli ithal çinilerle bezelidir.²⁷² Ayrıca burada rokoko üslupta yapılmış bir mermer ocak bulunmaktadır. Sofada yer alan bir dolap içi geçidi Başkadın Efendi Dairesi'ne açılmaktadır. Pencerelelerinde cam yerine aynalar kullanıldığı için Aynalı Oda olarak isimlendirilen kısımda yoğun rokoko bezemeler vardır. Üstteki pencereler vitraylıdır. Siyah zeminde yıldızlı Hilve-i Hâkâni bulunmaktadır. Aynalı odanın kapısı üstünde I. Abdülhamid'in tuğrası ve bir kitabe vardır. (Resim 4.106-111)

Resim 4.106. I. Abdülhamid Odası cephe görünümü

²⁷¹ Koçu, R. E. (1960). *Topkapı Sarayı*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyatı.

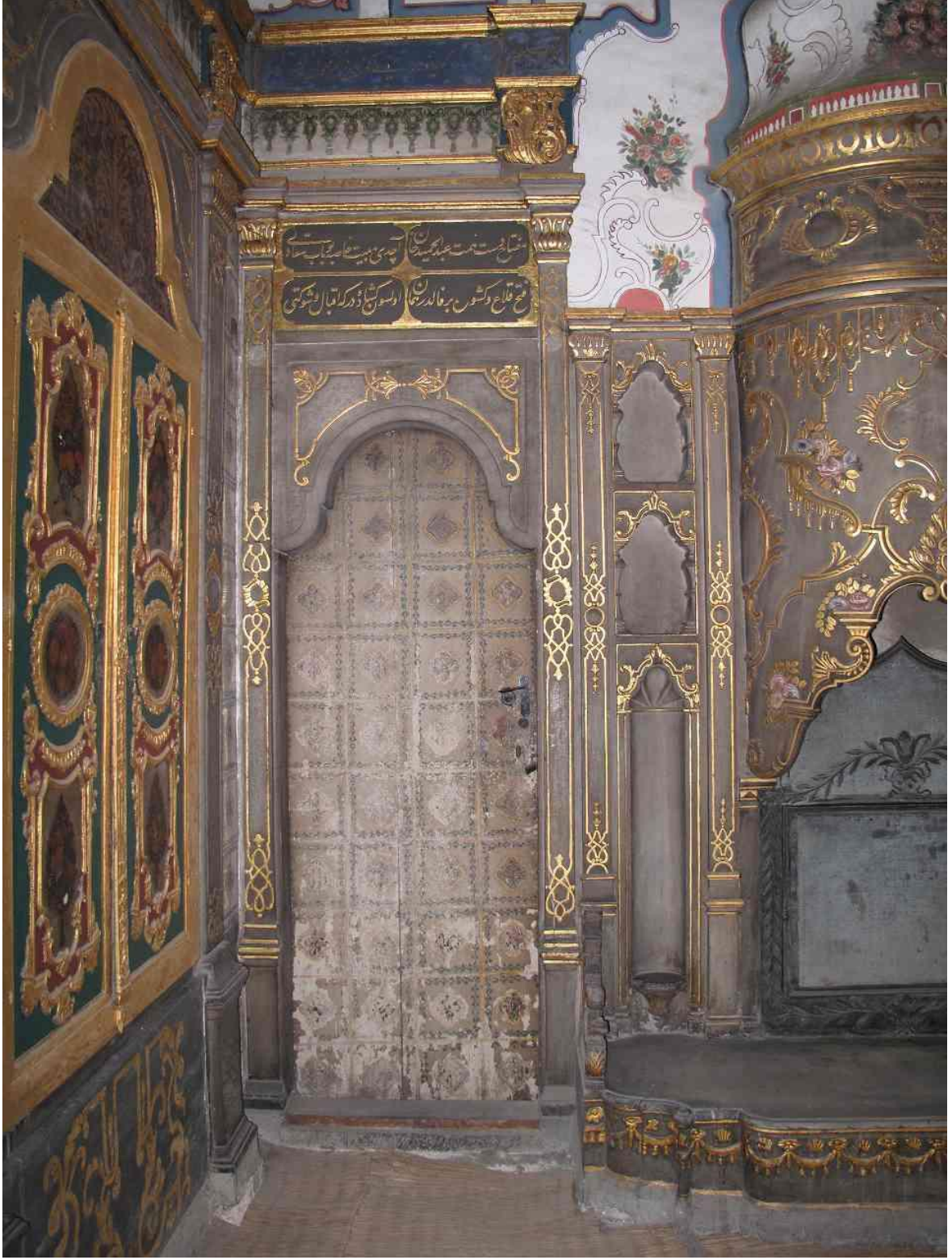
²⁷² Eyice, S. (1985). *Topkapı Sarayı*. İstanbul: Epoch Yayınları.

Resim 4.107. I. Abdülhamid Odası aynalı oda

Resim 4.108. I. Abdülhamid Odası iç mekân 1

Resim 4.109. I. Abdülhamid Odası iç mekân 2

Resim 4.110. I. Abdülhamid Odası iç mekân 3

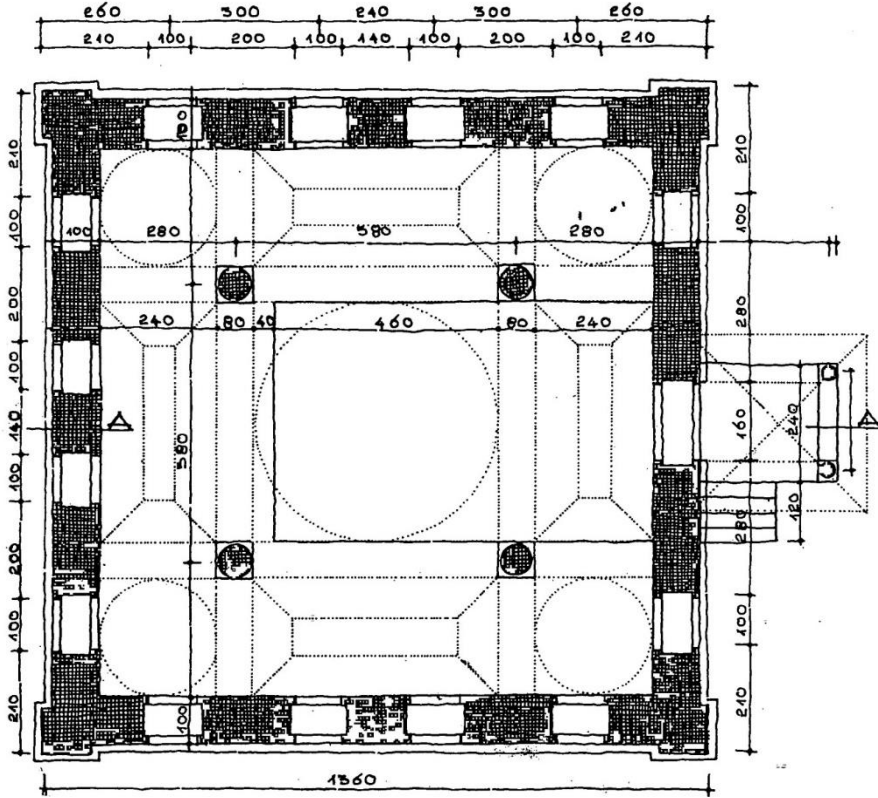

Resim 4.111. I. Abdülhamid Odası iç mekân 4

4.18. Murad Molla Kütüphanesi

Rumeli Kazaskeri Murad Molla²⁷³ tarafından 1775 yılında Mehmed Tahir Ağa'ya inşa ettirilmiştir.²⁷⁴ İstanbul'un Fatih İlçesi'nde, Tevki Cafer Mahallesi, Murad Molla Sokağı'nda bulunmaktadır. Kadastroda 1910 ada ve 54 parsel no ile kayıtlıdır.

İki binalı yapının büyük olan asıl kısmı kare planlıdır.²⁷⁵ Bir büyük merkezi kubbe ve dört adet yarım kubbe ile örtülmüştür. Merkezi kubbeye geçiş pandantifler aracılığıyla ve kubbe dört adet sütun ile taşınmaktadır. Kubbe aynalı tonozlarla çevrenmiştir. (Şekil 4.36)

Şekil 4.36. Murad Molla Kütüphanesi planı²⁷⁶

²⁷³ Koç, H. (1999). "Murad Molla". *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. (2), 252.

²⁷⁴ Erünsal, İ. (2006). "Murad Molla Kütüphanesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (31), 188.

²⁷⁵ Tanman, M. B. (1994). "Murad Molla Tekkesi ve Kütüphanesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (5), 516.

²⁷⁶ Ünsal, B. (1984). "Türk-Vakfı İstanbul Kütüphanelerinin Mimarî Yöntemi". *Vakıflar Dergisi*, (18), 115.

Yapı, moloz taş ve tuğla almaşıktır. Köşelerde küfeki taşlı pilastırlar bulunur. Giriş güney cephedendir. Ahşap sundurmalı ve kurşun kaplı kapının iki yanı mermer sütunludur. Kapının üzerinde kitabesi vardır. Cephe pencereleri iki sıra şeklindedir. Küfeki söveli alttakiler sivri kemerler ve demir parmaklıklarla bezenmiş, dikdörtgen açıklıklıdır. Üsttekiler ise alçı revzenli ve yuvarlak kemerlidir. (Resim 4.112-114)

Resim 4.112. Murad Molla Kütüphanesi cephe görünümü

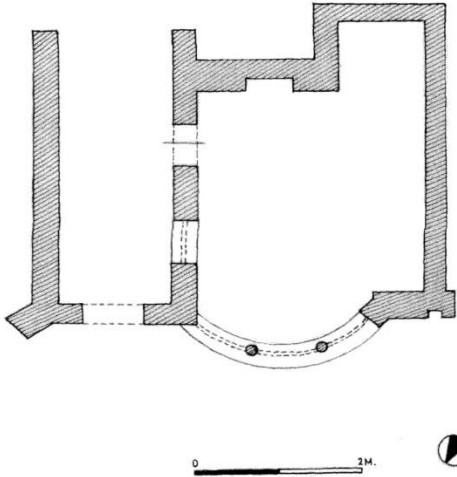
Resim 4.113. Murad Molla Kütüphanesi pencereler

Resim 4.114. Murad Molla Kütüphanesi avlusu

4.19. Recai Mehmed Efendi Sebili

Tersane Emini ve Sadrazam Recai Mehmed Efendi tarafından 1775 yılında Mehmed Tahir Ağa'ya inşa ettirilmiştir. İstanbul'un Fatih İlçesi'nde, Kalenderhane Mahallesi, Cemal Yener Tosyalı Caddesi üzerinde yer almaktadır.²⁷⁷ (Şekil 4.37)

Şekil 4.37. Recai Mehmed Efendi Sebili planı²⁷⁸

Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi'nin alt cephesine bitişik, üç cepheli bir sebildir. Mermerden ve yarım daire planlıdır. Pencereleleri fistolu kemerlere sahiptir. Silindirik şekilde korint başlıklı dört sütun pencereleleri birbirinden ayırmaktadır. Rokoko üsluplu şebekeleri sonradan eklenmiştir.²⁷⁹ Her penceresinde dört adet su verme aralığı vardır. Pencerelelerdeki kemer yaylarının üstleri çiçek ve yaprak motifleriyle bezenmiştir. Üst kısma doğru gidildiğinde içleri çiçek motifli kare kartuşlar göze çarpmaktadır. Saçak ve kubbesi olmayan sebilin düz tavanıyla buluşan kornişinin altında üç panodan oluşan kitabeleri yer alır. Sağ tarafında sıbyan mektebinin kapısı olan sebilin iki yanında yer alan çeşmelerde S ve C kıvrımlı kartuşlar ve yaprak motifleri bulunmaktadır. Yapının genelindeki hareketlilik, sütun ve pilastırlarla sınırlandırılmıştır. Bulunduğu caddenin kotundan bir metre kadar aşağıda kalan sebil bünyesinde barındırdığı kartuşlar, çiçek ve yaprak motifleriyle dönemin ruhu olan barok ve rokoko üslubunu oldukça iyi yansıtmaktadır. (Resim 4.115-117)

²⁷⁷ Uğuş, M. (2013). *Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi Sebili ve Çeşmesi*. İstanbul: İlim Yayıma Vakfı.

²⁷⁸ Tali, Ş. (2005). *İstanbul Suriçi Sebilleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 263.

²⁷⁹ Kuban, D. (1994). "Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi ve Sebili". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (6), 311.

Resim 4.115. Recai Mehmed Efendi Sebilii

Resim 4.116. Recai Mehmed Efendi Sebili - Çeşme 1

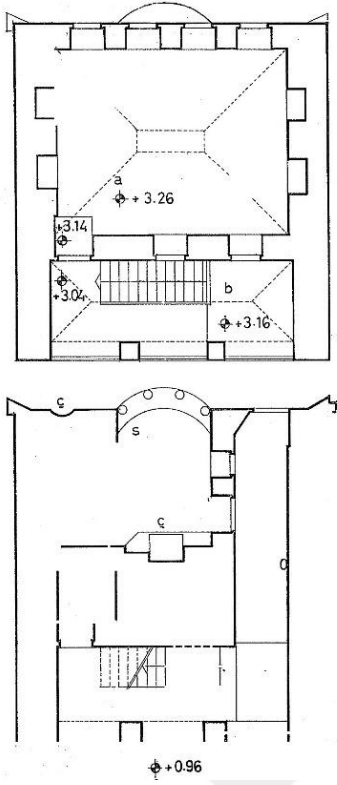

Resim 4.117. Recai Mehmed Efendi Sibili - Çeşme 2

4.20. Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi

Recai Mehmed Efendi tarafından 1775 yılında sebil ile eşzamanlı olarak Mehmed Tahir Ağa'ya inşa ettirilmiştir.²⁸⁰ Barok tarzdaki yapı İstanbul'un Fatih İlçesi'nde Kalenderhane Mahallesi, Cemal Yener Tosyalı Caddesi üzerinde, Recai Mehmed Efendi sebiline bitişik konumdadır. Kadastroda 961 ada ve 8-9 parsel no ile kayıtlıdır. (Şekil 4.38)

²⁸⁰ Kuban, D. (1994). "Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi ve Sibili". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (6), 311.

Şekil 4.38. Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi planı²⁸¹

Giriş kapısı caddeye bakmakta, sebil ve çeşmelerin olduğu cephededir. Kapının ardındaki koridordan mektebin avlusuna ulaşılır. Bu koridorun batı tarafında tonozla örtülmüş bir çeşme bulunmaktadır. Arka avlusunda yer alan merdivenlerin altında tuvaletler bulunur. Kuzey tarafı pencerelessi derslane üst katta yer alır ve dikdörtgen planlıdır. Sıbyan mektebinin cephesinde rokoko tarzında bezemeler bulunur. Sebil cephe düzenlemesinde belirleyici rol oynamıştır. Derslane pencerelerinin konumu sebile simetrik olacak şekilde belirlenmiştir. Kesme taş ve tuğla almasıık duvarlıdır. Giriş kat cephesi mermerle kaplıdır. Aynalı tonozla örtülü dershanenin dört penceresi mermer sövelidir. Dershanenin iç duvarlarında kitap koyma amacıyla yapılmış nişler vardır. (Resim 4.118-120)

²⁸¹ Aksoy, Ö. (1968). *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 146.

Resim 4.118. Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi genel görünüm

Resim 4.119. Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi yan cephe

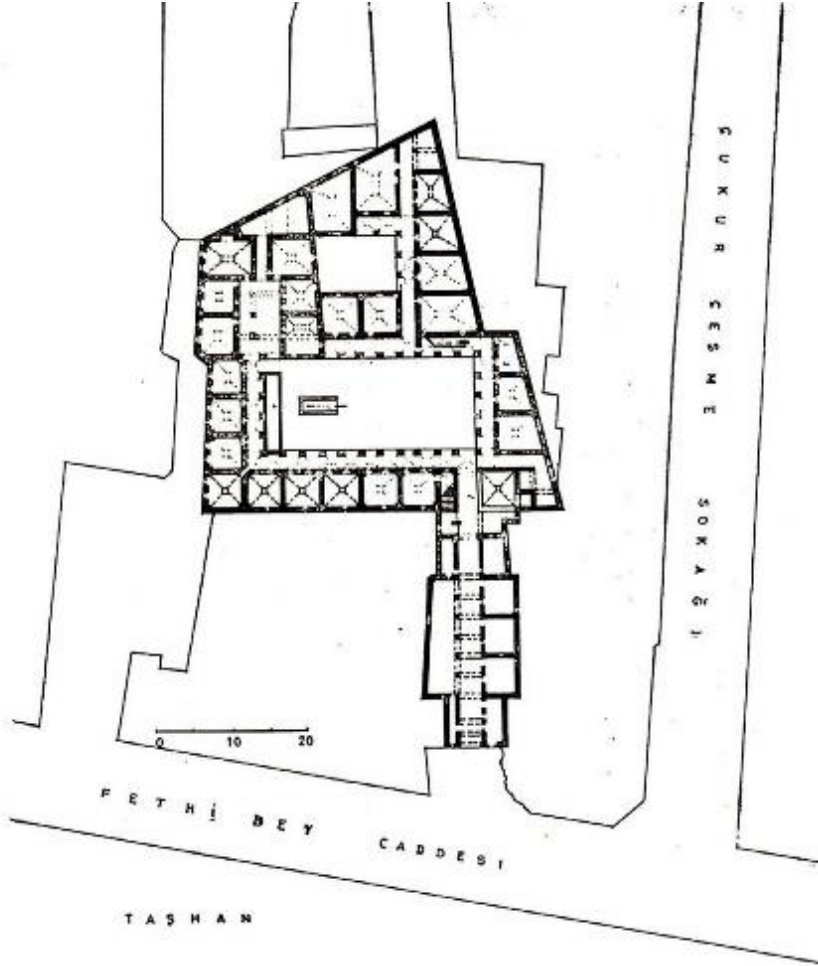
Resim 4.120. Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi iç mekân

4.21. Taş Han

Laleli Külliyesi'nin kuzeyinde konumlanmış ve İstanbul'daki askeri amaçlarla tasarlanmış tek han olan Taş Han III. Mustafa zamanında inşa edilmiştir. Biri büyük ve biri küçük olmak üzere iki avlusu ve iki katı olan han; Çukurçeşme, Katırcıoğlu ve Sipahiler Hanı olarak da bilinmektedir.²⁸²

²⁸² Özer, F. (1995). "III. Mustafa Devrinin Mimari Üslubu". *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, (3), 62.

Fethibey Caddesi üzerinde yer alan han kesme taş ve tuğla almaşık örgülü cephelere sahiptir. Cephesinde ince uzun bir koridora yuvarlak kemerli bir kapı bulunur. Büyük avluya da buradan geçilmektedir. Burada ahır olarak kullanılmak üzere tasarlanmış bir bodrum katı vardır. (Şekil 4.39)

Şekil 4.39. Taş Han planı²⁸³

İki katlı küçük avlu beşik tonoz revaklıdır. Odalar ise aynalı tonozludur. Tuğla kemerler yuvarlaktır. Kare kesitli kesme taş pâyeler vardır. Kapıları yuvarlak kemerli açıklıklı, pencereler ise dikdörtgen tasarlanmıştır. Taş Han günümüzde çarşı işlevindedir. (Resim 4.121-125)

²⁸³ Güran, C. (1976). *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*. İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 234.

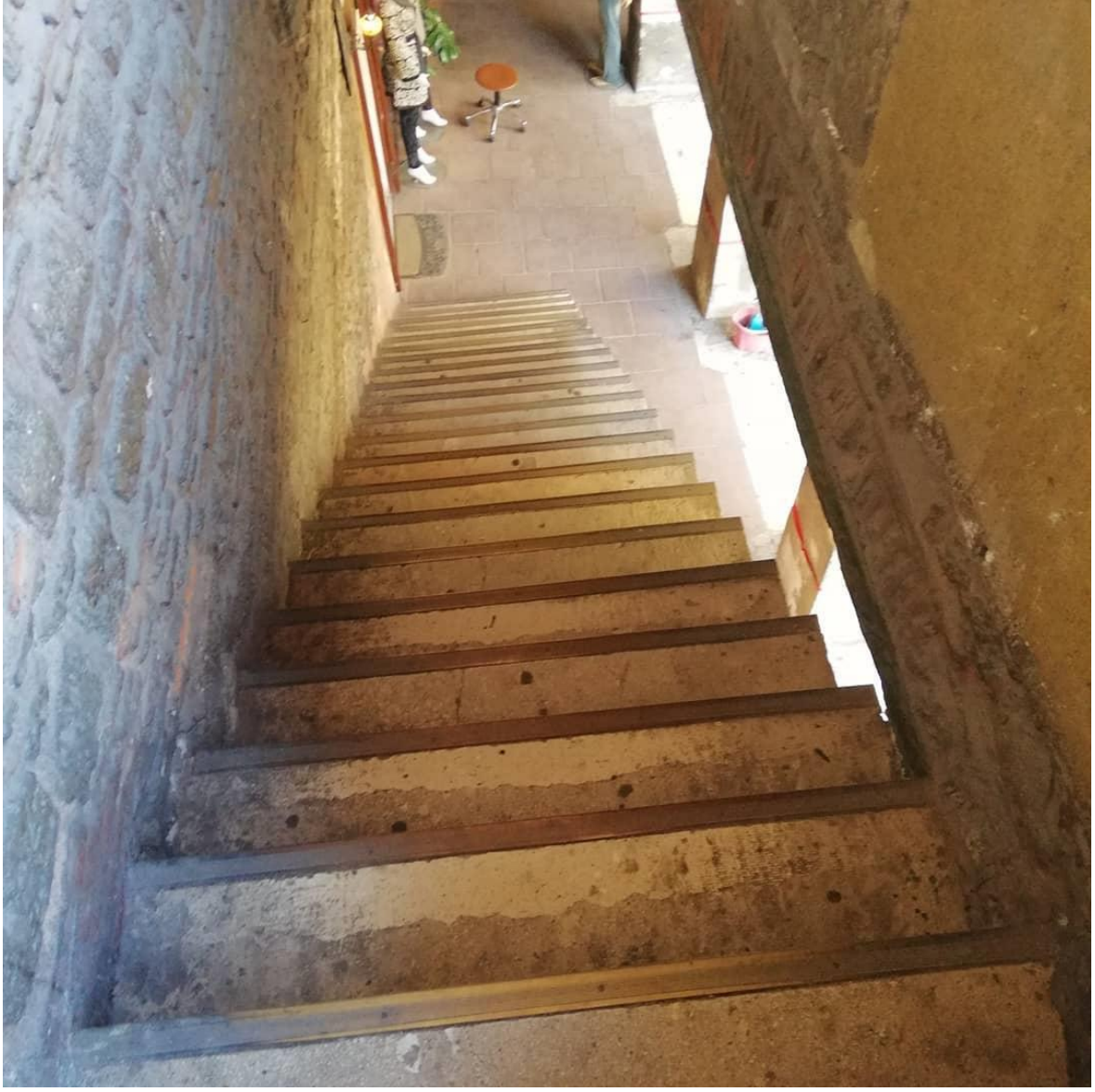
Resim 4.121. Taş Han giriş kapısı

Resim 4.122. Taş Han genel görünüm

Resim 4.123. Taş Han koridor

Resim 4.124. Taş Han merdivenler

Resim 4.125. Taş Han dükkân görünümü

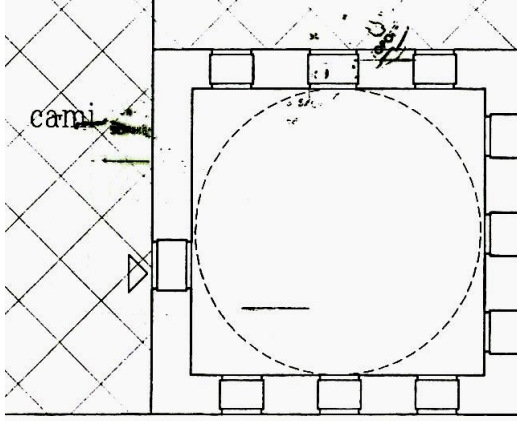
4.22. Veliyüddin Efendi Kütüphanesi

İstanbul'un Fatih İlçesi'nde, Beyazıt Mahallesi'nde bulunan Beyazıt Cami'nin sağına ve güney tarafında, III. Mustafa dönemi Şeyhülislam'ı Veliyüddin Efendi²⁸⁴ tarafından 1768 yılında inşa ettirilmiştir.²⁸⁵ Mimarı Mehmed Tahir Ağa'dır.²⁸⁶ Kadastroda 613 ada ve 18 parsel no ile kayıtlıdır. (Şekil 4.40)

²⁸⁴ Alparslan, A. (1999). "Veliyüddin Efendi". *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, (2), 658-659.

²⁸⁵ Naza, E. (1994). "Veliyüddin Efendi Kütüphanesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (7), 378.

²⁸⁶ Erünsal, İ. (2013). "Veliyüddin Efendi Kütüphanesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (43), 42.

Şekil 4.40. Veliyüddin Efendi Kütüphanesi planı²⁸⁷

Taşıyıcı yığma sistem olarak inşa edilen yapı, rutubet almaması için gerekli havalandırmayı sağlayacak biçimde iki kubbe ile örtülü mahzen şeklinde tasarlanmıştır. Mahzen iki kısımdan oluşmaktadır ve kubbeleriyle birlikte kâgir bir yapıdır. (Resim 4.126-128)

Resim 4.126. Veliyüddin Efendi Kütüphanesi 1

²⁸⁷ Budak, A. (2006). *18. Yüzyıl Tarihi Yarımada Kütüphane Yapıları Koruma Sorunları ve Önerileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 309.

Resim 4.127. Veliyüddin Efendi Kütüphanesi 2

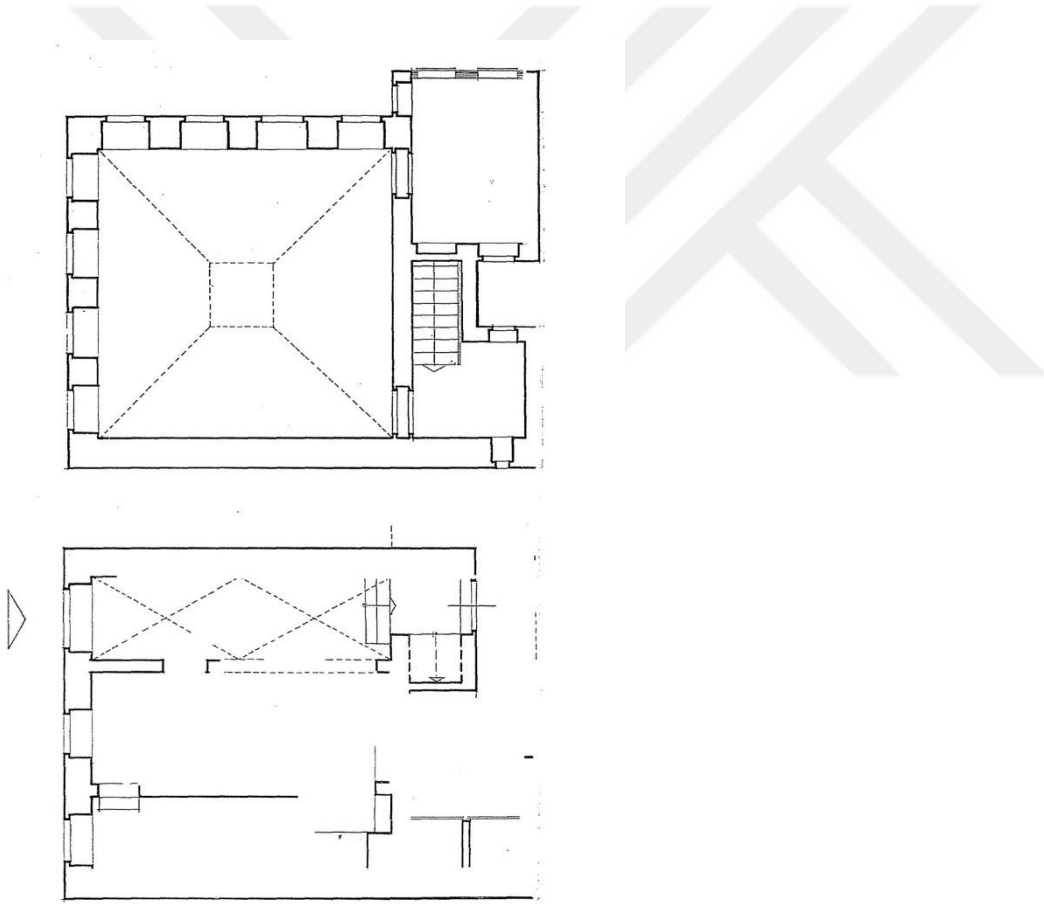

Resim 4.128. Veliyüddin Efendi Kütüphanesi 3

4.23. Yusuf Ağa Sıbyan Mektebi

Tersane Emini Yusuf Efendi tarafından 1771-1773 yılları arasında Mehmed Tahir Ağa'ya inşa ettirilmiştir.²⁸⁸ İstanbul'un Fatih İlçesi'nde, Hobyar Mahallesi, Ankara Caddesi'nde bulunmaktadır. Kadastroda 301 ada ve 15 parsel no ile kayıtlıdır.

Klasik üslupta inşa edilen yapı, giriş katı ve üzerinde bir kat daha olmak üzere iki katlı, kare planlı, ahşap ve fevkani kâgir yapıdır. Yapının üst katı dışa doğru taşma yapmaktadır. Batı ve güney cephelerde üzerleri sivri boşaltma kemerli ve düz söveli toplam sekiz penceresi vardır. (Şekil 4.41)

Şekil 4.41. Yusuf Efendi Sıbyan Mektebi planı²⁸⁹

Girişi cadde yönündeki küçük bir kapıdandır. Üst katta yer alan dershaneye giriş bölümünün ardındaki merdivenler aracılığıyla ulaşılmaktadır. Mektebin iç mekânı oldukça

²⁸⁸ Okçuoğlu, T. (1994). "Yusuf Ağa Sıbyan Mektebi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (7), 536.

²⁸⁹ Aksoy, Ö. (1968). *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 159.

sadedir. Giriş katının kuzey cephesindeki iki kemer özgün planda yer alan hazireye açılmaktaydı ancak hazire 1956 yılındaki yol genişletme çalışmaları sırasında kaldırılmıştır ve günümüzde mevcut değildir. Kirpi saçaklar çatının etrafını dolaşmakta, cephe yönündeki saçığın altında yer alan balıksırtı motifi göze çarpmaktadır.

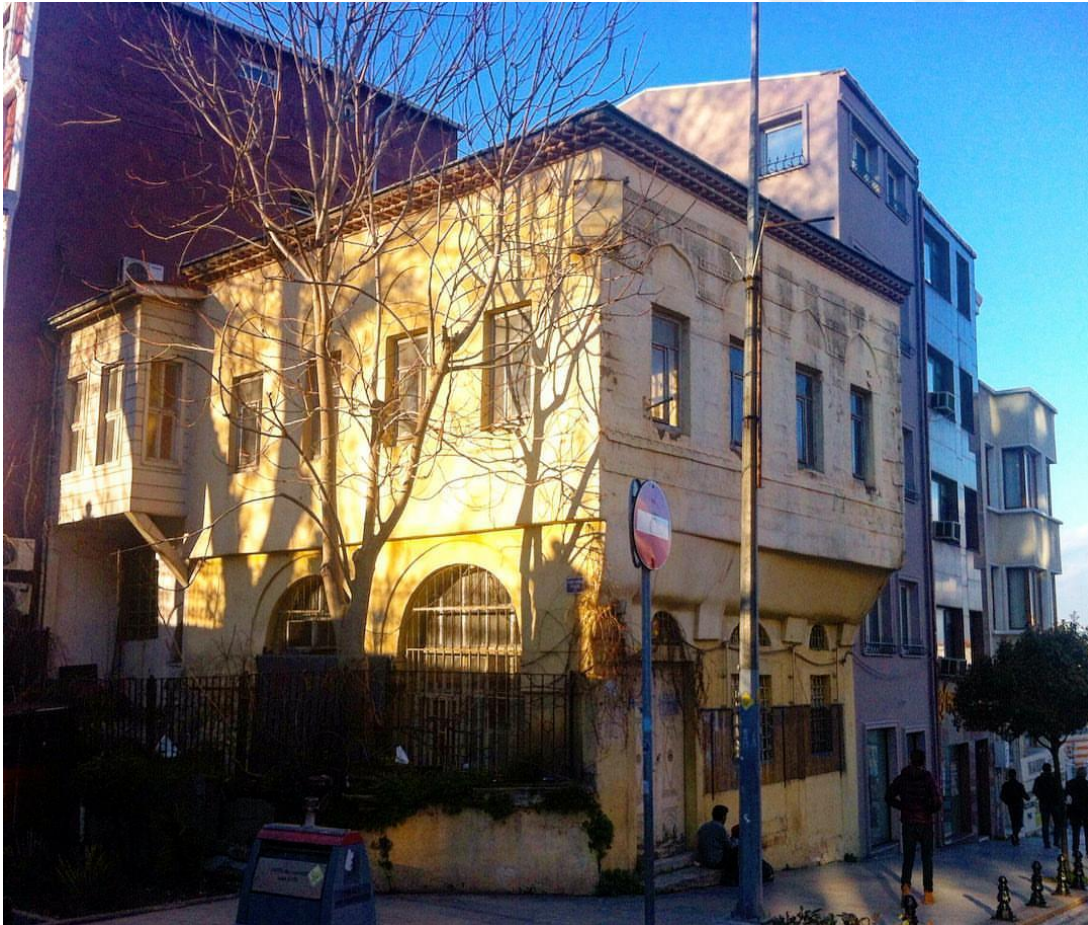
Özgün planda taş cepheye sahip olan yapıya 2010 yılı sonrasında hatalı bir biçimde fileli beton sıva uygulanmış, sarı renk cephesi kiremit rengine boyanmıştır. Söz konusu hatalı restorasyona kadar özgün biçimini koruyan yapı günümüzde ilk halinin görüntüsünden oldukça uzaklaşmıştır. (Resim 129-131)

Resim 4.129. Yusuf Ağa Sıbyan Mektebi (özgün renginde)

Resim 4.130. Yusuf Ağa Sıbyan Mektebi (hatalı restorasyon sonrası)

Resim 4.131. Yusuf Ağa Sıbyan Mektebi genel görünüm

5. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

18. yüzyılda Osmanlı mimarisine birçok yeni yapısal özellik girmiştir. Başlıca yeniliklere bakıldığında zaman zaman cami kubbelerinin yükselmesi, uzayan ve incelen minareler, pencereci cephelerdeki duvar alanlarının daralması, ince ve sivri kemerlerin yerine geniş ve yuvarlak kemerlerin kullanılması göze çarpmaktadır.

Temel yapısal özelliklerin yanı sıra sütunlarda yer alan kaidelerin yüksekliği artmış, pilastır gövdeleri incelmış, dalgalı saçaklar daha fazla gözlenir olmuştur. Süslemeler açısından ise S ve C kıvrımlarının yaygınlaştığı, yüzeylerde iç ve dış bükeyliğe daha fazla yer verildiği, natüralist çiçek, yaprak ve meyve bezemeli ve kavisli öğelerin sıklıkla kullanıldığı gözlenmektedir.

Barok üsluba ait unsurlardaki artış, klasik mimarinin tamamen terkedilmesiyle değil klasik döneme ait mimari üslubun öğeleriyle harmanlanmasıyla gerçekleşmiştir. 18. yüzyılda Batılı mimari akımların Osmanlı mimarisine girişleri esasen süsleme alanında olup var olan plansal özelliklerde büyük bir değişim yaratmamıştır. Osmanlı'da barok üslup, plan tipolojilerinden çok bezemeler ve detaylarda varlık sahası bulmuştur. Bu noktada El Hac Mustafa Ağa'nın mimarbaşı olduğu dönemde yapılan Atıf Efendi Kütüphanesi'nin ve Kara Ahmed Ağa mimarbaşıyken inşa edilen Nuruosmaniye Kütüphanesi'nin plan özellikleri açısından yenilikler katmış önemli iki yapı olduğu görülmektedir.

Yapısal temelde Osmanlı mimarisine giren yeni öğeler genel olarak El Hac Mustafa Ağa, Kara Ahmed Ağa ve Mehmed Tahir Ağa'nın mimarbaşı olduğu dönemlere isabet etmektedir. Bu başlık altında yapılacak karşılaştırma ve değerlendirmenin kapsamı da söz konusu mimarların başmimar oldukları zaman diliminde ve İstanbul'da inşa edilen yapılar eksenli olacaktır.

Camiler

İstanbul'da 18. yüzyılda inşa edilmiş camiler içerisinde barok üsluba en fazla yer verilen cami, Kara Ahmed Ağa'nın mimarbaşılığı sırasında tamamlanan Nuruosmaniye

Cami'dir.²⁹⁰ Mehmed Tahir Ağa mimarbaşıyken inşası tamamlanan Ayazma, Fatih, Laleli ve Zeynep Sultan Cami'lerinde ise barok etkinin azalmış olduğu gözlenmektedir.

Zeynep Sultan, Beylerbeyi ve Laleli Cami'leri, Nuruosmaniye gibi kare planlıyken, Ayazma ve Fatih Cami dikdörtgen planlı olarak yapılmıştır. Ayazma, Beylerbeyi ve Fatih Cami'lerinde kubbeye geçiş Nuruosmaniye'de olduğu gibi pendentifler aracılığıyla sağlanmışken Laleli ve Zeynep Sultan Cami'lerinde bu işlevi tromplar üstlenmiştir.

Kubbe yükü Ayazma ve Fatih Cami'lerinde, Nuruosmaniye'de olduğu gibi dört destek, Laleli Cami'nde sekiz destek ile Zeynep Sultan Cami'nde dört trompla, Beylerbeyi Cami'nde ise sekiz kasnakla duvarlara oturtulmuş şekilde desteksiz biçimde taşınmaktadır.

Fatih, Ayazma ve Beylerbeyi Cami'leri Nuruosmaniye gibi kesme taşla, Zeynep Sultan ve Laleli Cami'leri ise taş ve tuğla almalı inşa edilmiştir. Mehmed Tahir Ağa imzalı camilerde Nuruosmaniye'de de yer alan hünkâr rampası yalnızca Ayazma, Beylerbeyi ve Fatih Cami'lerinde mevcuttur.

Zeynep Sultan ve Laleli Cami'lerinde son cemaat yeri Nuruosmaniye'deki gibi beş, Ayazma Cami'nde üç, Beylerbeyi ve Fatih Cami'lerinde yedi birimli şekilde yapılmıştır. Son cemaat yeri açıklıklarında Laleli, Ayazma ve Beylerbeyi Cami'lerinde Nuruosmaniye'de olduğu gibi yuvarlak, Zeynep Sultan Cami'nde ise sivri kemer kullanılmıştır. Buradaki sütun başlıklarında Nuruosmaniye Cami'nde sarmal kıvrımlar yer alırken Laleli, Zeynep Sultan, Beylerbeyi ve Ayazma'da akantus yaprakları mevcuttur.

Nuruosmaniye Cami, at nalı biçimindeki avlusuyla Osmanlı mimarisinde bir ilktir. Şadırvansız avlunun taşları ve son cemaat yerine çıkan merdivenleri, Ayazma Cami'nde de olduğu gibi oval şekildedir. Yelpaze şekline Laleli Cami avlusuna çıkan merdivenlerde de rastlanır. Söz konusu camilerin avlu kapıları ortak özellik olarak anıtsal formludur.

Fatih Cami'nin avlusu özgün formuna bağlı kalınarak yeniden yapılmıştır. Beylerbeyi Cami'nin avlusu ise denize bitişik olması sebebiyle diğer camilerin avlularına

²⁹⁰ Ödekan, A. (1997). "Cami". *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. İstanbul: YEM Yayınları, (1), 319.

kıyasla daha küçüktür. Ayazma, Laleli ve Beylerbeyi Cami, kapının üzerinde uzun saçaklı tonoz geleneğini başlatan yapılardır.

Ayazma, Zeynep Sultan ve Fatih Cami pencereleri, Nuruosmaniye'deki gibi sivri kemerlidir. Beylerbeyi ve Laleli Cami'lerinde ise yuvarlak kemerli pencereler gözlenmektedir.

Nuruosmaniye Cami'nin iki şerefeli minaresi külahsız, ince, uzun ve süslemeli yapısıyla barok üslubu net bir şekilde yansıtmaktadır. Minareler cami ile avlunun kesişim noktasında bulunmaktadır. Laleli Cami'nde de aynı biçimde konumlandırılan iki minare, külahsız yapısı, ince gövdesiyle barok özellikler sergilemektedir. Laleli Cami'nin minareleri Nuruosmaniye'den farklı olarak tek şerefelidir. Ayazma Cami'nde cami cephesine bitişik ince gövdeli taş bir minare yer almaktadır. Fatih Cami'nin yeniden inşa edilen iki minaresi konumlandırma açısından Laleli Cami'nin minarelerine benzese de üslup açısından baroktan oldukça uzak ve klasik mimariye yakındır. Yalnızca şerefesindeki korkuluklarda kullanılan bitki motifleri ve gövdesinin inceliği barok üslubu yansıtmaktadır. Beylerbeyi Cami'nin klasik üsluba yakın iki minaresi II. Mahmut zamanında yenilenmiştir. Bu minareler tek şerefeli ve külahlıdır.

Ayazma Cami'nin kubbe cepheleleri klasik ve barok üslup arasındadır. Buradaki kubbe, Nuruosmaniye'dekinin küçültülmüş hali gibidir. Ancak Nuruosmaniye Cami kubbesi payandaları ve kübik biçimli ağırlık kuleleri ile tam barok özelliktedir. Laleli Cami kubbesini dönemin diğer cami kubbelerinden ayıran en büyük özelliği sekizli taşıyıcı sistemidir. Sekizgen kasnak, barok kemerlerle birleştirilmiştir. Fatih Cami kubbesi özgün haline uygun olarak klasik mimari özelliklidir. Zeynep Sultan Cami kubbesinin en fazla göze çarpan özelliği dalgalı saçaklı kasnağıdır. Beylerbeyi Cami kubbesi, Laleli Cami'nde olduğu gibi sekizgen yapılsa da kubbesinin ahşap malzemeli olmasıyla diğerlerinden ayrılmaktadır.

Nuruosmaniye Cami'nde poligonal formlu olarak karşımıza çıkan ve dönemin yapılarının ortak özelliği olan mihrap çıkıntısı Zeynep Sultan, Beylerbeyi ve Laleli Cami'lerinde ise dikdörtgen formludur.

Medreseler

Osmanlı'da her dönemde farklı ve çeşitli planlarda medreselerle karşılaşmaktadır. Ancak İstanbul'daki medreselerin yerleşimleri ve plan özelliklerini etkileyen en büyük özellik topografya olmuştur. Örneğin Rüstem Paşa Medresesi bulunduğu topografyaya göre sekizgen inşa edilmişken Şemsi Paşa Medresesi L tipi planlı yapılmıştır.²⁹¹

Medreseler, ister külliye içinde isterse de müstakil yapılmış olsun; en temel birimleri derslikler, mescid ve öğrencilerin konakladığı hücrelerdir. Genelde kare planlı tasarlanan derslikler Kara Mustafa Paşa ve Köprülü Mehmed Paşa Medresesi'ndeki gibi dikdörtgen planlı da olabilmektedir. Derslikler ve genelde kare biçiminde yapılan hücreler kubbelerle örtülmüş şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Kuyucu Murad Paşa Medresesi ve Çinili Medrese gibi topografya sebebiyle belirgin bir plana sahip olmayan yapılar var olduğu gibi L, U, sekizgen ve dikdörtgen plan tipi en yaygın olanlardır.²⁹²

Kara Ahmed Ağa döneminde Kaba Halil Efendi ve Nuruosmaniye Medresesi inşa edilmiştir. Mehmed Tahir Ağa zamanında ise Hamidiye Külliyesi içine Hamidiye Medresesi yapılmıştır. Kaba Halil Efendi Medresesi U ve L plana benzer biçimdedir. Hamidiye ve Nuruosmaniye Medresesi ise dikdörtgen planlıdır. Hamidiye ve Kaba Halil Efendi Medresesi'nin avluları dikdörtgendir. Nuruosmaniye Medresesi'nin avlusu ise karedir.

Nuruosmaniye Medresesi'nde hücreler revaklı avlunun arkasındadır. Hamidiye ve Kaba Halil Efendi Medresesi'nde hücreler dikdörtgen avlu etrafına yerleştirilmiştir. Nuruosmaniye'de kare planlı ve girişin karşısına yerleştirilen derslik-mescid, diğer iki medresede avlunun güneydoğu köşesine konumlandırılmış ve dikdörtgen planlıdır. Ortak özellik olarak derslik-mescid kapıları üçünde de yuvarlak kemerlidir. Söz konusu üç yapıda da hücreler ve derslik-mescidler geçişlerin pandantifler aracılığıyla sağlandığı kubbelerle örtülmüştür.

²⁹¹ Orman, İ. (2003). "Medrese". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (28), 340.

²⁹² Ahunbay, Z. (1994). "Medreseler". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (5), 325-326.

Kaba Halil Efendi Medresesi'nde revaklar sivri kemerli, sütun başlıkları S kıvrımlı ve volütlü, revak kemerleri kesme taştandır. Nuruosmaniye Medresesi'nde revaklar yuvarlak kemerli, sütun başlıkları S kıvrımlı ve yivli, revak kemerleri mermerdendir. Hamidiye Medresesi'nde ise revaklar yuvarlak kemerli, sütun başlıkları volütlü, revak kemerleri mermerdendir. Üç yapıda da sütunlar silindiriktir. Hamidiye Medresesi'nin avlu kapısı, Kaba Halil Efendi ve Nuruosmaniye Medresesi'nin mermer kapılarının aksine kesme taştandır.

Nuruosmaniye Medresesi malzeme açısından değerlendirildiğinde kesme taş ile yapılmışken Hamidiye ve Kaba Halil Efendi Medresesi almaşık örgülüdür. Kaba Halil Efendi ve Hamidiye Medresesi pencereleri taş söveli, Nuruosmaniye ise mermer sövelidir. Üçünde de pencereler dikdörtgen açıklıklıdır.

Sıbyan Mektepleri

İstanbul'daki sıbyan mektepleri bazen iki ancak genelde tek derslikli, fevkâni, dikdörtgen veya kare planlı yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstleri tonoz, kubbe veya ahşap çatıyla örtülmüş, malzeme açısından kesme taş ve almaşık örgü kullanılmıştır.

Genelde güney yönünde inşa edilen sıbyan mektepleri sebil, çeşme ve dükkânlara bitişik olmak üzere farklı şekillerde yapılmıştır. Tekil olarak karşılaşılabilsede genel olarak sıbyan mektepleri külliye içerisine inşa edilmiştir.

Mehmed Tahir Ağa'nın mimarbaşılığı esnasında inşa edilmiş olan Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi, Yusuf Ağa Sıbyan Mektebi ve Zeynep Sultan Külliyesi içerisindeki sıbyan mektebi, malzeme açısından dönemin diğer sıbyan mekteplerinden olan Zevki Kadın Sıbyan Mektebi, Silahdar Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi, Seyyid Hasan Paşa Sıbyan Mektebi ve Ragıp Paşa Sıbyan Mektebi gibi taş ve tuğla almaşık örgülüdür.

Plansal açıdan Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi ve Ragıp Paşa Sıbyan Mektebi dikdörtgen, adı anılan diğer yapılar ise kare planlıdır. Mehmed Tahir Ağa'nın eseri olan sıbyan mektepleri aynalı tonoz ile örtülmüşken Seyyid Hasan Paşa Sıbyan Mektebi'nde olduğu gibi kubbe ve Silahdar Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi'nde olduğu gibi ahşap çatı da örtü sistemi olarak kullanılmıştır.

Yusuf Ağa Sıbyan Mektebi'nin dikdörtgen kapısı hariç bahsi geçen tüm sıbyan mekteplerinin kapıları kemerlidir. İsmi zikredilen tüm sıbyan mekteplerinde pencereler dikdörtgen açıklıklıdır. Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi'nin pencere sövelerinde mermer kullanılmıştır. Diğer eserler taş sövelidir. Ragıp Paşa, Yusuf Ağa, Seyyid Hasan Paşa ve Zevki Kadın Sıbyan Mektebi'nde pencereler sivri kemerlidir. Zeynep Sultan, Silahdar Mehmed Efendi ve Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi'nde ise pencereler yuvarlak kemerli yapılmıştır.

Kütüphaneler

Osmanlı'da kütüphane yapısının tekil bir eser olarak ortaya çıktığı ilk örnek 1715 tarihli Şehid Ali Paşa Kütüphanesi'dir. Kütüphaneler genellikle dikdörtgen veya kare planlı, dört sütunla taşınan, aynalı tonozlu ve kubbe örtülü, malzeme açısından taş ve tuğla almaşık, duvarları kalın ve bol pencereli inşa edilmiştir.²⁹³

Bu başlıkta Mehmed Tahir Ağa'nın mimarbaşılığı döneminde inşa edilmiş Hamidiye Kütüphanesi, Ragıp Paşa Kütüphanesi, Murad Molla Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Kütüphanesi ve Hacı Selim Ağa Kütüphanesi ile onun döneminden önce inşa edilmiş olan Nuruosmaniye Kütüphanesi ve Atıf Efendi Kütüphanesi karşılaştırılacaktır.

Ortak özellik olarak adı anılan tüm eserler rutubet tehlikesini önlemek amacıyla bodrum kat üzerine yapılmıştır.

Hamidiye Kütüphanesi'nin dikdörtgen okuma salonu dışında Mehmed Tahir Ağa'nın eseri olan kütüphanelerin okuma salonları kare planlıdır. Beş hücreyle çevrelenmiş Atıf Efendi Kütüphanesi ve köşeli oval Nuruosmaniye Kütüphanesi ise okuma salonu açısından kendine has plan tipinde yapıldır.

Okuma salonu örtü sistemi Hamidiye Kütüphanesi ve Atıf Efendi Kütüphanesi'nde aynalı tonoz, diğerlerinde ise kubbedir. Kubbeye geçişler ortak özellik olarak pandantiflerle sağlanmıştır.

²⁹³ Denkinalbant, A. (2003). "Kütüphane-Mimari". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (27), 34.

Kitap deposu kısmı, karşılaştırması yapılan tüm eserler için ortak olarak dikdörtgen yapılıdır. Malzeme açısından Hamidiye Kütüphanesi, Ragıp Paşa Kütüphanesi, Murad Molla Kütüphanesi ve Atfı Efendi Kütüphanesi taş ve tuğla alması; Veliyüddin Efendi Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi ve Nuruosmaniye Kütüphanesi kesme taştandır.

Nuruosmaniye Kütüphanesi pencereleri dikdörtgen açıklıklı, mermer söveli ve yuvarlak hafifletme kemerlidir. Atfı Efendi Kütüphanesi pencereleri dikdörtgen açıklıklı, taş söveli ve sivri hafifletme kemerlidir. Mehmed Tahir Ağa'nın burada karşılaştırması yapılan tüm eserlerinde ise pencereler dikdörtgen açıklıklı ve taş sövelidir. Hamidiye Kütüphanesi ve Murad Molla Kütüphanesi'nde sivri hafifletme kemeri; Hacı Selim Ağa ve Veliyüddin Efendi Kütüphanesi'nde yuvarlak hafifletme kemeri vardır.

Kütüphane giriş kısımları karşılaştırıldığında farklı bir özellik olarak kütüphane yapılarında iki kapılı girişin ilk kez kullanılmasıyla Nuruosmaniye Kütüphanesi dikkat çekicidir. Veliyüddin Efendi Kütüphanesi, Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Atfı Efendi Kütüphanesi yuvarlak kemerli ve aynalı tonozla örtülü bir girişe sahiptir. Hamidiye Kütüphanesi ve Murad Molla Kütüphanesi giriş kapısı basık kemerli ve tek birimlidir. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nin üç birimli girişi ise aynalı tonozla örtülü ve revaklıdır.

Türbeler

Osmanlı'da örtü sistemi olarak kubbeli yapılmış türbelerle; daire, dikdörtgen, kare veya poligonal olmak üzere çok farklı biçimlerde karşılaşılabilmektedir. En yaygın olanlar ise kendi içinde altıgen, sekizgen gibi biçimlere ayrılabilen poligonal planlı türbelerdir.

Türbelerde her dönem genel olarak klasik mimari unsurların hâkimiyeti olsa da 18. yüzyılda rokoko ve barok öğelerle türbe mimarisi de Batılı akımlardan etkilenmiştir. Batılı etkilerin belirgin biçimde gözlemlendiği türbe örneklerinden birisi Nuruosmaniye Külliyesi bünyesinde ve Kara Ahmed Ağa'nın mimarbaşılığı döneminde inşa edilen Şehsuvar Valide Sultan Türbesi'dir.²⁹⁴

²⁹⁴ Düzenli, H. İ. (2016). "İstanbul Türbeleri". *Antik Çağ'dan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, (8), 449.

Mehmed Tahir Ağa imzalı Fatih Sultan Mehmed, Gülbahar Hatun, III. Mustafa ve I. Abdülhamid türbelerinin tamamı bir külliye içerisine inşa edilmiştir. I. Abdülhamid ve Şehsuvar Valide Sultan Türbesi kare, Fatih Sultan Mehmed ve III. Mustafa Türbesi ongen, Gülbahar Hatun Türbesi sekizgen planlıdır. Kubbeye geçişin tromplarla sağlandığı I. Abdülhamid Türbesi dışında adı anılan tüm türbelerde kubbeye geçiş pandantifler aracılığıylaadır.

Fatih Sultan Mehmed Türbesi kasnaksızdır. III. Mustafa, I. Abdülhamid ve Şehsuvar Valide Sultan Türbesi ise yüksek kasnaklıdır. Söz konusu tüm türbelerde mermer kaplama kullanılmıştır. Barok askı kemerleri üzerinde yer alan kubbesi, kare planı ve tasarlanış biçimiyle Şehsuvar Valide Sultan Türbesi, Nuruosmaniye Cami'nin minyatürü gibidir.²⁹⁵ Ayrıca bu türbenin kubbesinde onu diğer türbelerden farklı kılan aydınlatma pencereleri bulunmaktadır. Fatih Sultan Mehmed, III. Mustafa ve I. Abdülhamid türbelerinde cephelerin pilastırlarla ayrılması ortak özelliktir.

III. Mustafa ve Şehsuvar Valide Sultan Türbesi girişi yuvarlak kemerli, üç birimli ve revaklıdır. Üç birimin yanlarda olan ikisi tonozla, ortası ise kubbeye örtülüdür. I. Abdülhamid Türbesi'nin sivri kemerli giriş kısmı da üç birimlidir. Orta kısım kubbe ile yanlar ise yarım kubbe ile örtülmüştür. Fatih Sultan Mehmed Türbesi'nin girişinde kubbe ile örtülü dalgalı saçaklı yuvarlak bir kemer yer alır. Gülbahar Hatun Türbesi'nde giriş kısmı yoktur.

Fatih Sultan Mehmed ve III. Mustafa Türbesi'nde sütun başlıkları akantus yaprak motiflidir. Şehsuvar Valide Sultan Türbesi'nde ise sütun başlıkları volütlüdür. III. Mustafa Türbesi'nin istiridye kabuğu ve akantus yapraklı alt kat pencereleri basık kemerli, silmelerle çevrelenmiş ve yuvarlak kemerli üst kat pencerelerinin aksine dikdörtgen taş sövelidir. Şehsuvar Valide Sultan Türbesi'nin giriş kapısının iki yanında yer alan pencereleri de taş sövelidir. Dikdörtgen taş söveli pencerelere sahip Fatih Sultan Mehmed, Gülbahar Hatun ve Şehsuvar Valide Sultan Türbesi'nde pencerelerin üzerlerinde yuvarlak hafifletme kemeri kullanılmıştır. I. Abdülhamid Türbesi ise alt kat pencerelerinin mermer söveli olması ve üst sıra pencerelerinin üzerinde sivri hafifletme kemeri kullanılması ile diğer türbelerden ayrılmaktadır.

²⁹⁵ Kuban, D. (1994). "Nuruosmaniye Külliyesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (6), 103.

Sebiller

Osmanlı'da sebillerin tasarım biçimleri sebilin bulunduğu yere, eserin sahibinin mevkisine göre cepheye, köşeye, çeşme ile birlikte yapılmış olarak karşımıza çıkabilmektedir. Genelde dairesel ve çokgen planlı sebiller çoğunlukla bir külliye bünyesinde inşa edilmiştir. Dairesel plan 18. yüzyılda sebil mimarisine hâkim olmuştur.

Klasik mimaride metal şebekelerde yer alan geometrik şekiller yerini bitki motiflerine bırakmıştır. Dalgalı saçaklar yeni bir tarz olarak sebillerde yer alırken etek kısımlarında mevcut olan sadelik devam etmiştir. Altlarında su açıklıkları bulunan ve üzerlerine metal şebekeler yerleştirilmiş mermer duvardan cepheler sütunlarla ayrılmıştır.²⁹⁶

Mehmed Tahir Ağa'nın mimarbaşılığı sırasında Laleli Külliyesi bünyesine III. Mustafa Sebili, Hamidiye Külliyesi'nden Zeynep Sultan Külliyesi bitişigine taşınan I. Abdülhamid Sebili ve Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi cephesinde yer alan Recai Mehmed Efendi Sebili inşa edilmiştir. Mehmed Tahir Ağa'dan önce inşa edilen ve burada karşılaştırması yapılacak olan sebiller ise Seyyid Hasan Paşa Sebili, Mehmed Emin Ağa Sebili ve Nuruosmaniye Sebili'dir.

Adı geçen tüm sebiller ortak özellik olarak mermer malzemeledir. Recai Mehmed Efendi ve Mehmed Emin Ağa Sebili cephe, diğerleri ise köşe sebilidir. III. Mustafa ve I. Abdülhamid Sebili plan olarak dairesel, diğerleri ise yarım daire biçimlidir.

I. Abdülhamid, III. Mustafa ve Nuruosmaniye Sebili'nde örtü sistemi kubbe, Hasan Paşa ve Mehmed Emin Ağa ve Recai Mehmed Efendi Sebili'nde ise saçaktır.

III. Mustafa, Mehmed Emin Ağa ve Seyyid Hasan Paşa Sebili beş pencerele, Nuruosmaniye ve Recai Mehmed Efendi Sebili ise üç pencereledir. Pencerelelerin hepsi ortak özellik olarak C kıvrımlı dalgalı kemer şeklindedir.

²⁹⁶ Ödekan, A. (1994). "Sebiller", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (6), 482.

Nuruosmaniye Sebili kompozit sütun başlıklıdır. III. Mustafa Sebili'nde sütun başlıkları motifsiz ve düzdür. Recai Mehmed Efendi Sebili'nin sütun başlıklarında istiridyeye kabuğu, diğerlerinde ise akantus yaprağı motifler bulunmaktadır.

Dışbükey şebekeler ve pilastırlarla ayrılmış etek kısmı bahsi geçen tüm eserlerde ortak özelliştir. III. Mustafa Sebili kemer kilit noktaları üzerinde deniztarağı, I. Abdülhamid Sebili'nde istiridyeye kabuğu ve Recai Mehmed Efendi Sebili'nde ise akantus motifler yer almaktadır.

Nuruosmaniye, III. Mustafa, Seyyid Hasan Paşa, I. Abdülhamid ve Recai Mehmed Efendi Sebili'nde kemer üzeri alınlıklarda kitabeler vardır. Mehmed Emin Ağa Sebili'nde ise burada kartuşlar bulunmaktadır.

Hanlar

Osmanlı'da külliye bünyesinde veya tekil yapılar olarak inşa edilen hanların genel özelliği, ortasında bir revaklı avlu ve çevresinde kâgir odalardan oluşan ticari yapılar olmalarıdır. Bir, iki veya üç avlulu ve iki yahut üç katlı olabilen hanlar malzeme açısından ise tuğla, kesme taş ve moloz taşla yapılmış olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üç katlı hanların ilk örneği Büyük Valide Hanı, 18. yüzyılda Suriçi'nde baş gösteren arazi bulma sıkıntısının bir sonucudur. Avlu sayısının birden çok oluşu en azından bir avlunun ahır gereksinimini karşılaması içindir ancak Vezir Han'ın inşasıyla Osmanlı'da ahırsız hanlar geleneği de başlamıştır.

18. yüzyılda han inşası faaliyetleri önemli ölçüde artmıştır. Mehmed Tahir Ağa'nın mimarbaşılığı esnasında ve III. Mustafa devrinde Laleli Külliyesi'ne gelir sağlaması amacıyla Büyük Yeni Han ve Taş Han olmak üzere iki önemli han inşa edilmiştir.

Tercihen dikdörtgen olarak ancak inşa edildikleri topografyaya göre belirli bir geometrik şekilden yoksun biçimde de karşımıza çıkan hanların odaları tonozla örtülü, kare planlı ve revakların arkasında yer almaktadır. III. Ahmet dönemi hanlarından Ali Paşa ve Simkeşane Hanı belirgin bir plan tipi olmayan hanlara örnektir.

18. yüzyılda daha özenli inşa edilmeye başlanmış ise de hanlar bünyesinde, bu yüzyılda çeşme ve sebil gibi yapılara giren süslemelerle karşılaşmamaktadır. Yalnızca cephelere taş konsollar aracılığıyla hareketlilik kazandırılmaya çalışılmıştır. Büyük Yeni Han ve Seyyid Hasan Paşa Hanı bahsi geçen durumun gözlenebileceği somut örneklerdendir.²⁹⁷

El Hac Mustafa Ağa'nın eseri olan Hasan Paşa Hanı, Büyük Yeni Han ve Taş Han ile benzer mimari özelliklere sahiptir. Malzeme açısından değerlendirildiğinde üç han da yoğunlukları farklı olmasına rağmen kesme taş ve tuğla alması olarak inşa edilmiştir.

Plansal açıdan cephe yerleşimleri yol durumuna göre biçimsiz olsa da söz konusu üç hanın da avluları dikdörtgen şeklinde yapılmıştır. Büyük Yeni Han üç katlı ve iki avlulu, Taş Han iki katlı ve üç avlulu, Hasan Paşa Hanı ise iki katlı ve tek avluludur. Üç handa da revaklar ve odalar tonozla örtülmüştür. Üç hanın da kapıları yuvarlak kemerlidir.

Taş Han'ın batı cephesi diğer hanlardan farklı olarak yuvarlak taş kemerli pencereler barındırır da üç han da ortak özellik olarak sivri kemerli, taş söveli ve dikdörtgen açıklıklı pencerelere sahiptir. Taş Han ve Büyük Yeni Han'da olup Hasan Paşa Hanı'nda olmayan bir özellik ise cephelere yapılmış kuş evleridir.

Hamamlar

Osmanlı'da hamamların soyunmalık bölümü kubbe veya ahşap örtülü kâgir yapılardır. Bu bölüm dinlenme sedirleri ve kahve pişirmek için konulmuş ocağıyla tam bir istirahat etme yeri olarak tasarlanmış ve iyi aydınlatılmış bir alandır.

Osmanlı hamamlarında ılıklik bölümü genelde kubbe ve tonoz örtü sistemi kullanılan dikdörtgen planlı bir kısımdır. Bu kısımda aydınlatmayı fil gözü veya yıldız biçimindeki pencereler sağlamıştır. Ayrıca bu alanda temizlik amacıyla usturalık kısmı da yer almıştır.

²⁹⁷ Gülenaz, N. (2016). "Son Dönem İstanbul'unda Ticaret Yapıları Hanlar Pasajlar". *Geç Osmanlı Döneminde Sanat Mimari ve Kültür Karşılaşmaları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 78.

Mimari özelliklerin ön plana çıktığı alan olan sıcaklık bölümü genelde ortasında göbek taşı ve çevresinde hücreler olmak üzere dikdörtgen veya kare planlı olarak tasarlanmıştır.

El Hac Mustafa Ağa'nın eseri olan Cağaloğlu Sultan I. Mahmut Hamamı, Kara Ahmed Ağa imzalı Tahta Minare Hamamı ve Mehmed Tahir Ağa'nın mimarbaşılığı döneminde inşa edilen Beylerbeyi Hamamı'nı değerlendirdiğimizde üçünün de ortak özelliği belirlenmiş bir cami veya külliye gelir sağlamaktı. Tahta Minare Hamamı'nın geliri Koca Ragıp Paşa Külliyesi'ne, Beylerbeyi Hamamı'nın geliri Beylerbeyi Cami'ne ve Cağaloğlu Sultan I. Mahmut Hamamı'nın geliri ise Ayasofya'ya akmaktaydı.

Adı anılan üç hamamın soyunmalık kısımları kare veya kareye yakın dikdörtgen planlıdır ve kubbe ile örtülüdür. Ilıklık bölümünde ise üçü de farklı özelliktedir. Beylerbeyi Hamamı dikdörtgen, Tahta Minare Hamamı kare planlıyken, Cağaloğlu Sultan I. Mahmut Hamamı ise belirgin bir plandan yoksundur. Ilıklık kısmında örtü sistemi olarak Beylerbeyi Hamamı ve Tahta Minare Hamamı'nda tonoz, Cağaloğlu Sultan I. Mahmut Hamamı'nda ise tonoz-kubbe bir arada kullanılmıştır.

Beylerbeyi Hamamı'nın sıcaklık bölümü iki kubbe ile örtülü ve dikdörtgen planlıdır. Tahta Minare Hamamı'nda merkezdeki göbek taşı üzerinde tek kubbe ve hücrelerin örtülmesinde tonoz kullanılmıştır. Burası kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Kare planlı Cağaloğlu Sultan I. Mahmut Hamamı'nın sıcaklık bölümünde örtü sistemi olarak klasik dönemdeki tonoz kullanımının aksine hücrelerde de kubbe kullanılmıştır.

Diğerleri

Mehmed Tahir Ağa zamanında inşa edilen Ayvat Bendi, Kara Ahmed Ağa'nın eseri olan Topuzlu Bent gibi kesme taştan, kırık hatlı bir kâgir ağırlık bendidir. Ortak özellik olarak set kısımları mermer kaplıdır. Topuzlu Bent'te barok süslemeli bir kitabe vardır. Ayvat Bendi'nin ise kitabesi yoktur.

Mabeyn-i Hümâyun Dairesi (I. Abdülhamid Odası) sofalı konak görünümüyle III. Osman Köşkü'yle benzeşmektedir. İki yapı da dikdörtgen planlıdır. Oda sayıları ve

işlevleri benzerdir. I Abdülhamid Odası'nda tüm pencereler dikdörtgen, III. Osman Köşkü'nde ise üst pencereler ovaldır.

İstanbul Dışında Kalan Yapılar

18. yüzyılda yapımı veya onarımı tamamlanan, Batılı etkilerin gözlendiği ve İstanbul dışında yer alan eserler de mevcuttur. Yapımı 18. yüzyılda tamamlanan ve barok özellikler sergileyen eserler günümüzde Bulgaristan'ın Şumnu şehrinde bulunan ve inşası 1744'te tamamlanan Şerif Halil Paşa Külliyesi ve Nevşehir'deki 1727 tarihli Damat İbrahim Paşa Külliyesi'dir.

18. yüzyılda onarım görmüş ve bu onarım sonucunda Batılı etkilerin ortaya çıktığı eserlere Edirne'de gerçekleşen 1752 depreminin ardından minber eklenerek camiye dönüştürülen Yeşilce Camisi ve I. Mahmut döneminde onarılan Eski Cami örnek olarak gösterilebilir. Aynı yüzyılda rokoko tarzı bir mihrap inşa edilerek Batılı etkinin ortaya çıkarıldığı bir yapı da Bursa'da bulunan Muradiye Cami'dir.

6. SONUÇ

Lale Devri ile başlayan mimaride Batılılaşma, 18. yüzyılın ikinci çeyreğinde iyice gözle görülür hale gelmiştir. Bu dönemde yalnızca mimaride değil hayatın her alanına Batılı etkiler nüfuz etmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısının ilk yıllarında Batı'ya karşı olumsuz siyasal tutum takınılması yoluyla Batılılaşma engellenmek istenmiş ve özellikle gündelik hayatın içine bile girmiş olan Batılı etkiler sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Söz konusu karşıt iki sürecin nihayetinde mimaride Batılı ve klasik üsluplar arasında bir sentez olarak şekillenen Mehmed Tahir Ağa'nın mimarbaşılık yıllarına gelinmiştir.

Mehmed Tahir Ağa'nın mimarbaşılık görevini yürüttüğü dönem bir yandan İstanbul'da diğer yandan da tüm imparatorluk coğrafyasında inşa faaliyetlerinin hızlandığı bir zaman dilimidir. Gerek Türk Sanatı'nın içerisinden geçtiği dönüşüm gerekse de Osmanlı İmparatorluğu'nun bu dönemde yüzleşmek zorunda kaldığı savaşlar ve doğal afetler Mehmed Tahir Ağa'ya mesleki faaliyetler bağlamında iki farklı kimlik kazandırmıştır. Başkent İstanbul'da inşa ettiği eserler sanatsal kimliğini ortaya çıkarırken İstanbul da dâhil olmak üzere Osmanlı coğrafyasının tamamında yürüttüğü sanatsal değer taşımayan inşa ve imar faaliyetleri ise onun devlet adamı kimliğini yansıtmaktadır. İstanbul'un maruz kaldığı deprem ve yangınların ardından şehrin zarara uğramış kısımlarının onarımı, savaşlar ve bakımsızlık benzeri sebeplerle tahrip olmuş kalelerin yeniden inşası ve tamirâtı gibi faaliyetler ise Mehmed Tahir Ağa'nın devlet adamı kimliğinin yansımalarıdır.

Mehmed Tahir Ağa'nın mimarbaşılığı sırasında inşa edilen külliye yapılarında işlevsel ve yapı tipi açısından klasik mimari gelenek sürdürülürken, biçim ve üslup bakımından barok ve rokoko unsurlar benimsenmiştir. Yine de inşa edilen eserler de klasik mimari öğelere de rastlamak mümkündür. Bu dönemde külliye yapıları dışında barok, rokoko ve klasik üslubun harmanlanmasıyla ortaya çıkmış sebil, çeşme, sıbyan mektebi, kütüphane ve han tipi yapılar da mimar tarafından inşa edilmiştir.

Sonuçta, mimaride Batılı etkilerin klasik mimari unsurlarla dengelenmesi sonucunda karma bir üslup doğmuştur ve Mehmed Tahir Ağa bu karma üslubun en önemli temsilcilerinden biridir. Mimarın mesleki faaliyetleri değerlendirilirken sanatçı ve devlet

adamı olarak iki farklı kimliği olduğunu göz önünde bulundurmak ilerde yapılacak çalışmalara ışık tutacaktır.

Mehmed Tahir Ağa, İstanbul'da inşa ettiği eserler ile dönemin ruhunu yansıtan yapıların mimarı olarak Batılılaşma'ya geçiş sürecinin en etkin isimlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mehmed Tahir Ağa'nın İstanbul'daki eserleri Türk Sanatı'nda tam Batılılaşma'ya geçiş safhasını bütünüyle yansıtan ve yeni bir dönemin başlangıcını simgeleyen büyük önemi haiz yapılardır.

KAYNAKLAR

- Acar, Ş. (2010). *Bentler ve Sinan'ın Suyolu*. İstanbul: Biryıl Kültür Sanat.
- Açıkgözoğlu, A. S. (2014). “Zeyneb Sultan Külliyesi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (44), 362-364.
- Afyoncu, E. (1999). “XVI. Yüzyılda Hassa Mimarları”. *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*. İzmir: Beta Yayınları.
- Afyoncu, E. ve Mete Z. (2001). “1766 İstanbul Depremi ve Toplum Yaşantısına Tesirleri”. *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Sempozyumu Bildiriler*. İstanbul: Globus Dünya Basımevi, 85-92.
- Afyoncu, F. (2001). XVII. Yüzyıl'da Hassa Mimarlar Ocağı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Afyoncu, F. (2002). “XVII. Yüzyılda Hassa Mimarlar Ocağı”. *Türkler*, (12), 161-172.
- Ağır, A. (1994). “Mehmed Tahir Ağa”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (5), 367-368.
- Ahunbay, Z. (1994). “Medreseler”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (5), 320-326.
- Aksoy, Ö. (1968). *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Aksu, H. ve Çobanoğlu, A. V. (1992). “Emirgan Meydan Çeşmesi”. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (11), 19-22.
- Aktepe, M. (1958). *Patrona İsyanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Aktepe, M. (1988). “Abdülhamid I”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (1), 213-216.
- Aktepe, M. (1989). “Ahmed III”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (2), 34-38.
- Aktepe, M. (2001). “Kağıthane”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (24), 166-169.
- Aktuğ, İ. (1995). “Ayazma Camisi İnşaat Defteri”. *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, (1), 79-89.
- Alparslan, A. (1999). “Veliyüddin Efendi”. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, (2), 658-659.
- Alpay, B. (1978). “I. Sultan Abdülhamid Külliyesi ve Hamidiye Medresesi”. *Sanat Tarihi Yıllığı*, (8), 1-13.

Alpay, B. (1994). "Abdülhamid I.Külliyesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1), 36-37.

Altan, K. (1937). "Mimar Mehmet Tahir". *Arkitekt*, (7), 193-195.

Andıç, F. ve Andıç, S. (2006). *Batıya Açılan Pencere Lale Devri*. İstanbul: Eren Yayıncılık.

Apa, G. (2009). "Üsküdar Sultan Camilerinde Vaaz Kürsüleri". *Üsküdar Sempozyumu VI Bildiriler*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, (1), 251-270.

Arel, A. (1975). *Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Arseven, C. E. (1955). *Türk Sanatı Tarihi: Menşinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatları*. İstanbul: MEB Basımevi.

ARŞİV BELGELERİ

Artan, T. (2006). "Arts and Architecture". *The Late Ottoman Empire 1603-1839*. Cambridge, Cambridge: University Press, (3), 408-480.

Aslanapa, O. (2004). *Osmanlı Devri Mimarîsi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Aydiner, M. (2007). "Ragıp Paşa". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (34), 403-406.

Ayvansaray-i H. E., Ali S. E. ve Süleyman B. E. (2001). *Hadikatü'l Cevami*. İstanbul: İşaret Yayınları.

Ayverdi, E. H. (1954). "Yine Fatih Cami". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (10), 103-116.

Ayverdi, E. H. (1958). "Ayazma Cami". *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (3), 1505-1511.

Ayverdi, E. H. (1958). "Fatih Cami Kebiri ve Külliyesi". *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (10), 5543-5560.

Ayverdi, E. H. (1973). *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*. İstanbul: Baha Matbaası, (3).

Bakır, B. (1999). "XVIII. Yüzyılda Türk Baroku Camiler". *Osmanlı*, (10), 265-275.

Bakır, B. (2002). "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Sivil Mimarinin Etkinliği". *Türkler*, (15), 522-544.

Bakır, B. (2003). *Mimaride Rönesans ve Barok, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Etkileri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Barışta, Ö. (1994). "Hamidiye Çeşmesi ve Sebili". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (3), 544.

Barışta, Ö. (2002). “Başkent İstanbul’dan Örnekleriyle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri”. *Türkler*, (12), 242-246.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, AE..SMST.III.61/4520

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, AE..SMST.III.62/4578

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..AS..341/14127

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..AS..545/22834

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..AS..859/36787

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..AS..913/39425

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..BH..132/6401

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..BLD..112/5589

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..BLD..113/5605

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..BLD..69/3446

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..BLD..83/4117

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..BLD..83/4135

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..DH..124/6166

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..ML..491/19984

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..ML..581/23864

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..SM..47/2370

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..SM..61/3059

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C..SM..82/4144

Bates, Ü. (1995). “Eighteenth Century Fountains of Istanbul”. *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, (1), 293- 303.

Batur, A. (1985). “Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, (4), 1038-1054.

Batur, A. (1994). “Ayvat Bendi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1), 496.

Batur, A. (1996). “Geç Osmanlı İstanbul’u”. *Dünya Kenti İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Batur, S. (1994). “Beylerbeyi Cami”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (2), 203-205.

- Bayraktar, S. (2002). "Türk Kütüphane Mimarisi". *Türkler*, (15), 388-394.
- Bayram, S. ve Tüzen, A. (1991). "Ayazma Cami İnşaat Defteri". *Vakıflar Dergisi*, (22), 199-288.
- Baysun, C. (1978). "Abdülhamid I". *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (1), 73-76.
- Benli, G. (2004). *İstanbul Tarihi Yarımada Bulunan Han Yapıları ve Avlulu Hanların Koruma Sorunları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bilgicioğlu, B. (2008). "Sadabad". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (35), 379-381.
- Budak, A. (2006). *18. Yüzyıl Tarihi Yarımada Kütüphane Yapıları Koruma Sorunları ve Önerileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bülbül, A. H. (2011). "Beylerbeyi Cami'nde Onarım Faaliyetleri". *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, (3), 117-126.
- Can, S. (2007). "Son Dönem Osmanlı Mimarlığının Teşkilat Yapısı". *Sanat Dergisi*, (12), 103-112.
- Cansever, T. (1998). "Doğu ve Batı Kültürel İlişkiler Tarihine Bir Bakış". *Doğu Batı*, (2), 159-169.
- Cantay, G. (1994). "Büyük Yeni Han". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (2), 349-350.
- Cerasi, M. (1999). *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*. (Çev. Aslı Ataöv). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık. (Eserin orijinali 1988'de yayımlandı).
- Cezar, M. (1995). "Sanatta Batıya Açılış Döneminde Mimarlar". *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, (1), 479-485.
- Cezar, M. (1995). *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul: EKAV Yayınları.
- Cezar, M. (1998). *Osmanlılarda 18. Yüzyıl Kültür ve Sanat Ortamı, 18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı*. İstanbul: Sanat Tarihi Derneği Yayınları, 43-64.
- Cezar, M. (2002). *Osmanlı Başkenti İstanbul*. İstanbul: EKAV Yayınları.
- Cezar, M. ve Sertoğlu, M. (1971). *Mufassal Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Conti, F. (1978). *Barok Sanatını Tanıyalım*. İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınevi.
- Conti, F. (1985). *Rokoko Sanatını Tanıyalım*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- Çeçen, K. (1984). *İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri*. İstanbul: İ.T.Ü. İnşaat Fakültesi Matbaası.
- Çeçen, K. (1991). "Ayvat Bendi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. (4), 294-295.
- Çelebi, E. (2004). *18. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma Dönemi ve Bir 18. Yüzyıl Örneği Üsküdar Ayazma Külliyesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çelebi, R. (1994). "Beylerbeyi Hamamı". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (2), 205.
- Çobanoğlu, A. V. (1999). "Mehmed Tahir Ağa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, (2), 194.
- Çobanoğlu, A. V. (2002). "Osmanlı'da Başmimarlar". *Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, (4), 250-326.
- Çobanoğlu, A. V. (2003). "Laleli Külliyesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (27), 86-89.
- Çobanoğlu, A. V. (2003). "Mehmed Tahir Ağa". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (28), 535-536.
- Çobanoğlu, A. V. (2008). "Boğaziçi Camileri". *Geçmişten Günümüze Boğaziçi*, İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, (1), 137-176.
- Danişmend, İ. H. (1950). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Danişmend, İ. H. (1971). "Sultan III. Mustafa". *Osmanlı Tarihi Devlet Erkânı Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi Yayınları, (5), 30-50.
- Demir, Ü. (2010). *Laleli Camisi'nin İç Mekân/Dekor SüslemeTasarımı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Demirpolat, A. ve Akça, G. (2008). "Osmanlı Toplumunda Modernleşme ve Ulema". *EKEV Akademi Dergisi*, 36, 199-132.
- Demirsar, B. (1994). "Emirgan Cami". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (3), 169-170.
- Denel, S. (1982). *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Denkhalbant, A. (2003). "Kütüphane-Mimari". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (27), 34.
- Doğanay, A. (2009). *Osmanlı Tezyinatı Klasik Devir İstanbul Hanedan Türbeleri*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Doğru, M. (1987). *Eminönü Camileri*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Dünder, A. (1999). "Osmanlı Mimarisinde Hassa Mimarları". *Dinî Araştırmalar-Osmanlı Özel Sayısı*, (2)5, 159-176.
- Dünder, A. (1999). "Osmanlı Mimarisinde Şehir Mimarları". *Osmanlı*, (10), 227-235.
- Düzenli, H. İ. (2016). "İstanbul Türbeleri". *Antik Çağ'dan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, (8), 449.
- Egemen, A. (1993). *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*. İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Eğin, E. (1994). "Cezayirli Hasan Paşa Cami". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (2), 425.
- Eldem, E. (1999). "18. Yüzyıl ve Değişim". *Cogito*, (19), 189-199.
- Eldem, S. H. ve Akozan, F. (1982). *Topkapı Sarayı*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Engin, S. (1987). "Beylerbeyi Hamid-i Evvel Cami". *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, (6), 121-122.
- Erdemir, H. (2002). "Batılılaşma Sürecinde Fransa Etkisi". *Türkler*, (14), 641-646.
- Erdemir, L. (2001). *17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde İslahat ve Yenileşme Faaliyetleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erdenen, O. (1966). "Eski Mimarlarımızın Yetişmeleri". *Mimarlık*, (32), 19-22.
- Erdenen, O. (1966). "Osmanlı Devri Mimarları, Yardımcıları ve Teşkilatları". *Mimarlık*, (27), 15-18.
- Erdoğan, M. (1954). "Onsekizinci Asır Sonlarında Bir Türk Sanatkarı Hassa Başmimarı Mehmed Tahir Ağa Hayatı ve Mesleki Faaliyetleri". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (7)10, 157-180.
- Erdoğan, M. (1956). "Onsekizinci Asır Sonlarında Bir Türk Sanatkarı Hassa Başmimarı Mehmed Tahir Ağa Hayatı ve Mesleki Faaliyetleri". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (8)11-12, 159-178.
- Erdoğan, M. (1958). "Onsekizinci Asır Sonlarında Bir Türk Sanatkarı Hassa Başmimarı Mehmed Tahir Ağa Hayatı ve Mesleki Faaliyetleri". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (9)13, 161-170.
- Erdoğan, M. (1960). "Onsekizinci Asır Sonlarında Bir Türk Sanatkarı Hassa Başmimarı Mehmed Tahir Ağa Hayatı ve Mesleki Faaliyetleri". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (11)15, 25-46.
- Erdoğan, M. (1962). "Son İncelemelere Göre Fatih Cami'nin Yeniden İnşası Meselesi". *Vakıflar Dergisi*, (5), 161-192.

- Erdoğan, M. (1965). “Osmanlı Mimarisi Tarihinin Otantik Yazma Kaynakları”. *Vakıflar Dergisi*, (6), 111-136.
- Erimtan, C. (2014). “The Appearance of Saadabad: The Perception of the ‘Tulip Age (1718-30)’ and the Impact of the Ottoman-Safavid Rivalry”. *Ottoman Tulips, Ottoman Coffee: Leisure and Lifestyle in the Eighteenth Century*. London: Tauris Academic Studies.
- Eriş, M. (2002). “Osmanlı Devleti’nde Batılılaşma Hareketleri”. *Türkler*, (14), 1062-1081.
- Ersoy, B. (1994). “Osmanlı Şehiriçi Hanları”. *Sanat Tarihi Dergisi*, (7), 75-97.
- Erünsal, İ. (1996). “Hacı Selim Ağa Kütüphanesi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (14), 498.
- Erünsal, İ. (1999). “Hamidiye Kütüphanesi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (15), 469.
- Erünsal, İ. (2006). “Murad Molla Kütüphanesi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (31), 188.
- Erünsal, İ. (2007). “Ragıp Paşa Kütüphanesi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (34), 406-407.
- Erünsal, İ. (2013). “Veliyüddin Efendi Kütüphanesi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (43), 42.
- Evin, A. (2014). “Batılılaşma ve Lale Devri”. *Masaldan Gerçeğe Lale Devri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 205-228.
- Eyice, S. (1962). *İstanbul Minareleri*. İstanbul: GSA Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Eyice, S. (1981). “XVIII. Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo Klasik Üslubu”. *Sanat Tarihi Yıllığı*, (9-10).
- Eyice, S. (1985). *Topkapı Sarayı*. İstanbul: Epoch Yayınları.
- Eyice, S. (1986). “Kağıthane-Sadabad-Çağlayan”. *Taç Vakfı Dergisi*, (1)1, 28-36.
- Eyice, S. (1987). “İstanbul (Tarihi Eserler)”. *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (8), 44-143.
- Eyice, S. (1991). “Ayazma Cami”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (4), 230-231.
- Eyice, S. (1992). “Batılılaşma-Mimari”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (5), 171-181.
- Eyice, S. (1992). “Büyük Yeni Han”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (6), 518-519.

- Eyice, S. (1994). "Ayazma Cami". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1), 471-472.
- Eyice, S. (1994). "Fatih Külliyesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (3), 265-270.
- Eyice, S. (1995). "Fatih Cami ve Külliyesi" *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (12), 244-249.
- Eyice, S. (1999). "Hamidiye Külliyesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (15), 465-468.
- Eyice, S. (1999). "Osmanlı Devri Türk Mimarisi". *Osmanlı*, (10), 79-101.
- Eyice, S. (2002). "Batı Sanat Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı". *Türkler*, (15), 463-503.
- Eyice, S. (2006). *Tarih Boyunca İstanbul*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Eyice, S. (2014). "Dünden Bugüne Kağıthane", *Masaldan Gerçeğe Lale Devri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 125-144.
- Faroqhi, S. (1998). "Migration into Eighteenth-Century 'Greater Istanbul' as Reflected in the Kadi Registers of Eyüp". *Turcica*, (30), 163-183.
- Freely, J. (2011). *A History of Ottoman Architecture*. Southampton: Wit Press.
- Gerçek, S. N. (1944). "Yabancı Gözüyle Sivil Mimarimiz". *Güzel Sanatlar*. Ankara: Maarif Vekilliği Basımevi.
- Germaner, S. (1997). "Barok". *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. İstanbul: YEM Yayınları, 194-197.
- Germaner, S. ve İnankur, Z. (2002). *Oryantalistlerin İstanbul'u*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Goodwin, G. (2012). *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Göksu, S. (2016). *Bir Şahidin Kaleminden İstanbul (1769-1774)*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Göleç, M. ve Güldal, F. (2012). *İstanbul'un 100 Mektebi ve Medresesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Gülenaz, N. (2016). "Son Dönem İstanbul'unda Ticaret Yapıları Hanlar Pasajlar". *Geç Osmanlı Döneminde Sanat Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 75-89.
- Güler, S. (1987). *Eighteenth Century Ottoman Architecture in Istanbul 1703-1807*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Güler, S. (1998). “Onsekizinci Yüzyılda Hassa Mimarlar Teşkilatı”. *18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı*. İstanbul: Sanat Tarihi Derneği Yayınları, 145-150.
- Gültekin, G. (1994). “Hacı Selim Ağa Kütüphanesi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (3), 478-479.
- Gültekin, G. (1994). “Zeynep Sultan Cami ve Sıbyan Mektebi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (7), 550-551.
- Günalp, Ö. S. (2000). “Doğu ve Batı Kültürlerinin Osmanlı Bahçe Mimarisindeki Belirleyici Rolü ve İstanbul Örneğinde Son Dönem Osmanlı Bahçelerinin Düzenleme Prensipleri”. *Mimarlığın 7 Yüzyılı Uluslararası Bir Miras*. İstanbul: YEM Yayınları, 154-159.
- Güran, C. (1976). *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*. İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Gürpınar, L. (2009). *Tarihi Yarımada Hanlar Bölgesindeki Avlulu Hanların İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul*.
- Hamadeh, S. (2004). “Ottoman Expressions of Early Modernity and the Inevitable Question of Westernization”. *Journal of The Society of Architectural Historians*, (63)1, 32-51.
- Hamadeh, S. (2007). “Westernization Decadence and The Turkish Baroque Modern Constructions of The Eighteenth Century”. *Muqarnas*, (24), 185-197.
- Hamadeh, S. (2010). *Şehr-i Sefa 18.Yüzyıl'da İstanbul*. (Çev. İlknur Güzel). İstanbul: İletişim Yayınları. (Eserin orijinali 2008'de yayımlandı).
- Hanioğlu, Ş. (1992). “Batılılaşma”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (5), 148-152.
- Haskan, M. N. (1993). *Eyüp Tarihi*. İstanbul: Türk Turing Turizm İşletmeciliği Yayınları, (2).
- Haskan, M. N. (1995). *İstanbul Hamamları*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.
- Haskan, M. N. (2001). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- Hasol, D. (1979). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Itzkowitz, N. (1999). “XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu”. *Osmanlı*, (1), 519-524.
- İlker, Z., Sancaktaroğlu, İ. ve Polat M. (1989). *Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa*. İstanbul: Kuzey Deniz Saha Komutanlığı Yayını.
- İnci, N. (1985). “18. Yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler”. *Vakıflar Dergisi*, (19), 223-236.

- İnciciyan, G. (1956). *XVIII. Asırda İstanbul*. İstanbul: İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları.
- İnternet: “Emirgan Çeşmesi Rölöve Çizimi”. (2018). İlker Erdoğan. Web: <http://picdeer.com/milkerdesign> 24 Mayıs 2019’da alınmıştır.
- İnternet: “Laleli Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi”. (2005). İm Mimarlık. Web: <http://www.immimarlik.com.tr/tr-TR/laleli-koca-ragip-pasa-kutuphanesi/3/7/10/44/0/0> 23 Mayıs 2019’da alınmıştır.
- Kaçar, M. (1995). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri Sahada Yenileşme Döneminin Başlangıcı”. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 1, 209-225.
- Kafesçioğlu, Ç. (2004). “Ortaçağ ve Modernite Arasında Hassa Mimarlar Ocağı ve Osmanlı Mimarı”. *Mimar.ist*, (13), 96-98.
- Kanlıçay, S. S. (2010). *Barok Rokoko Yorumlu 18.Yüzyıl İstanbul Çeşmelerinde Kompozisyon Motif ve Terimler (1740-1797)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karahasanoğlu, S. (2014). “İstanbul’un Lale Devri mi? Tarih ve Tarih Yazımı”. *Masaldan Gerçeğe Lale Devri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 57-106.
- Karakuş, R. (2006). *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyesi*. İstanbul: İski Yayınları.
- Karga, Ö. (2000). *Abdülhamid-I Külliyesi Koruma ve Değerlendirme Önerisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karpat, K. (2014). *Osmanlı Modernleşmesi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kavas, A. (1999). “Hasan Paşa (Cezayirli Gazi)”. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. (1), 542-543.
- Kayra, C. (1990). *Eski İstanbul’un Eski Haritaları*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Kazıcı, Z. (2010). *Osmanlı’da Toplum Yapısı*. İstanbul: Bilge Yayınları.
- Kılıçbay, M. A. (1985). “Osmanlı Batılaşması”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, (1), 147-152.
- Koç, H. (1994). “Ragıp Paşa Kütüphanesi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (6), 297-298.
- Koç, H. (1999). “Murad Molla”. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. (2), 252.
- Koç, H. (1999). “Ragıp Paşa (Koca)”. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. (2), 443-445.
- Koçu, R. E. (1958). “Abdurrahmanağa Cami”. *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (1), 156-157.

- Koçu, R. E. (1958). “Abdülhamid I”. *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (1), 90-92.
- Koçu, R. E. (1958). “Ayvat Bendi ve Deresi”. *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (3), 1641-1642.
- Koçu, R. E. (1958). “Beylerbeyi Cami”. *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (5), 2676-2681.
- Koçu, R. E. (1958). “Büyük Yeni Han”. *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (6), 3313-3316.
- Koçu, R. E. (1958). “Emirgan Cami”. *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (9), 5093-5094.
- Koçu, R. E. (1960). *Topkapı Sarayı*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyatı.
- Koçu, R. E. (1961). “Beylerbeyi Hamamı”. *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kol. Şti., (5), 2684-2685.
- Kolay, İ. A. (1995). “Ayazma Camisi İnşaat Defteri”. *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 79-90.
- Kolay, İ. A. (2000). “Ayazma Camisi İnşaat Defterine Göre Yapıda Kullanılan Bezeme ve Tefrişat Malzemeleri”. *Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri*. İstanbul: MSÜ Yayınları, 211-217.
- Kona, G. G. (2005). *Batı'da Aydınlanma Doğu'da Batılılaşma*. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.
- Konyalı, İ. H. (1976). *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*. İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları.
- Kösemen, D. (2005). *İstanbul Ticaret Bölgesinin Oluşumunu Etkileyen Çevresel Faktörler ve Hanların Mimari Kurgusu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Köşklü, Z. (1993). *1. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Köşklü, Z. (1999). *17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinin Tipolojisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Köşklü, Z. (2002). “XVII. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Medrese Mimarisi”. *Türkler*, (12), 162-168.
- Kuban, D. (1954). *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Kuban, D. (1970). “İstanbul'un Tarihi Yapısı”. *Mimarlık*, (79), 26-48.

- Kuban, D. (1982). "Osmanlı Mimarisinde Barok ve Rokoko". *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 115-122.
- Kuban, D. (1994). "Barok Mimari". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (2), 61-65.
- Kuban, D. (1994). "Laleli". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (5), 187-189.
- Kuban, D. (1994). "Nuruosmaniye Külliyesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (6), 100-103.
- Kuban, D. (1994). "Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi ve Sebili". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (6), 311.
- Kuban, D. (1998). *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Kubilay, A. Y. (1998). *XVIII. ve XIX. Yüzyıl İstanbul Kütüphanelerinin Mimarisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi., İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kubilay, A. Y. (2009). *İstanbul Haritaları 1422-1922*. İstanbul: Denizler Kitabevi.
- Kumbaracılar, İ. (1937). "Türk Mimarları". *Arkitekt*, (2), 59- 60.
- Kumbaracılar, İ. (1938). *İstanbul Sebilleri*. İstanbul: İstanbul Devlet Basımevi.
- Kunt, M. (1999). *Türk Tarihi Osmanlı Devleti*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Kunter, H. B. ve Ülgen, S. (1969). "Fatih Cami". *Vakıflar Dergisi*, (1), 91-101.
- Kuran, A. (2000). "Ayazma Camisi İnşaat Defterine Göre Yapıda Kullanılan Bezeme ve Tefrişat Malzemeleri". *Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri*. İstanbul: MSÜ Yayınları, 234-240.
- Kuran, A. (2012). "Osmanlı Hünkar Türbelerinin Yerleşim Özellikleri Üzerine Görüşler". *Selçuklular'dan Cumhuriyet'e Mimarlık*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 612-616.
- Kuran, A. (1997). "Osmanlı Mimarlığı ve Sanatı". *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. İstanbul: YEM Yayınları, 1393-1398.
- Kuruçay, A. (2010). *İstanbul'un 100 Hamamı*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Madran, E. (2000). "Osmanlı İmparatorluğunda Onarım Esnafı (16-18. Yüzyıllar)". *Mimarlığın 7 Yüzyılı Uluslarüstü Bir Miras*. İstanbul: YEM Yayınları, 327-335.
- Mantran, R. (1996). "17. ve 18. Yüzyıllarda İstanbul". *Dünya Kenti İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 38-47.

- Mazlum, D. (1996). “18. Yüzyıl İstanbul’unda Basılı Kitabın Öyküsü ve Kütüphaneler”. *Prof. Doğan Kuban’a Armağan*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 45-50.
- Mazlum, D. (2011). “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında 18. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Avrupa Kökenli Malzeme Kullanımı”. *14. Uluslararası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 503-507.
- Mazlum, D. (2011). *1766 İstanbul Depremi, Belgeler Işığında Yapı Onarımları*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Mülayim, S. (1992). “Beylerbeyi Cami ve Külliyesi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (6), 75-77.
- Naza, E. (1994). “Velîyüddin Efendi Kütüphanesi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (7), 378.
- Neftçi, A. (2002). *Laleli Külliyesinin İnşaat Süreci*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Neftçi, A. (2011). “Laleli Semt Tarihi”. *İstanbul’un Kitabı Fatih*. İstanbul: Fatih Belediyesi Kültür Yayınları, (3), 306-331.
- Okçuoğlu, T. (1994). “Yusuf Ağa Sıbyan Mektebi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (7), 536.
- Olivier, A. (2016). *18.Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*. İstanbul: Köprü Kitapları.
- Orgun, Z. (1938). “Hassa Mimarları”. *Arkitekt*, 1938-(12)96, 333-342.
- Orhonlu, C. (2002). “Şehir Mimarları”. *Türkler*, (10), 979-1003.
- Orman, İ. (2003). “Medrese”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (28), 338-340.
- Ortaylı, İ. (1976). “Tarihsel Evrimi İçinde Mimarlar”. *Mimarlık*, (3), 56-58.
- Ortaylı, İ. (1985). “Batılılaşma Sorunu”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, (1), 134-138.
- Ortaylı, İ. (2007). *Batılılaşma Yolunda*. İstanbul: Merkez Kitapçılık.
- Ödekan, A. (1993). “Ampir Üslubu”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1), 247-249.
- Ödekan, A. (1994). “Sebiller”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (6), 481-482.
- Ödekan, A. (1996). “Kentlerin Kraliçesi Konstantinopolis”. *Dünya Kenti İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Ödekan, A. (1997). “Cami”. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. İstanbul: YEM Yayınları, (1), 319.

- Ödekan, A. (2009). “İstanbul Çeşmeleri”. *Karaların ve Denizlerin Sultanı İstanbul*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, (2), 159-179.
- Ögel, S. (1995). “III. Mustafa Devri Yapılarında Yeni İfade Yolları ve Bir Değişim Başlangıcı Olarak Nuruosmaniye Camii”. *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, (3), 1-10.
- Ögel, S. (2010). “18. Yüzyıl Mimarisinin İstanbul’daki Yaratıcı Değişimi”. *Sanat Tarihi Defterleri*. İstanbul: Ege Yayınları, (13-14), 165-186.
- Önkal, H. (1992). *Osmanlı Hanedan Türbeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Önkal, H. (1999). *Selçuklu-Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Öz, T. (1997). *İstanbul Camileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özcan, T. (2013). “Veliyüddin Efendi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (43), 40-42.
- Özer, F. (1995). “III. Mustafa Devrinin Mimari Üslubu”. *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, (3), 59-63.
- Özer, F. (1999). “The Impact of Tulips on Ottoman Art and Society”. *Sanat Tarihi Defterleri*. İstanbul: Ege Yayınları, (3), 7-34.
- Özer, F. (2012). “18. Yüzyıl’ın Yaratıcı Osmanlı Mimarlığı”. *Sanat Tarihi Defterleri*. İstanbul: Ege Yayınları, (15), 1-22.
- Özgen, E. (2010). *Yirmisekiz Mehmed Çelebi’nin Seyahatnamesi Üzerinden Fransa’da 18. Yüzyıl Mimarlık Ortamı ve Osmanlı Mimarlığına Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özkaya, Y. (2010). *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Pervititch, J. (2000). *Sigorta Haritalarında İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Rado, Ş. (2016). *Paris’te Bir Osmanlı Sefiri - Yirmisekiz Mehmed Çelebi’nin Fransa Seyahatnamesi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Refik, A. (1977). *Türk Mimarları*. İstanbul: Sander Yayınları.
- Renda, G. (2002). “Avrupa ve Osmanlı Sanatta Etkileşim”. *Osmanlı Uygarlığı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, (2), 1091-1121.
- Renda, G. (2002). “Yenileşme Döneminde Kültür ve Sanat”. *Türkler*, (15), 433-462.
- Sakal, M. ve Gölçek, A.G. (2017). “Osmanlı Devleti’nde Mali Bunalım ve Reform”. *Sosyoekonomi*, (25)34, 11-32.
- Sakaoğlu, N. (1994). “Abdülhamid I”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (5), 31-35.

- Sakaoğlu, N. (1994). “Hassa Mimarları Ocağı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (4), 12-13.
- Sakaoğlu, N. (1994). “Osman III”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (6), 154-157.
- Sakaoğlu, N. (1999). “Abdülhamid I”. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, (1), 48-52.
- Sakaoğlu, N. (1999). “Mustafa III”. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, (2), 272-277.
- Saner, T. (1998). *19. Yüzyıl Mimarlığında Oryantalizm*. İstanbul: Pera Turizm Yayınları.
- Saner, T. (1999). “Lale Devri Mimarlığında Hint Esinleri Çinihane”. *Sanat Tarihi Defterleri*. İstanbul: Ege Yayınları. (3), 35-54.
- Saner, T. (2005). “Mimari Dönüştürmeler”. *Sanat Tarihi Defterleri*. İstanbul: Ege Yayınları. (9), 79-96.
- Saner, T. (2008). “18. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığındaki Strüktür Kırıcı Akım Rokoko”. *Arradamento Mimarlık Dergisi*, (5), 89-112.
- Sarıdikmen, G. (2010). *İstanbul’un 100 Çeşmesi ve Sebili*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Sezen, Z. N. (1994). “Abdülhamid I. Çeşmesi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1), 35-36.
- Sezer, S. (1992). *Topkapı Sarayı'nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sökmen, Ş. (2012). *Tarihi Yarımada'daki Hanların Mimari Açısından Geçirdikleri Evreler ve Günümüzdeki İşlevleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sönmez, Z. (1999). “Osmanlı Mimarisinin Gelişiminde Hassa Mimarlar Ocağı'nın Yeri Örgütlenme Biçimi ve Faaliyetleri”. *Osmanlı*, (10), 184-189.
- Söylemez, D. İ. (2010). *Batılılaşma Dönemi İstanbul Cami Cephelerinde Taş Süsleme (1703-1839)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sürmen, P. (2005). *Laleli Külliyesi İmareti Restorasyon Projesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, S. (2008). *Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi 1703-1754*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, Ş. (2002). “Türk İstanbul'un Simgesi Fatih Cami”. *Türkler*, (12), 133-138.

- Şenyurt, O. (2009). “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Dönemlerinde Hassa Başmimarları”. *TÜBAV Bilim Dergisi*, (2)4, 489-503.
- Şenyurt, O. (2011). *Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Şişman, N. (2015). “Mehmed Tahir Ağa”. *Türk Mimarisinde İz Bırakanlar*. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yayınları, (1), 161-169.
- Talasoğlu, A. (1994). *İstanbul’un Meydan Çeşmeleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tali, Ş. (2005). *İstanbul Suriçi Sebilleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Tanman, M. B. (1994). “Murad Molla Tekkesi ve Kütüphanesi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (5), 516-518.
- Tanman, M. B. (2006). “Murad Molla Külliyesi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (31), 187-188.
- Tanman, M. B. (2015). “Osmanlı Mimarisinde Bir Bizans Mirası: Dalgalı Kasnaklar”. *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, (4), 41-57.
- Tanyeli, G. (1994). “Laleli Külliyesi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (5), 190-193.
- Tanyeli, G. (2000). “18. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Yapım Süreci Laleli Külliyesi Örneği”. *Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri*. İstanbul: MSÜ Yayınları, 317-326.
- Tanyeli, U. (1997). “Hassa Mimarları Ocağı”. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. İstanbul: YEM Yayınları, 764-765.
- Tanyeli, U. (2014). “Bir Historiyografik Model Olarak Gerileme-Çöküş ve Osmanlı Mimarlığı Tarihi”. *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Gerileme Paradigmasının Sonu*. İstanbul: Timaş Yayınları, 303-317.
- Timur, T. (1985). “Osmanlı ve Batılılaşma”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, (1), 139-146.
- Tokay, H. (1994). “Koca Ragıp Paşa Külliyesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (5), 34-35.
- Toraman, İ. (2010). *İstanbul’un 100 Mimarı*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Tott, B. D. (1975). *18. Yüzyılda Türkler*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları.
- Turan, Ş. (1963). “Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (1)1, 159-202.

- Turan, Ş. (2005). "Mimarbaşı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (30), 90-91.
- Tuztaşı, U. ve Aşkın, İ. Y. (2011). "Klasik Dönemden Batılılaşmaya Osmanlı Mimarlığında İdealleştirme Olgusu ve Batı Mimarlığıyla Olan Mukayesesi". *Osmanlı Araştırmaları*, (38), 213-235.
- Uğuş, M. (2013). *Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi Sebili ve Çeşmesi*. İstanbul: İlim Yayma Vakfı.
- Unan, F. (1993). *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Urfaloğlu, N. (2009). "Sebil". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (36), 249-251.
- Üçüncüoğlu, K. (1975). "Beylerbeyi Cami". *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, (2), 219-238.
- Ülgen, H. (1966). *İstanbul Camileri*. İstanbul: K Kitapçılık.
- Ünal, S. (2010). "Üsküdar'da Kütüphane Mimarisi". *Sanat Tarihi Dergisi*, (19)2, 55-84.
- Ünsal, B. (1969). "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı". *Türk Sanatı ve Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, (2), 6-61.
- Ünsal, B. (1984). "Türk-Vakfı İstanbul Kütüphanelerinin Mimarî Yöntemi". *Vakıflar Dergisi*, (18), 95-124.
- Ünver, S. (1973). "Her Devirde Kağıthane". *Vakıflar Dergisi*, (10), 435-460.
- Vasıf, A. (1834). *Hakaik'ül-Ahbar*. Kahire: Bulak Matbaası, (1).
- Vatandaş, C. (1995). *Kültür Değişimleri ve Batılılaşmanın Osmanlı Dönemi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Veinstein, G. (2002). *İlk Osmanlı Sefiri 28 Mehmet Çelebi'nin Fransa Anıları*. İstanbul: Ark Yayınları.
- Wiener, W. M. (1998). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yalçınkaya, A. (2002). "XVIII. Yüzyıl Islahat, Değişim ve Diploması Dönemi (1703-1789)". *Türkler*, (12), 479-511.
- Yaman, T. C. (2010). *Türk Hamamının Mekansal Kurgusu İstanbul Hamamları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yenigün, S. (2013). *İstanbul'un İncileri Suriçi Camileri*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Yenişehirlioğlu, F. (1993). "Sanatta Osmanlı İmparatorluğu Fransa Etkileşimi". *Osman Hamdi Bey ve Dönemi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 57-68.

Yenişehirlioğlu, F. (1999). “Saltanat İdeolojisi ve Osmanlı Sanatı”. *Osmanlı*, (9), 17-22.

Yerasimos, S. (1996). “Batılılaşma Sürecinde İstanbul”. *Dünya Kenti İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 48-53.

Yetkin, S. K. (1965). *İslam Mimarisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Yılmazkaya, O. (2002). *Türk Hamamı İstanbul Hamamları Rehberi*. İstanbul: Çitlembik Yayınları.

Ziyrek, A. (2004). *Batı Mimari Üsluplarının Osmanlı Türbe Mimarisine Yansımaları 1755-1914*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

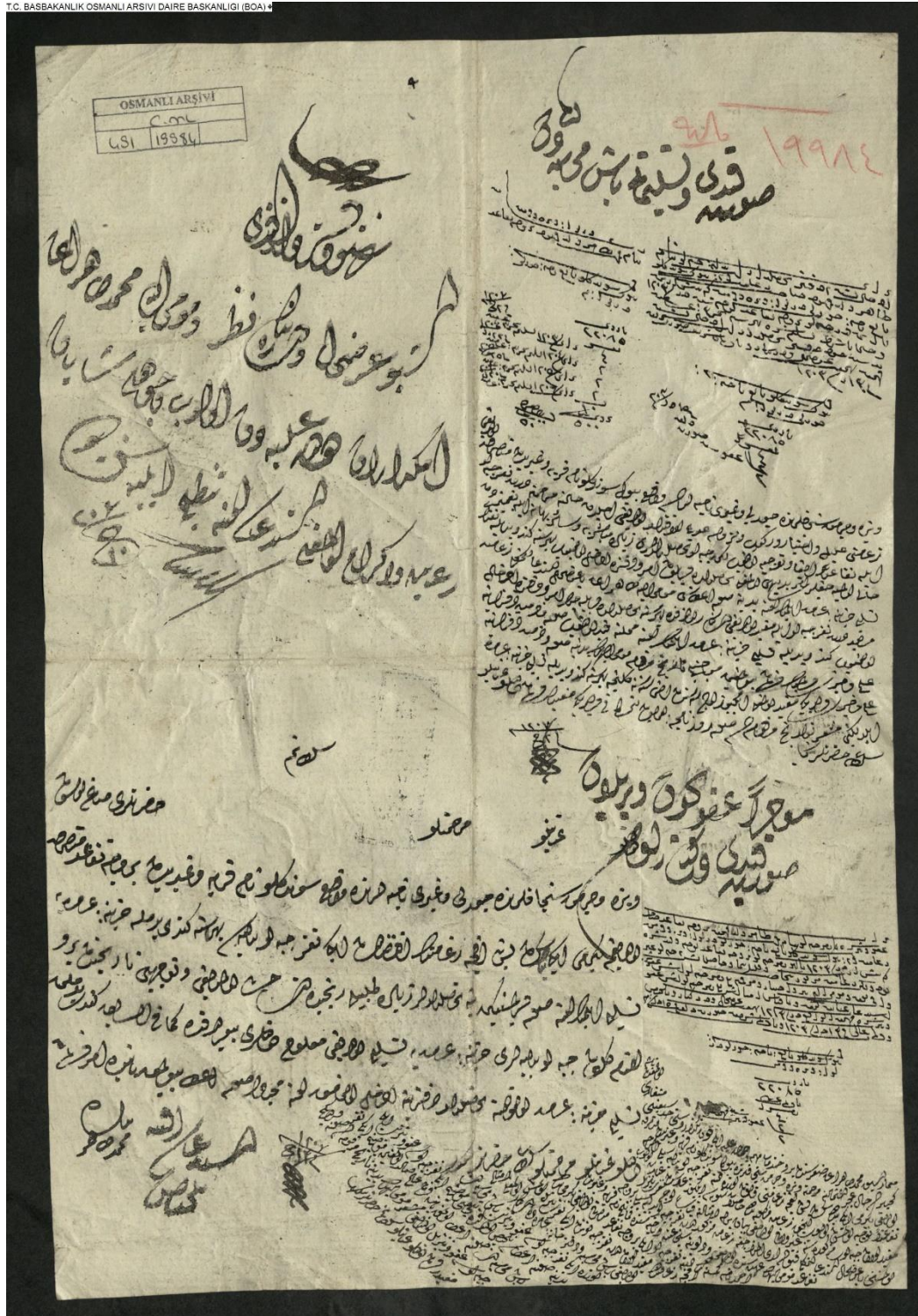

EKLER

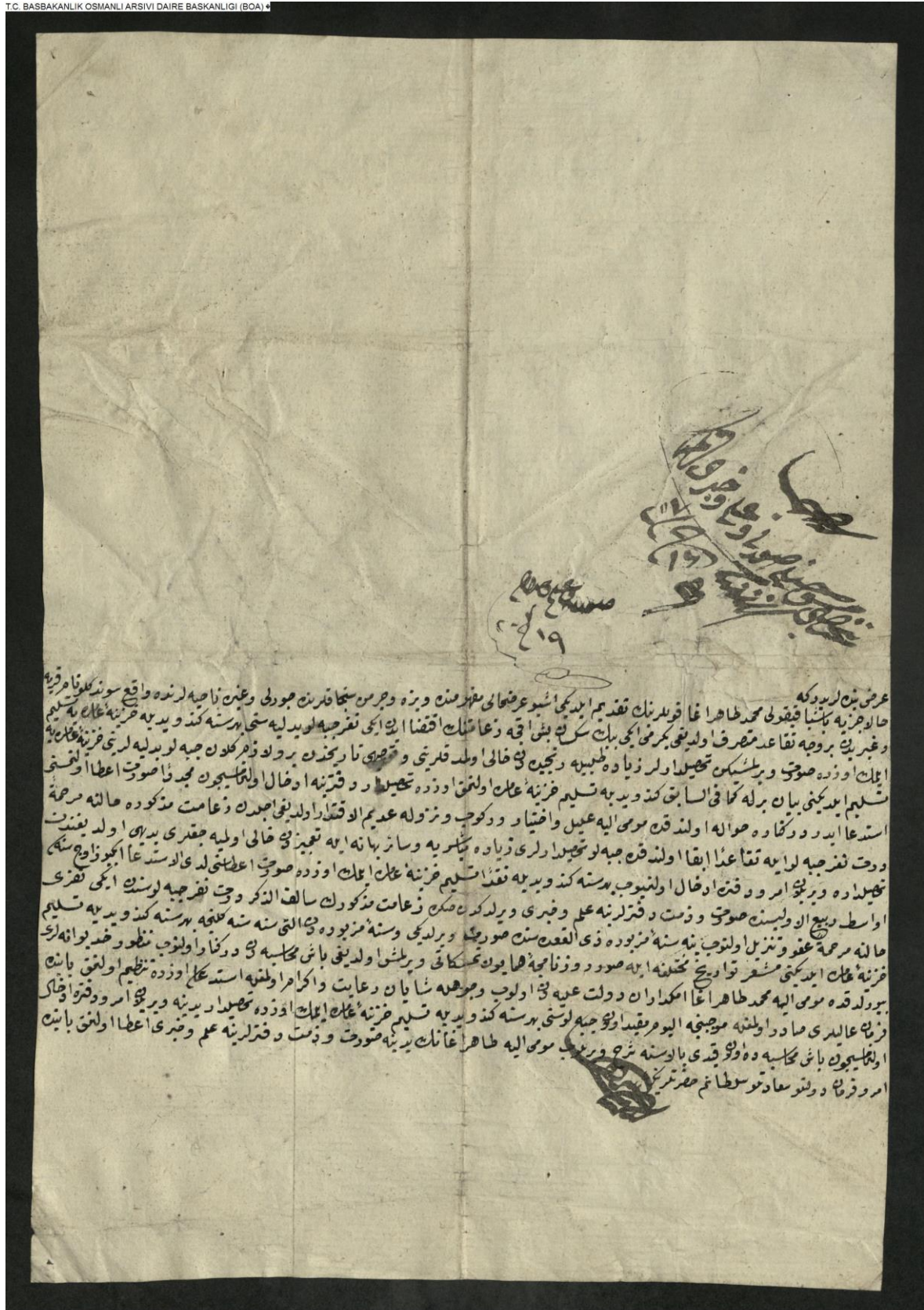
EK-1. Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

Cizye Başbakıolu Mehmed Tahir Ağa tarafından Vize ve Çirmen sancakları dahilinde bulunan köylerden tasarruf olunan zeametın cebelü bedeliyelerini tahsildarlar fazla talep ettiklerinden mezkur bedelin kendi tarafından hazineye teslim edilmek üzere tahsil defterlerinden çıkarılması hakkında arz. C..ML..491/19984

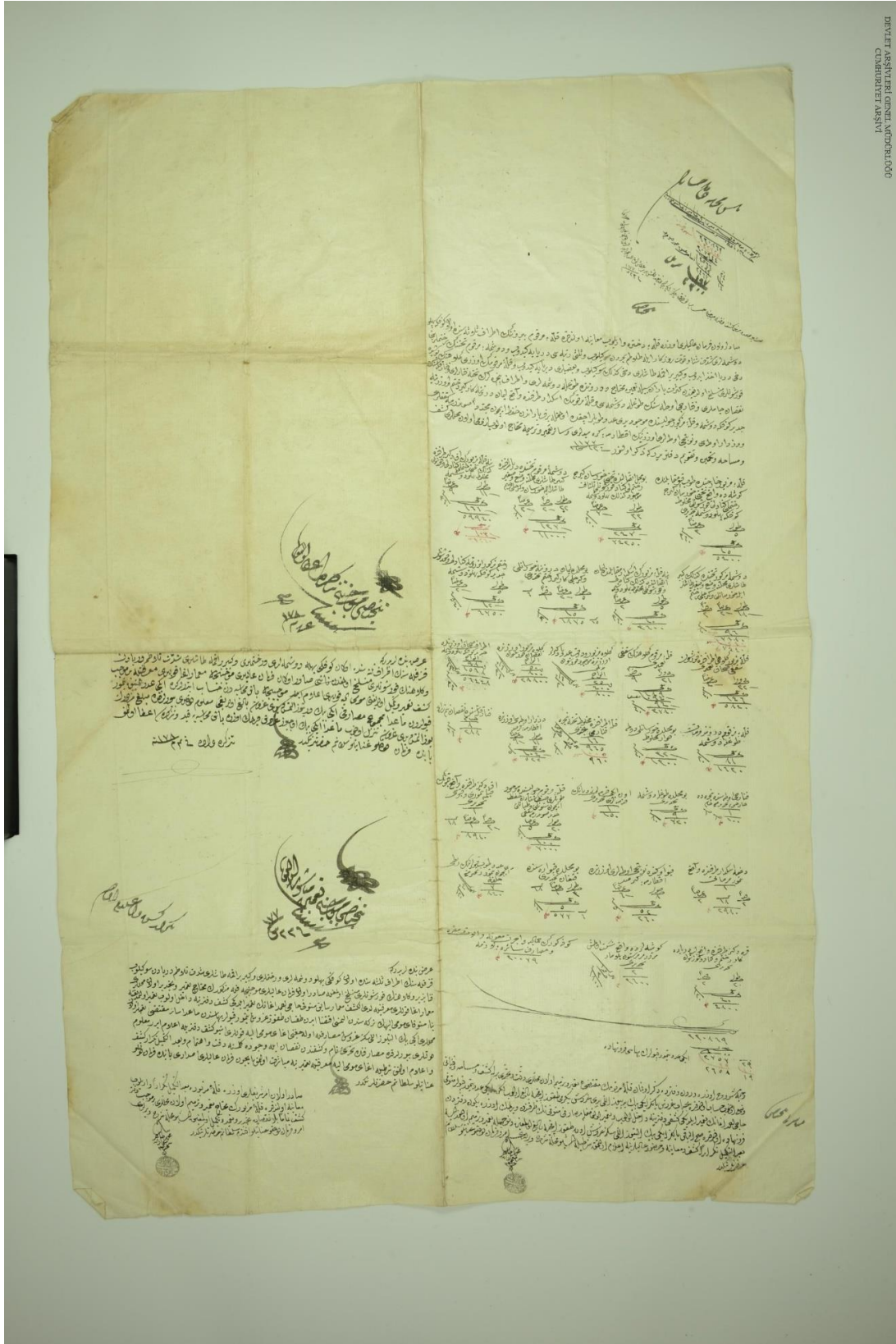
EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

Kızkulesi'nin hassa başmimarı Mehmed Tahir Ağa'nın keşfi üzere tamiri.
C..BLD..83/4117

T.C. İZMİR ANITLIĞI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
GİZLİLİK BÖLÜMÜ

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİNİ

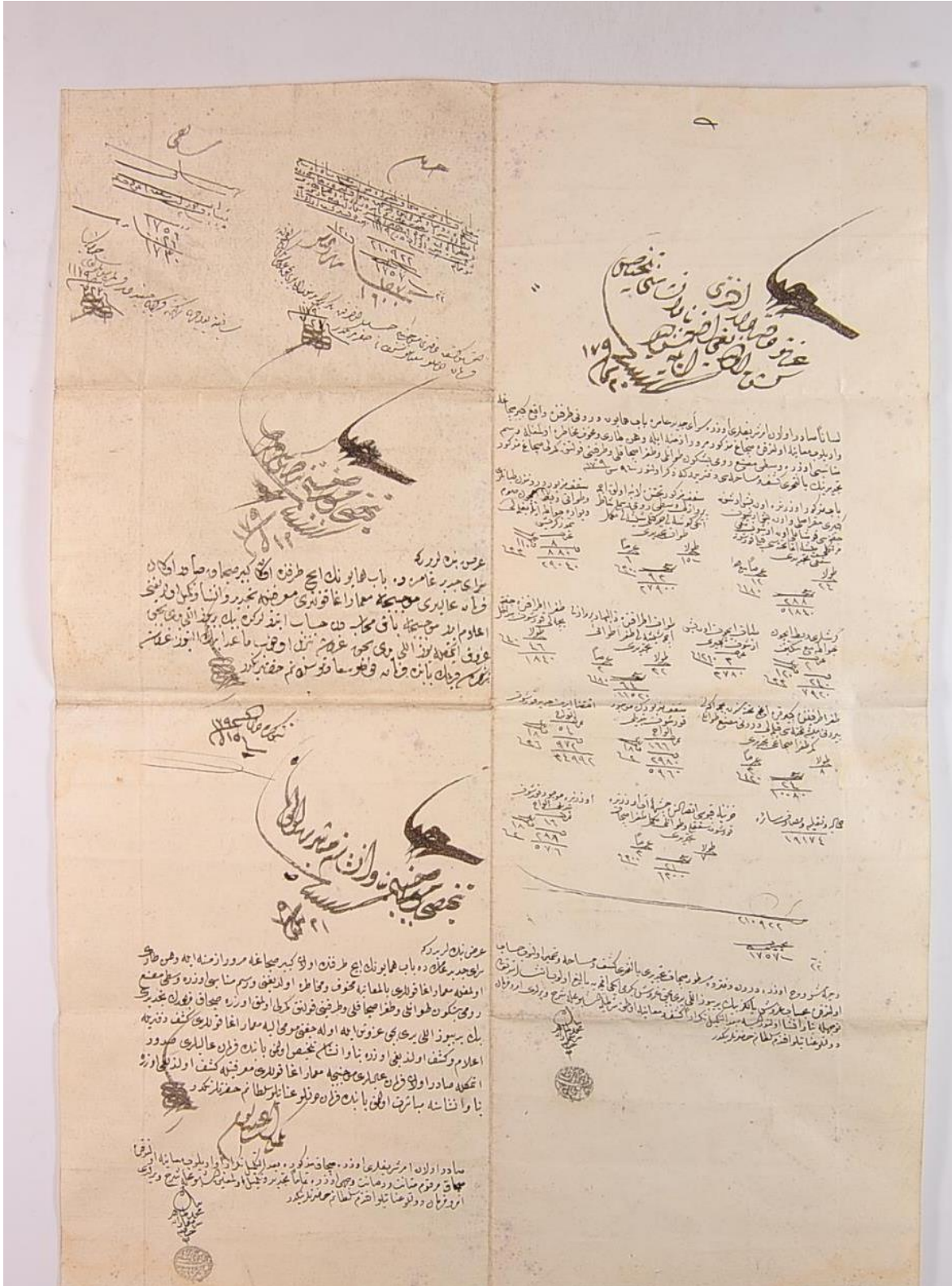
EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİNİ

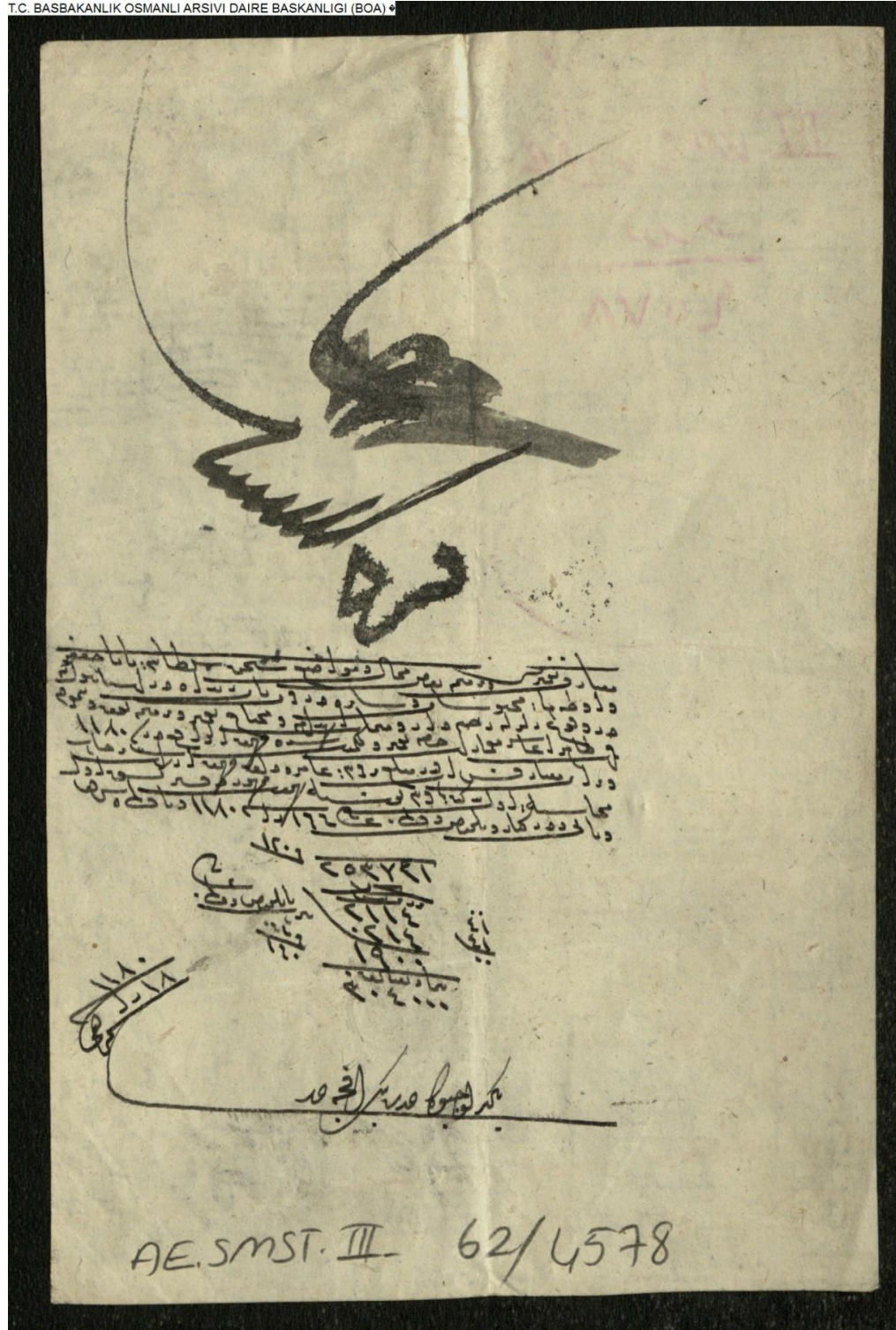
EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

Yeni Saray'da Bab-ı Hümayun'un iç tarafından saçağın Hassa Başmimarı Mehmed Tahir Efendi'nin keşfi üzerine tamiri. C..SM..47/2370

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

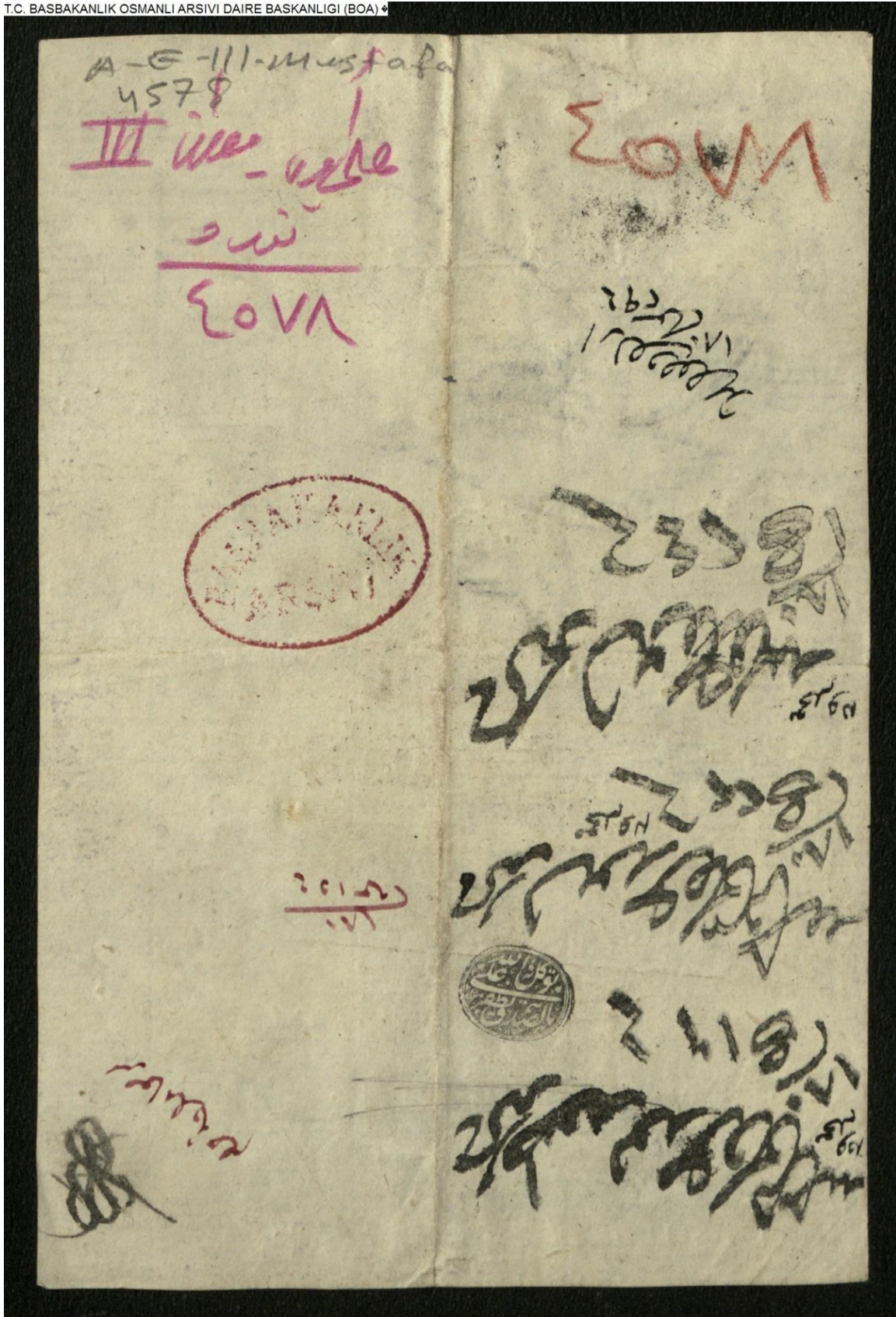
Sermimaran-ı Hassa Mehmed Tahir Ağa marifetiyle tamirâtı icra kılınan Zindankapı civarındaki mahpusin odaları ve baba Cafer Sici ni masarîf-ı tamiriyesi olarak ita edilen mebalîğî mübeyyin tezkere. AE..SMST.III.62/4578

AE.SMST.III.00062.04578.001

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

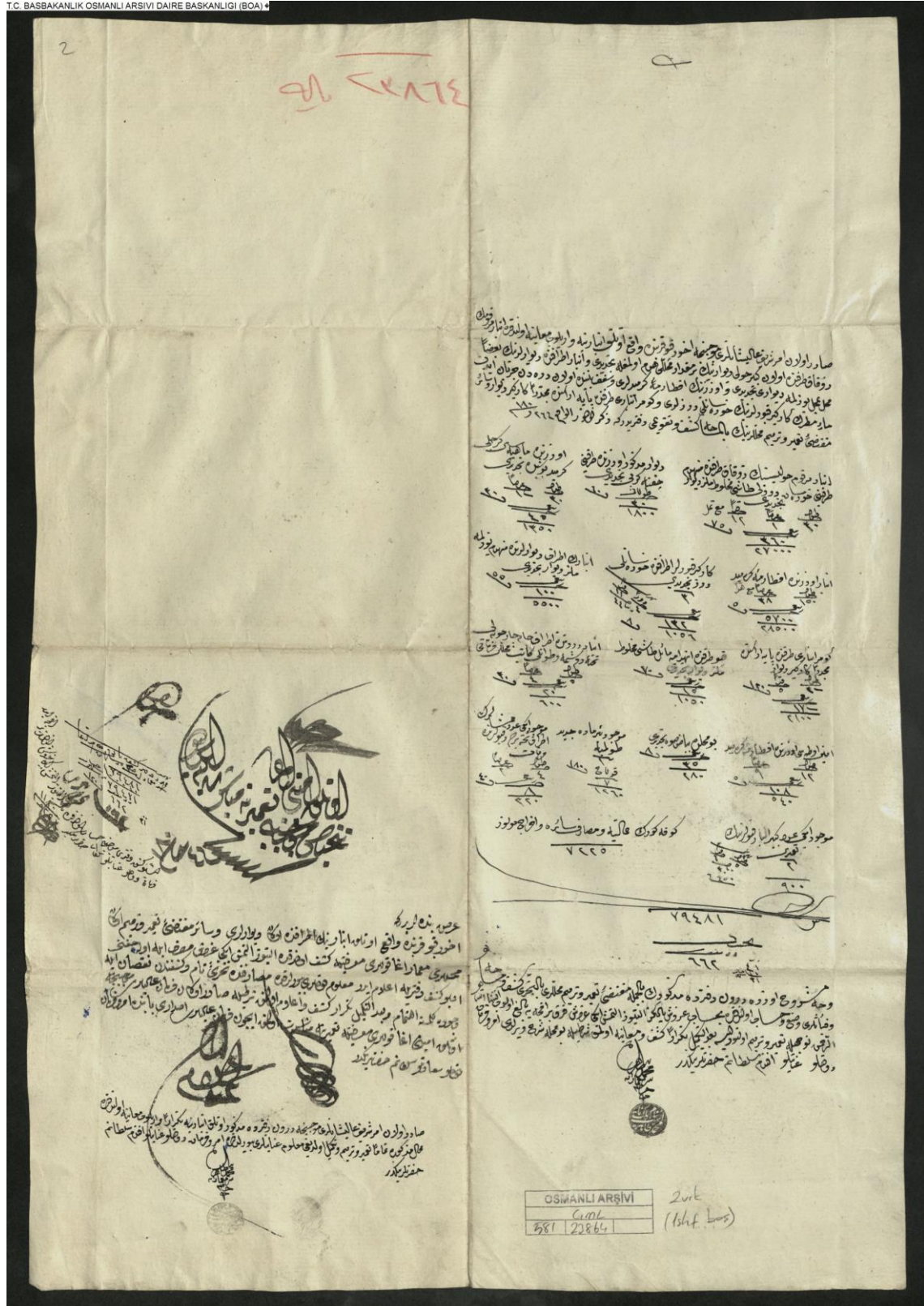
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA) *

AE.SMST.III.00062.04578.001

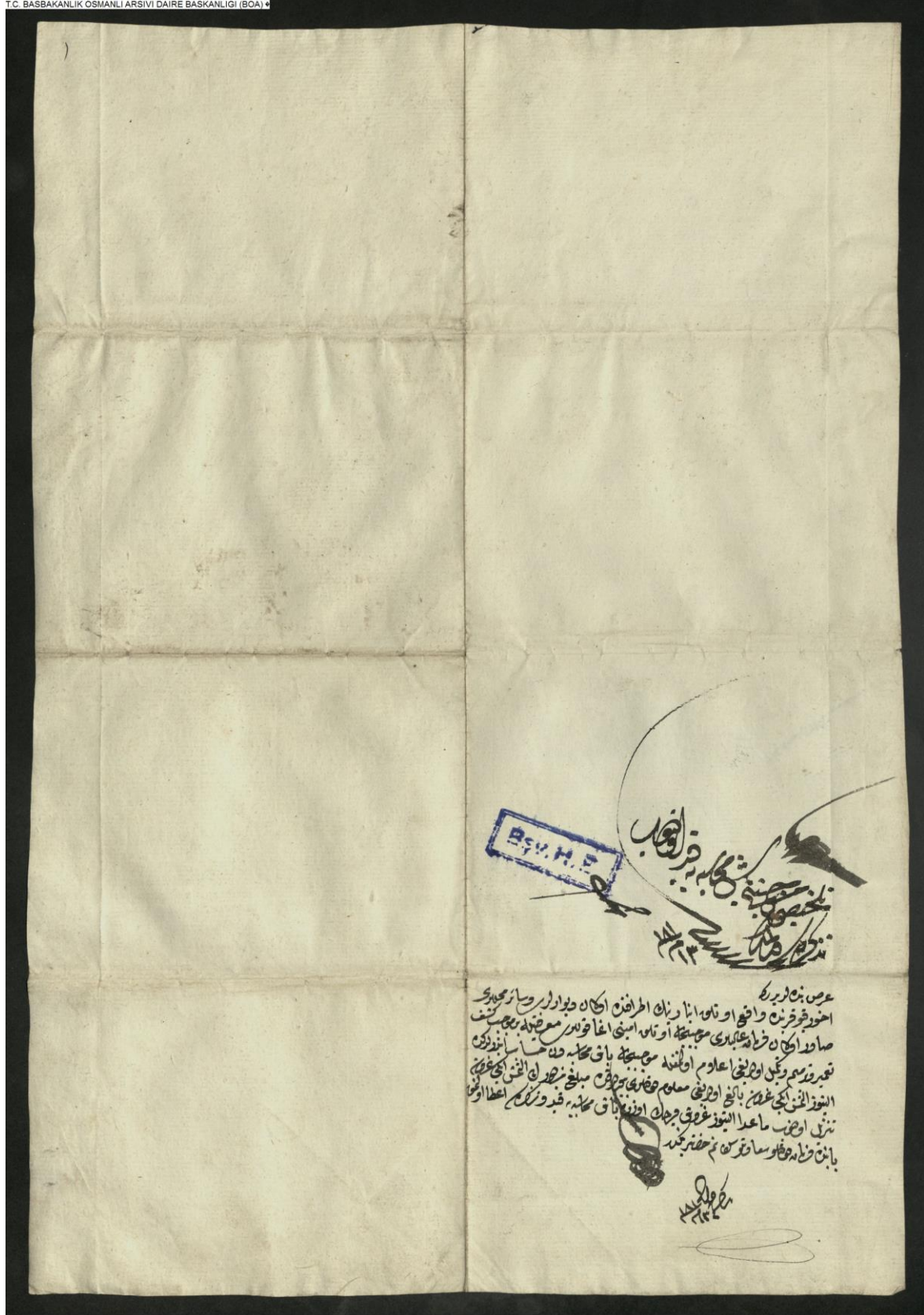
EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

Ahırkapı'daki otluk anbarının tamiri için Hassa Mimarbaşısı Mehmed Tahir tarafından yapılan keşifname. C..ML..581/23864

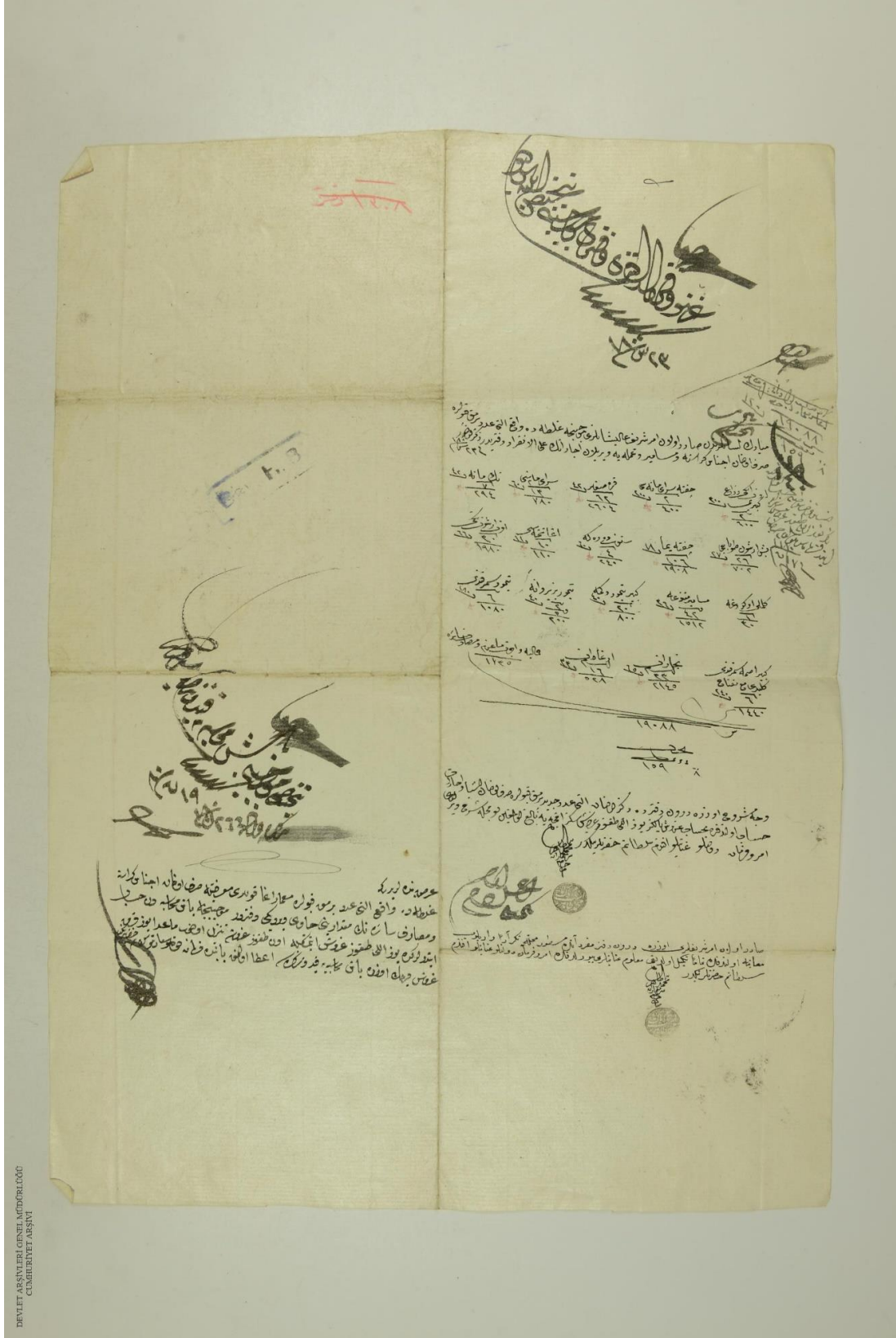
EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

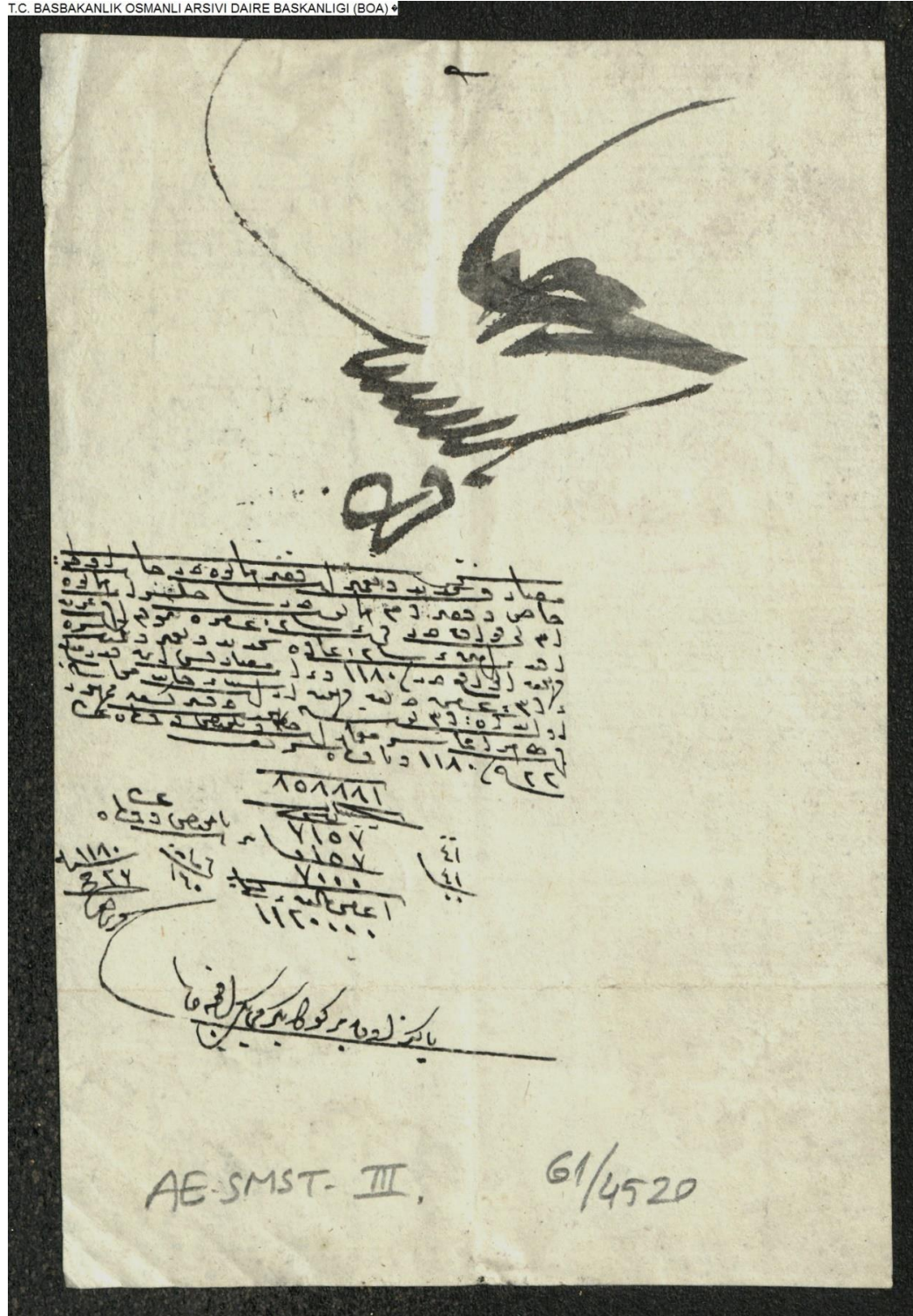
Galata'da tamir olunan altı adet parmak kapıların hassa başmimarı Mehmed Tahir Ağa tarafından yapılan ikinci keşfi. C..BLD..83/4135

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

Tersane-i Amire Emine Mehmed İzzet Efendi marifetiyle tamir olunan Hasoda ve Aynalıkavak Sahilsarayı masarîf-ı tamiriyesi olarak, Sermimaran-ı Hassa Mehmed Tahir Ağa'nın arzıyla, ita edilen mebalığı mübeyyin tezkere. AE..SMST.III.61/4520

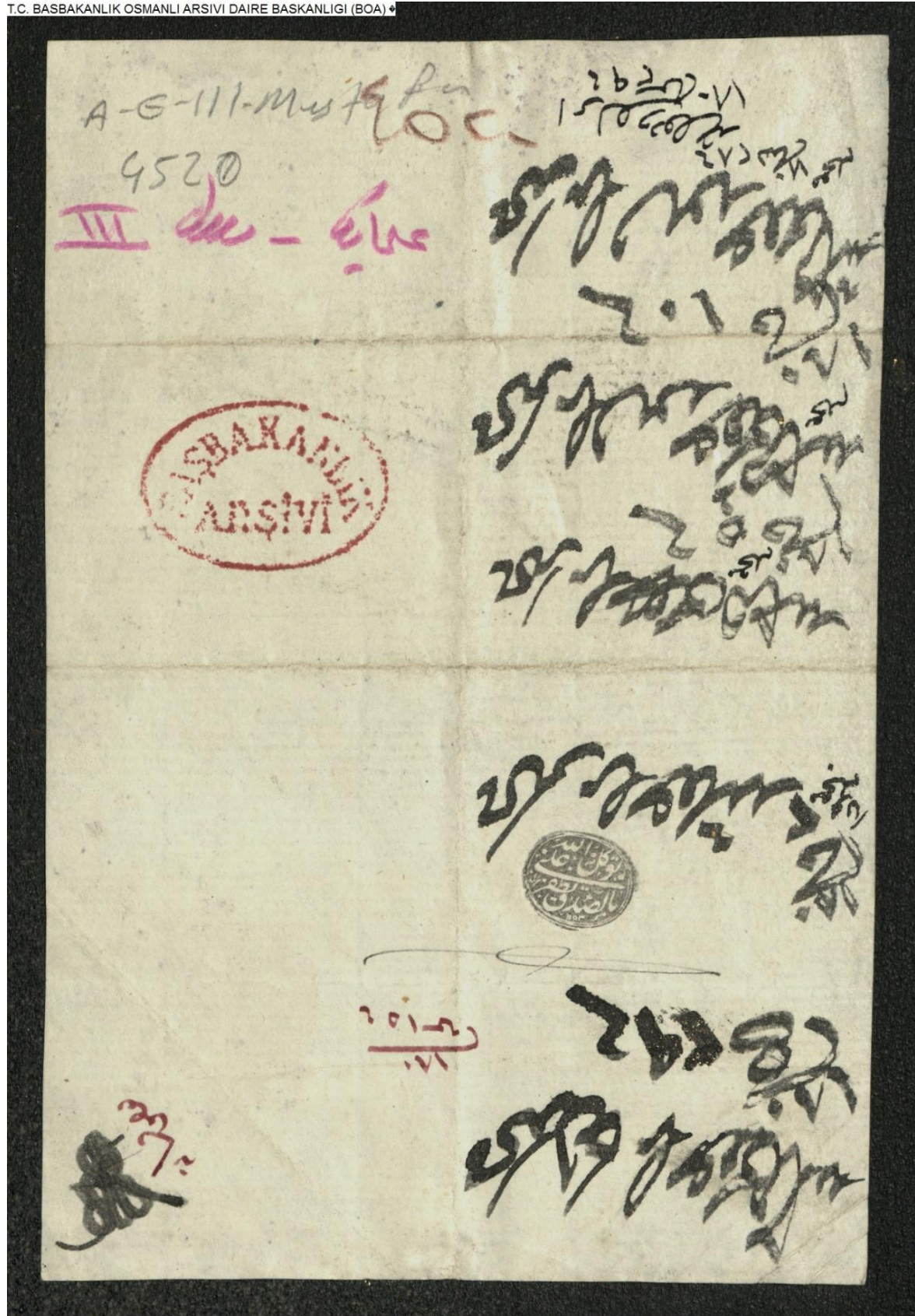
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

AE.SMST.III.00061.04520.001

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

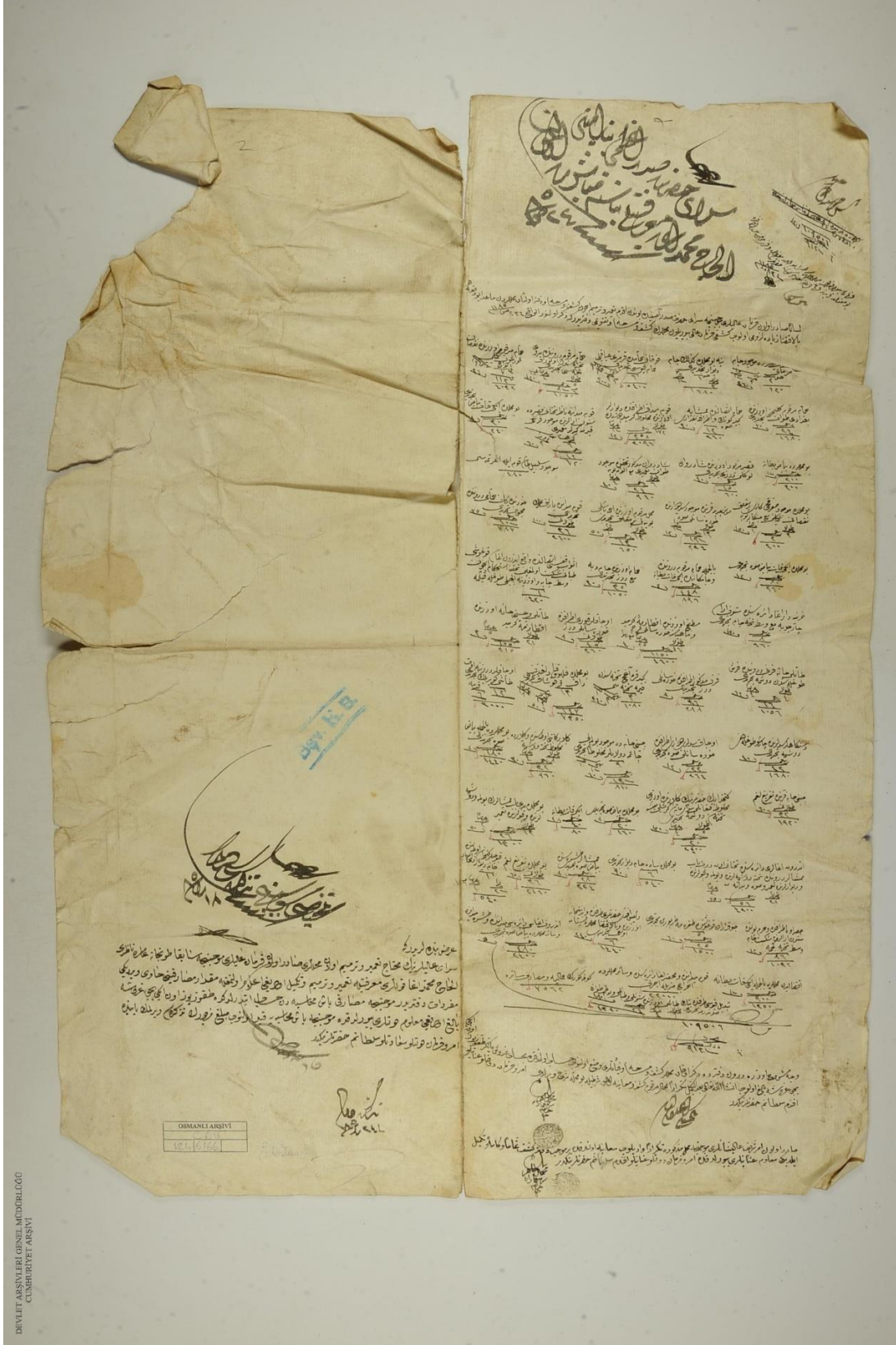
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIĞI (BOA)

AE.SMST.III.00061.04520.001

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

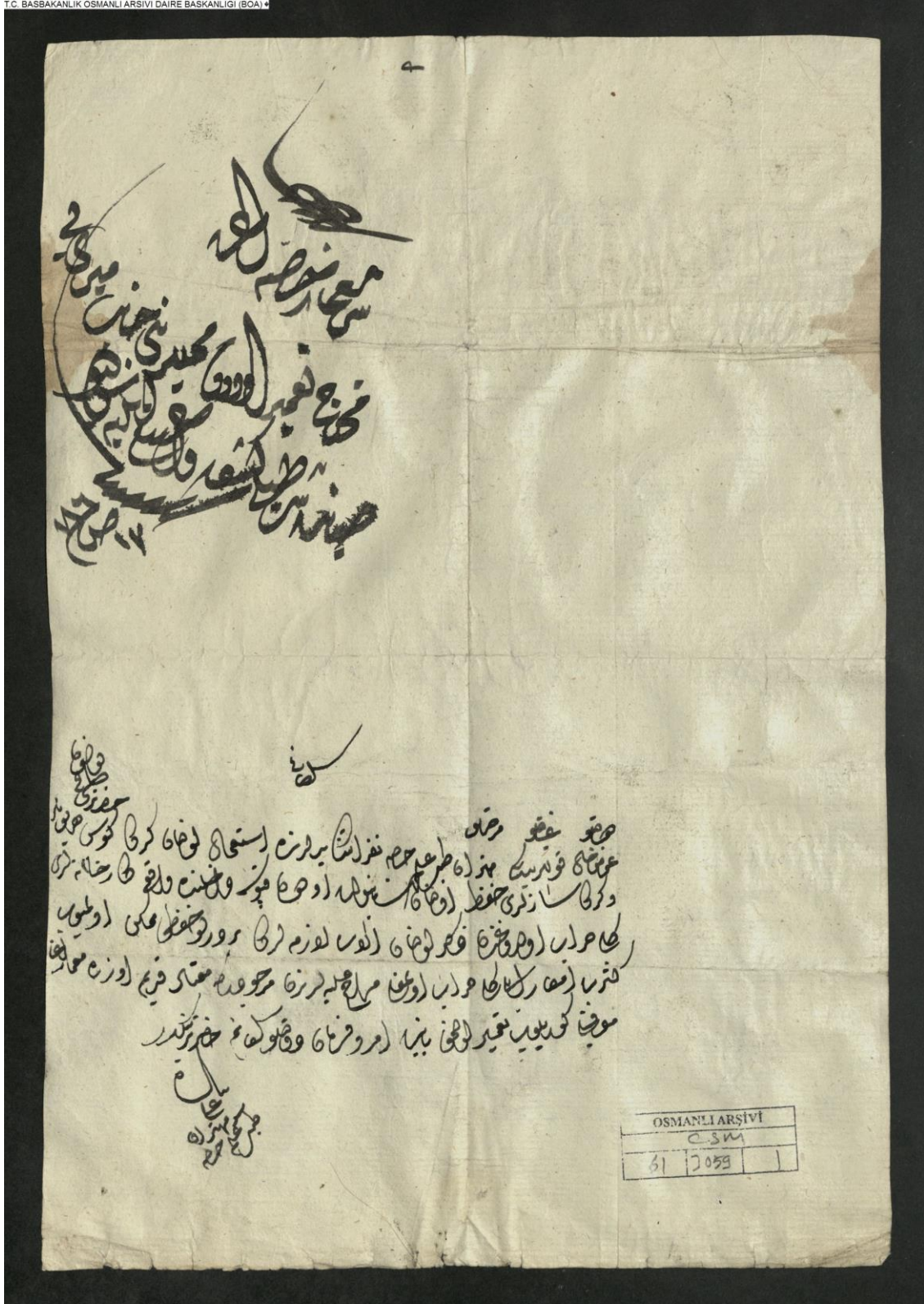
Hassa Başmimarı Mehmed Tahir Efendi tarafından yapılan keşif defteri mucibince sadrazam sarayındaki tamirata muktezi mebaliğın verilmesi. C..DH..124/6166

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

İstanbul'da Odunkapısı dahilinde mehterler ikametgahının harap olan yerlerinin Hassa Başmimarı Mehmed Tahir Ağa marifetiyle tamiri. C..SM..61/3059

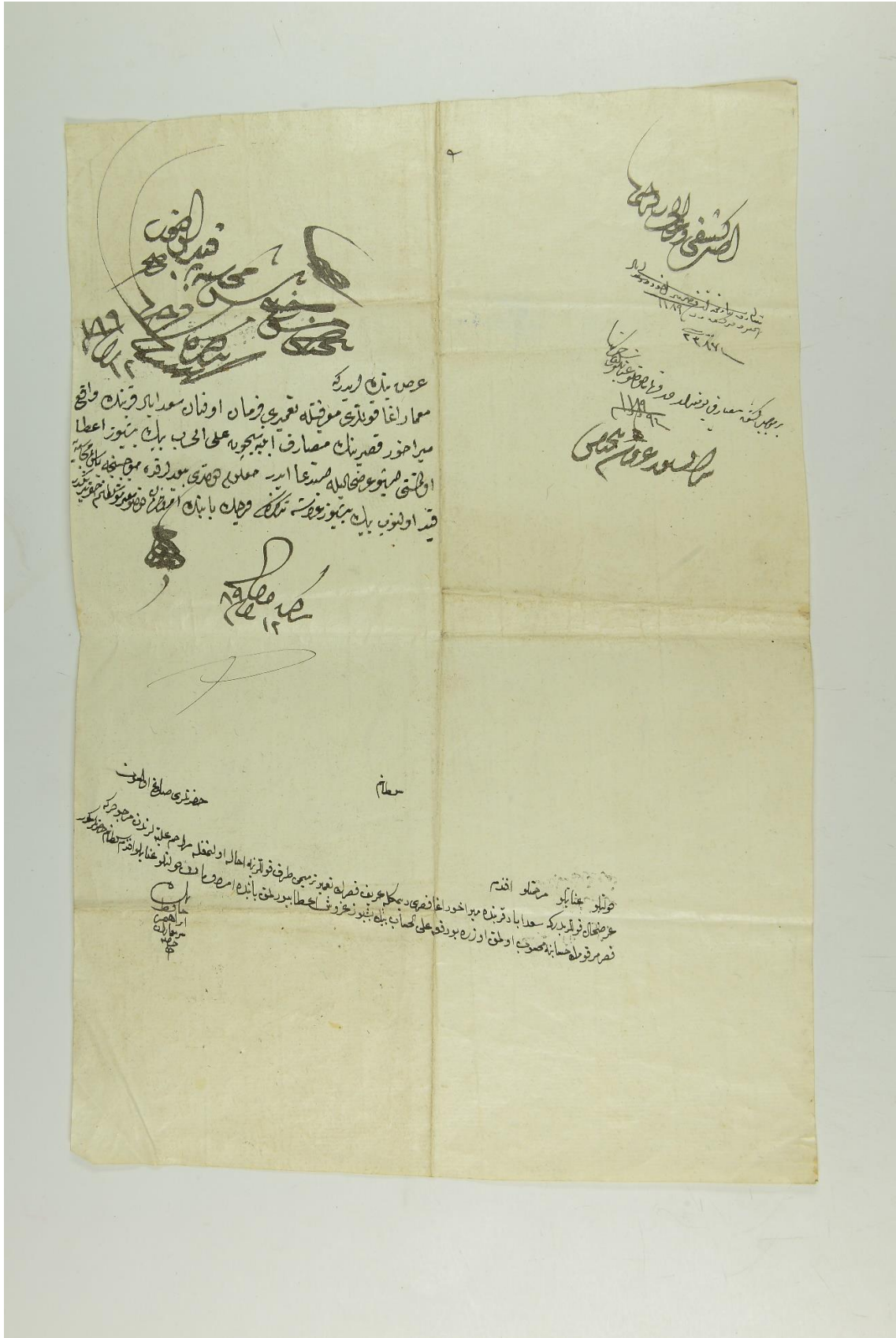
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

C.SM.00061.03059.001

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

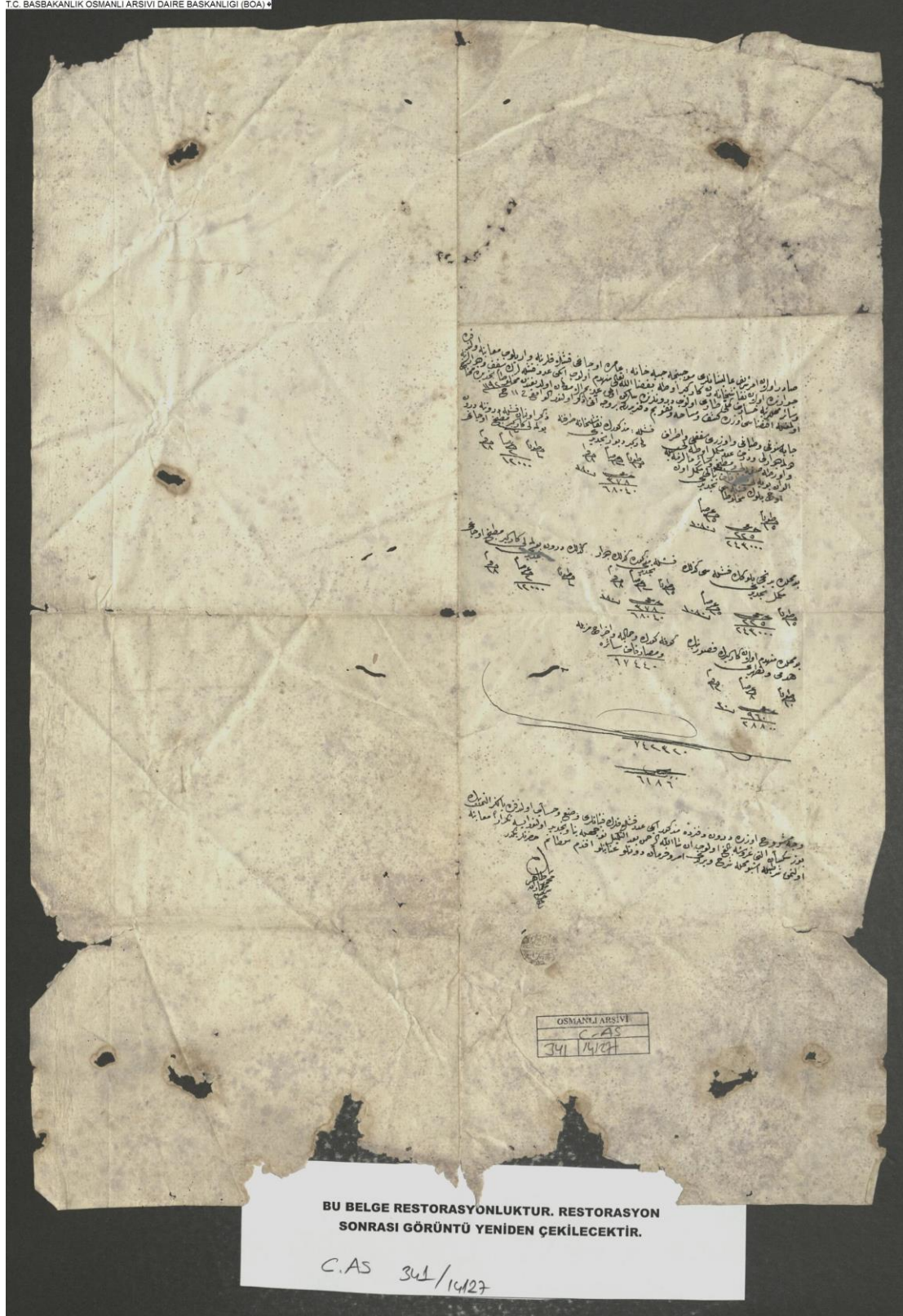
Sadabad'da Mirahur Köşkü'nün tamiri. C..SM..82/4144

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

Cebehane kışlası civarında Nakkaşane kargir odasının tamiri için Hassa Başmimarı Mehmed Tahir'in keşfi. C..AS..341/14127

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

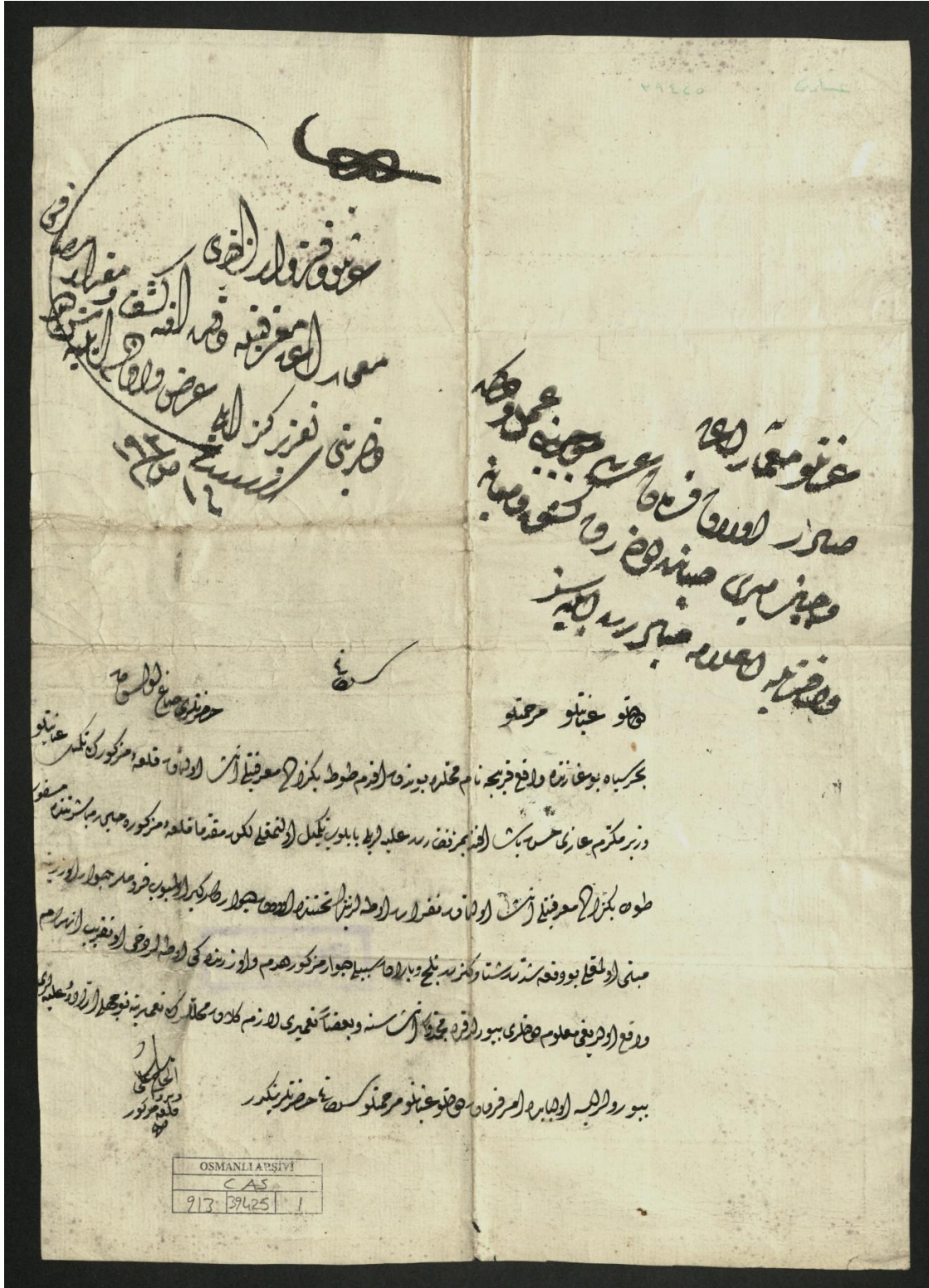
Paşakapısı önündeki 28. Cizyeciler kulluğundan Ağa sebiline oradan Şengül Hamam'na, mahalli-i mezkureden dört yol ağzında ki Çalıcı mehterler kışlası köşesine kadar kaldırımlar tamir edildiğinden hassa mimarbaşısı Mehmed Tahir tarafından 70 kuruş fiyat konduğu. C..BLD..69/3446

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

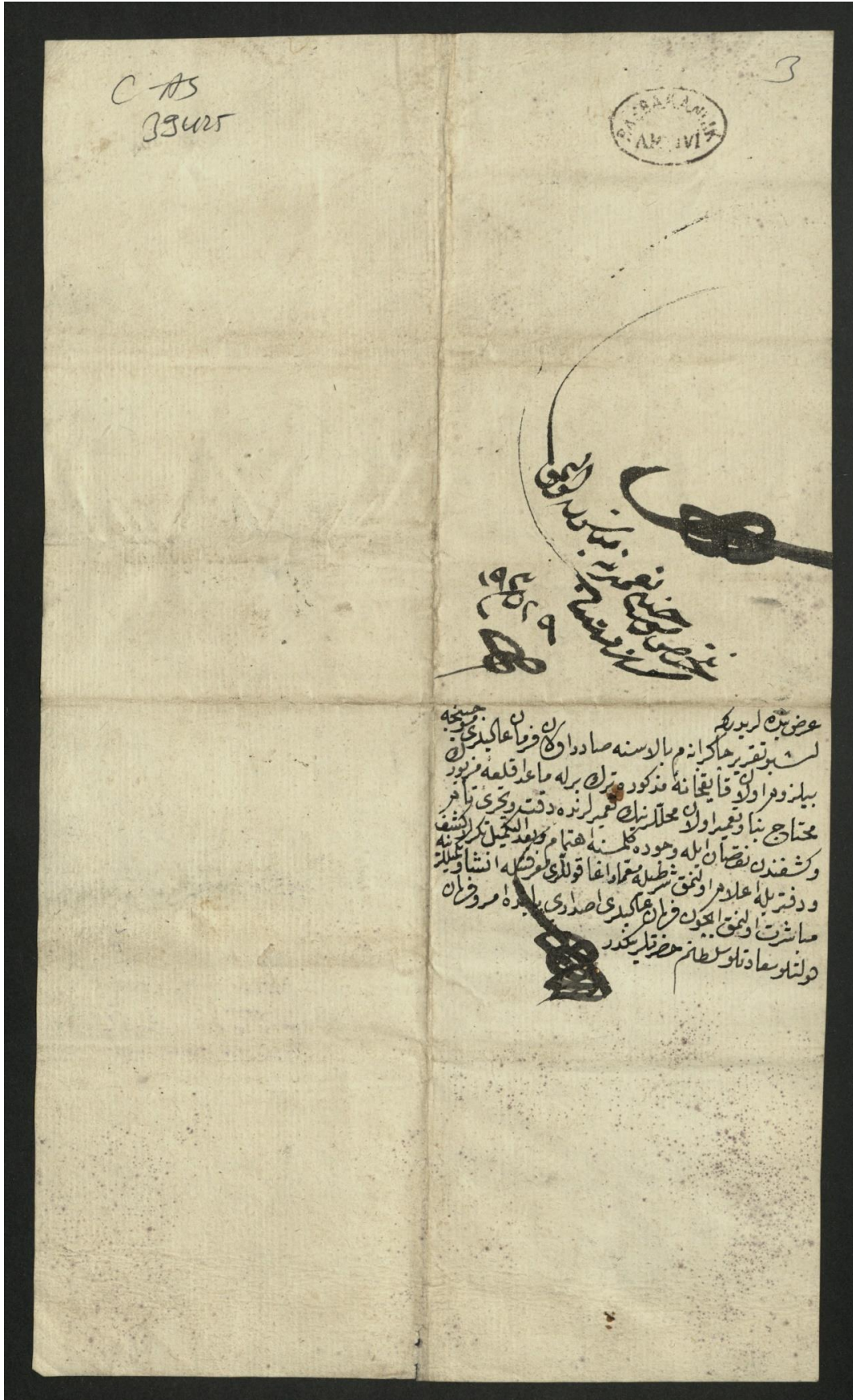
Karadeniz boğazında Garibceburnu nam mahalde, Tut Beyzade marifeti ile yapılan kalenin yıkılan mahallerinin, Hassa Başmimarı Mehmed Tahir Efendi'nin keşfi mucibince tamiri. C..AS..913/39425

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

2

۱۸۰۰
 ۱۷۹۰
 ۱۷۸۰
 ۱۷۷۰
 ۱۷۶۰
 ۱۷۵۰
 ۱۷۴۰
 ۱۷۳۰
 ۱۷۲۰
 ۱۷۱۰
 ۱۷۰۰
 ۱۶۹۰
 ۱۶۸۰
 ۱۶۷۰
 ۱۶۶۰
 ۱۶۵۰
 ۱۶۴۰
 ۱۶۳۰
 ۱۶۲۰
 ۱۶۱۰
 ۱۶۰۰

صادر اولان امرضی عاقلینا لری موصیحه اسکدار واقع اسکله کبره وارلور
 معاینه اولوق مور زمان اینه دولتمه لری فرموده و قانقونلری وریا دن قضا
 و جوره ایله معونه قتلج و بودغنه انساکنن مور اربن عباد الیک جلی و عورت خیرینه
 منظر اوله قتلجا لارا اولملله اقتضای اوزره مساحه و تقویم و منازات اوزره کشف
 دفتر برکم ذکر انجا کواغی ۱۸۰۰
 اسکله کورسکله هه نصف لستار و در
 و نصف بغالی بیجا ل جا اردن قازنج
 اجرت شاه مردان و لستار و نه
 قازنلر و بیچون اوان ای کیزن
 کوسله باینن مع سمار و لستار و نه
 قازنلر اوزره کبر جا طایف اناور
 دستار و سمار
 قازنلر اوزره کبر جا طایف اناور
 کوشه سینه هک کله و کوشه ایچون
 اوان ای کبر مع سمار و لستار و نه
 کوشه مرقوم اوزر نه اوان کوشه کیزن
 جنبه طایف اولاف و نه
 اوان ای حصنه کتون دوله
 خیر بری طیرلا
 غیر و حال و اجرت معونه و قانقونلری
 ۱۶۶۸۰

BOA H.E.

عفی بینه کله مرقوم اوزر نه
 کوشه مرقوم اوزر نه اوان کوشه کیزن

موصیحه لری
 اسکدار و واقع اسکله کبره کجناک غیر اویج محالی صادر اوله
 فغان حال لری موصیحه معار اعا قولدی موصیحه قهر و نیم
 وکیل اولغنه اقتضا ایدن مصارفک مقدار بخا شوی و قنکه
 اعلام اید موصیحه حسب اینه لری کبره کوشه اوزر اویج
 معوضه بلای اولویج معلوم و نظری بنود لوق مبلغ فر اولور
 عیال لری اوقونلری موقوشی نایبل اولنوب ما عدا اید کوشه
 موقوشی و بیک اوقون بائی محکمه به قید اوسوب مبلغ فر اولور
 نکره عیالک با این فغان و موقوشی و قانقونلری موصیحه

کوشه مرقوم اوزر نه اوان کوشه کیزن
 ۱۶۶۸۰

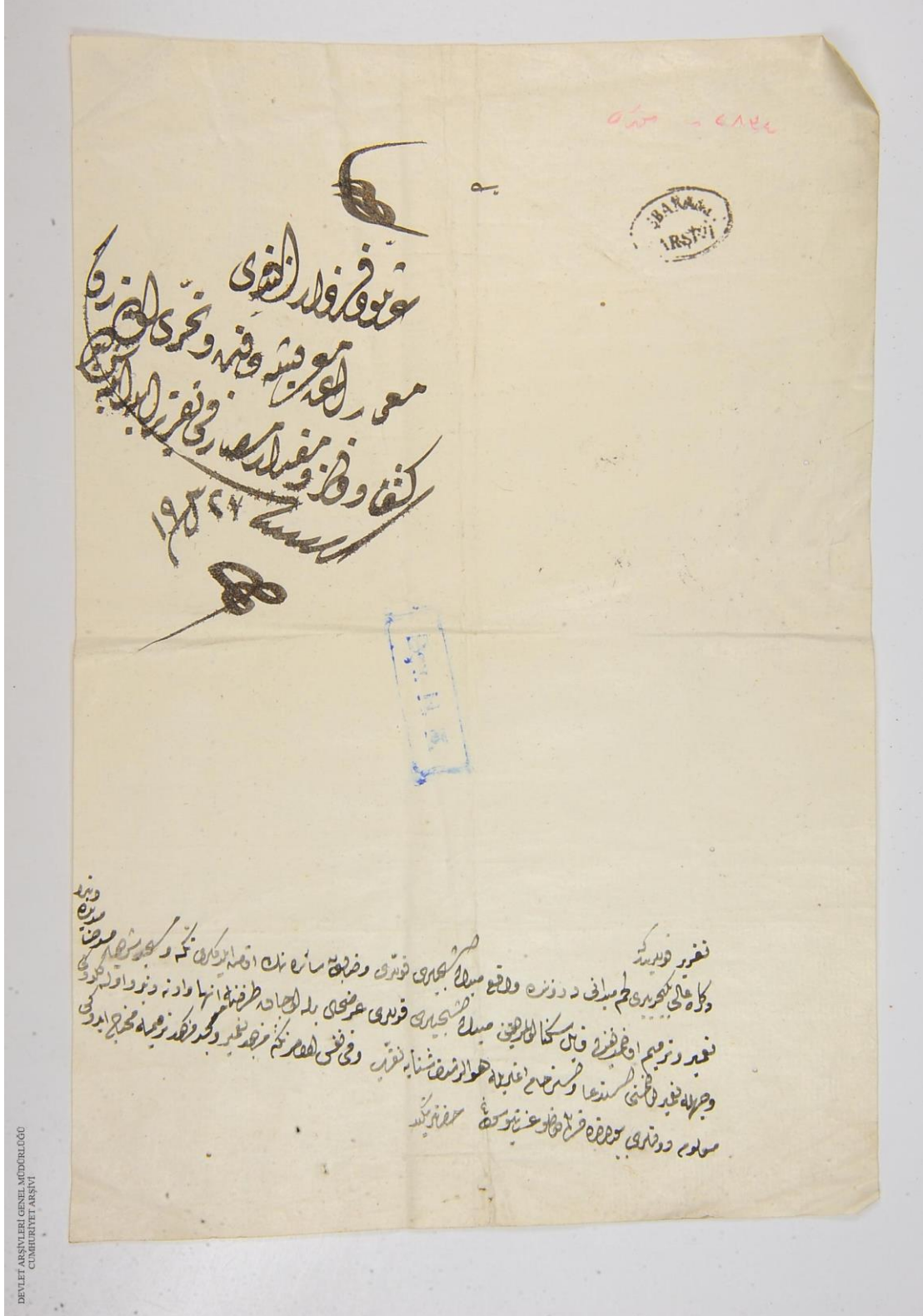
۱۸۰۰
 ۱۷۹۰
 ۱۷۸۰
 ۱۷۷۰
 ۱۷۶۰
 ۱۷۵۰
 ۱۷۴۰
 ۱۷۳۰
 ۱۷۲۰
 ۱۷۱۰
 ۱۷۰۰
 ۱۶۹۰
 ۱۶۸۰
 ۱۶۷۰
 ۱۶۶۰
 ۱۶۵۰
 ۱۶۴۰
 ۱۶۳۰
 ۱۶۲۰
 ۱۶۱۰
 ۱۶۰۰

۱۸۰۰
 ۱۷۹۰
 ۱۷۸۰
 ۱۷۷۰
 ۱۷۶۰
 ۱۷۵۰
 ۱۷۴۰
 ۱۷۳۰
 ۱۷۲۰
 ۱۷۱۰
 ۱۷۰۰
 ۱۶۹۰
 ۱۶۸۰
 ۱۶۷۰
 ۱۶۶۰
 ۱۶۵۰
 ۱۶۴۰
 ۱۶۳۰
 ۱۶۲۰
 ۱۶۱۰
 ۱۶۰۰

112 5889 2
 OSMANLI ARŞİVİ
 244
 112 5889 2

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

Dergah-ı Alî Yeniçerileri Et Meydanı aşçıları ve zabitanın ikamet eylediği tekke ve cami Sermimaran-ı Hassa'dan Mehmed Tahir Efendi keşfi üzere tamir ve ikmal edildiğinden masarifinin Başmuhasebe'ye kaydıyla verilmesi. C..AS..545/22834

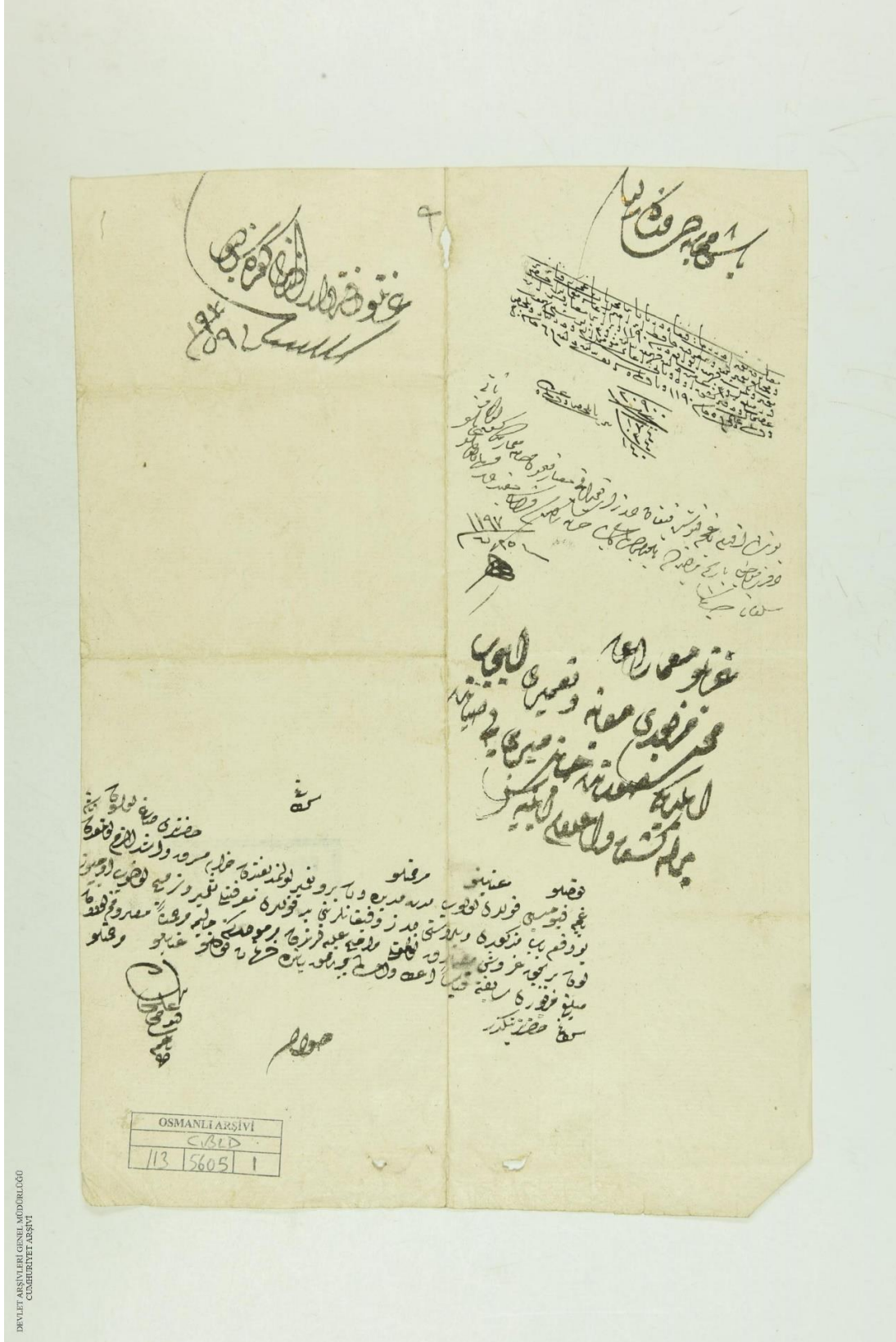
EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİNİ

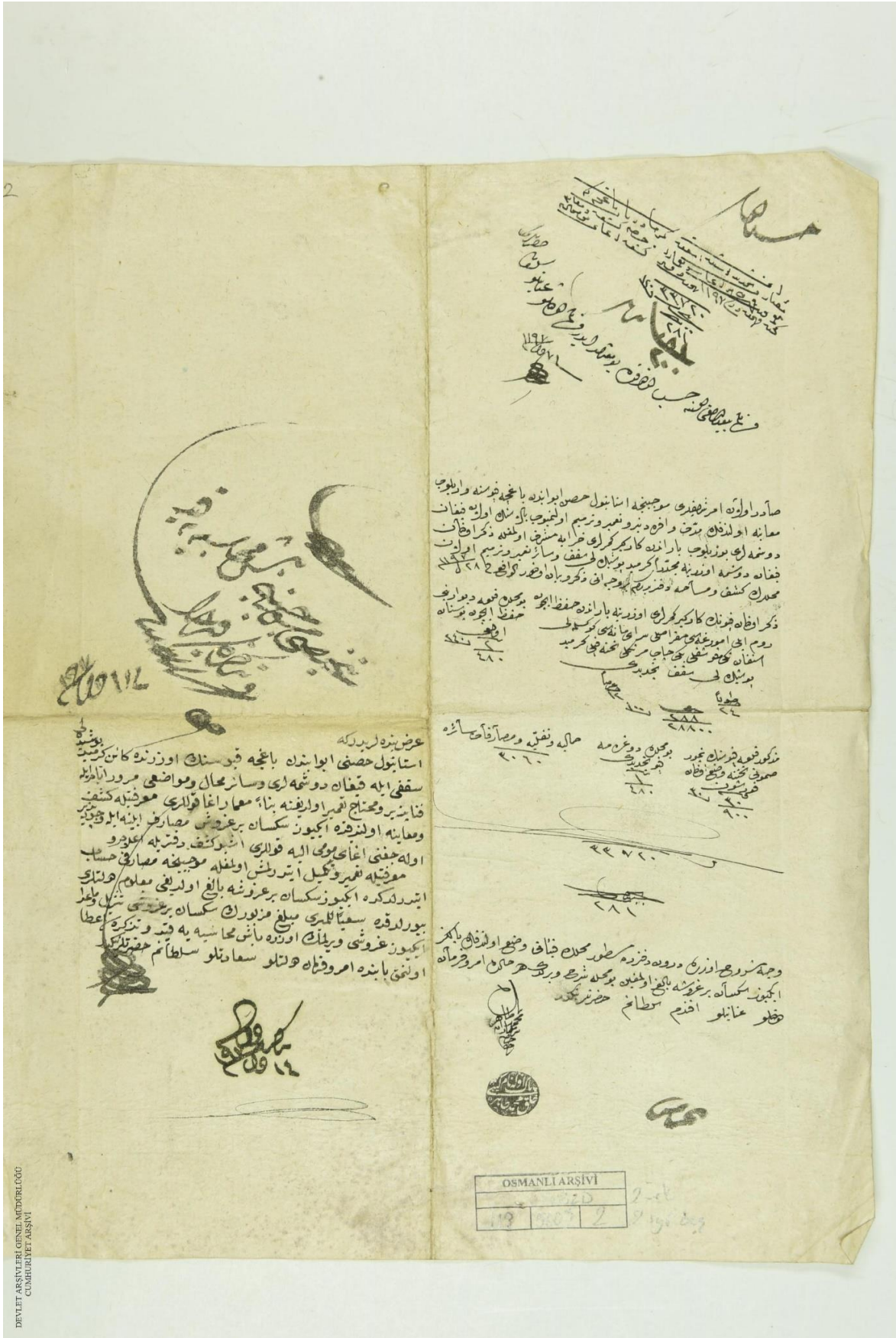

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

İstanbul suru kapılarından Bahçekapısı'nın tavan, kiremit vesair mahallerinin hassa sermimarı Mehmed Tahir Efendi'nin keşfi mucibince tamiri. C..BLD..113/5605

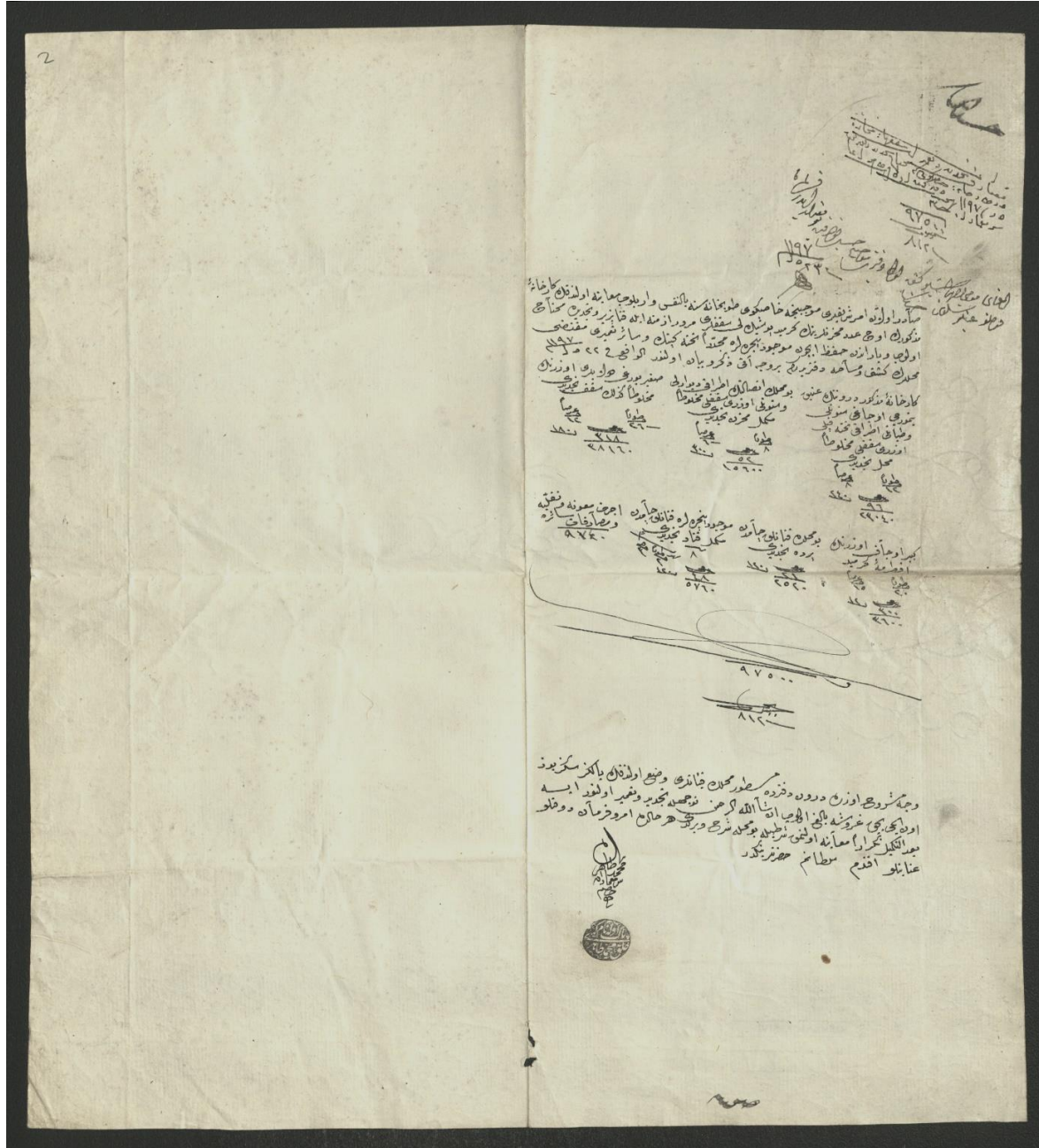

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

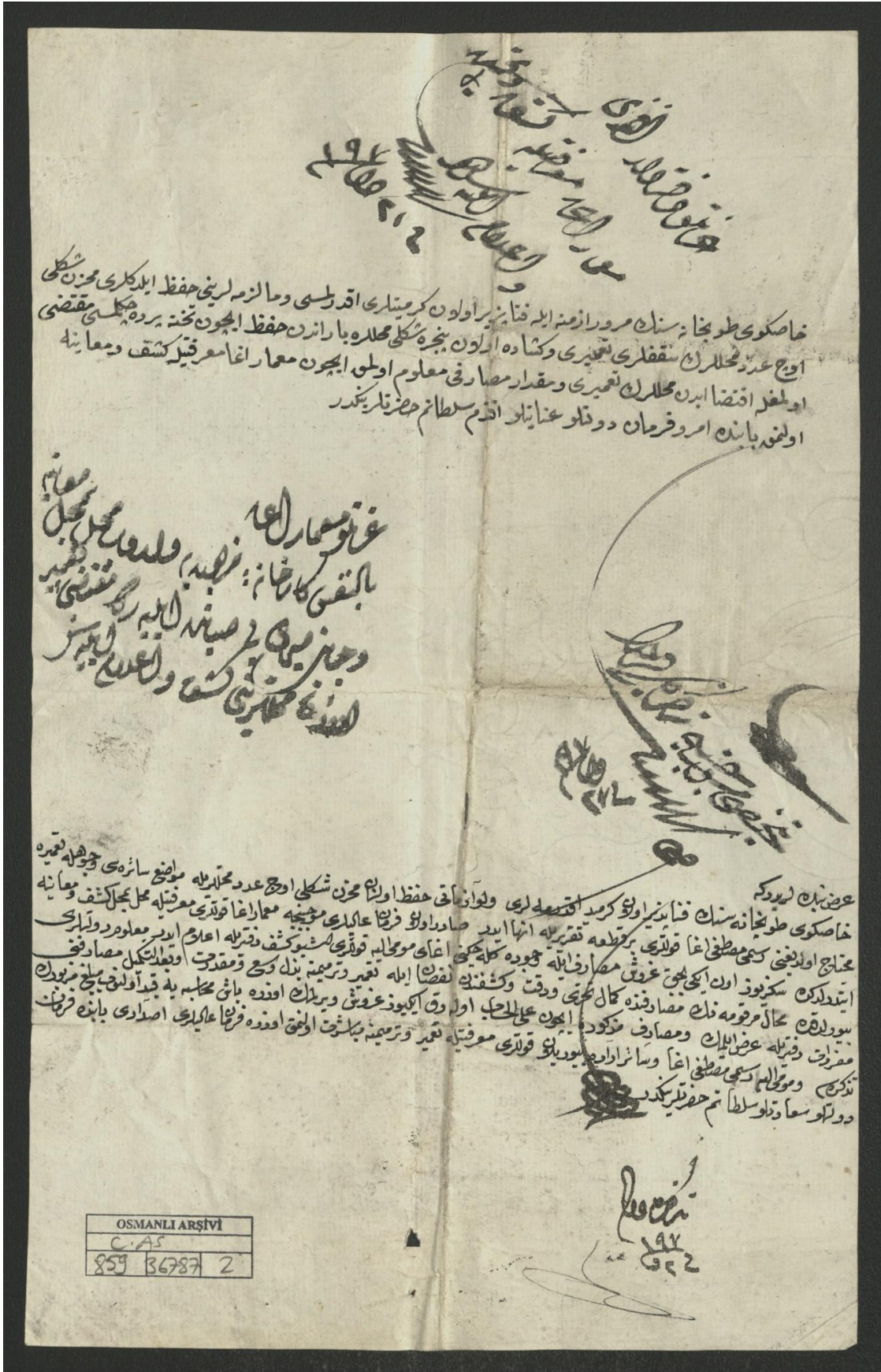

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

Hassa Başmimarı Mehmed Tahir Efendi'nin mahallinde bizzat gidip yaptığı merbut keşif defteri mucibince, tophanede ve levazım anbarlarında tamirat icrası. C..AS..859/36787

EK-1. (devam) Arşiv Belgelerinin Orijinal Metinleri

EK-2. Vasıf, A. (1834). *Hakaik-ül Ahbar*. Kahire: Bulak Matbaası Künyeli Kaynakta Yararlanılan Sayfaların Orijinal Metinleri

Sayfa 143

۱۴۳

مناصبه علی العموم الباس خالصت ایلدی ترجمه متوقای مشارالیه تفصیل مفردات دنیایه صورت
محاسبه اجمال اولان شهر استانبولده ممکن و دفترخانه کتافی میا تنده مخیر و متین اولان شوق
افندی مرحومک صلبندن یوزاون نارنجنده سرزده حیر وجود وفارق مابین غیب و شهود اولدوقده
تحصیل معارفه و ورزش و تهذیب و استیصال نفسه سعی و کوشش ایدوب ع یکنی از شیدر شده معلی
مشهور منجه آرزوقده دستیارئی ذهن و فادایله واصل سر منزل ملک و استعداد اولوب قلم مزبوره مداومت
و ذقابق قلمه بعد الوقوف کسب حسن صیت و شهرت ایدوب سنه خمس و ثلاثین و مائة نارنجنده
سر سطر فخرنامه ایران زمین اولان شهر تفلیس قمر برینه ما مورور بر مفهوم بهون علیک یکون ماهو
کائن غیر به رضاداده اوله رقا احباب و اصدا قاسندن منجور اولمشیدی و احوالی به و صوانده
تفلیس قمر بری روان فخره وابسته اولدی هندن ما مور بری تسویف و کندوسی توقیف اولمشیدی فضل
مجان ایله روان جسم ایران اولان روان قلعه سعی کند نسخیره بند اولمظه قمر برینه مباشرت انسا سنده
دقت دارلقی دخی طرف دولتدن تنبیه و اشارت اولنوب بر زمان دفتر دار روان و بعده سر عسکر لر معینلرنده
ویاست و دفتر ماتق و کالتربله و رقکردان صحائف حدثان اولوب بعد النبیا و اللی سائق تقدیر عنان
عزیمتی سمع بقداده صرف و تحویل و والیسی اولان احد پاشا ملک نظر التفات و رضی ایله شرح اندیشه
اهل و جیل ایلوب حتی تقدیر و اریسه اصناف هنر نیاده قصیده سنی نظم و عرض ایلد کده بکرمی
ییل غروش جائزه ایله قدر نه حرمت ایشیدی ایام غریبی یدی سنه به بالغ اولدوقدن صکره آستانه
سعادتله جلب اولنوب قرق ایکی نارنجنده در دولتداره واصل و مالیه و جزیه منصبیله مکافاتله نائل
اولوب بجم و مستقون منجه سفر اسبیه بالدفاعات وقوع بولان مکالمه زده ناموس دولتی صیانت ایله رنک
ایضای لازمه خدمت ایلدیکی توجه شهر یاروقته سبب و علت اولمظه صدر اعظم مکتوب تجیسی نصب
اولنوب حیثیت ذاتیه و صداقت فطر به سی یوما فیوما خارجه حقوب دامت له المراتب عددنی جامع
اولان اللی اوج نارنجنده رئیس الکتاب و حامل اسرار دولت ابد مآب اولمشیدی درت سنه قدر
او خدمت خطیره ده اظلم ارمایه عقل و درایت و براز مآثر کاست ایلوب حفظ بلاد و حیات عباد
خدمتله کسب استعداد ایلدیکی معلوم شهر یار اولان نژاد اولمظه عام سمع و خسین اوائلنده مرتبه علمای
وزارت ایله قدر و اعتباری ترفیع و مصر فاهره ابالی ایله دائره دبدبه و شافی توسیع اولندی رخاوت
ولافایله برهمزده فاختلال اولان اقلیم مصری زمان قلیلده نظامه ربط و بعض متغلبه بی اعدام ایله ازاله
فساد و خبط ایلوب بش سنه قدر او طرفده نشر احکام عدل و داد و تسویه مصالح و مواد ایلوب
بر مجلد کثرت اقامت باعث حدوث کلال و سامت اولدیقندن کلال کلدی تصرفدن ام دیانی
دتر شوقا هره نل قهری عزم روم ایدلم به غزلی انشاد و دولت علیه به ارسال ایله صورت استعفا براد
ایلدیکنی اولیای دولت فهم ایدوب آتش برده عزل و آیدین منصبه نقل اولمشیدی کرسی مملکت
اولان کوز لخصاره و وصول و برمدت او دیارده رویت امور ایله مشغول اولوب آتش سکر ریسنده رقه
و عام قابلده حاب الشهبایا لیلله اکرام و تمش ربیع الآخر نل اون یدی کونی شام ابالی طرفته
توجه اولمشیکن سه روزه مرور زده مهر هما یون ایله ذاتمه توقیر و احترام اولندی جمادی الآخر نل
طقوزنجی احد کونی واصل آستانه سعادت و رخسای عتبه کردون منزات اولوب بالاده کذارش
پذیر خامه قمر بر اولدی کون وفات و عزم دار مجازات ایلدی مدت صد ارتلری آتی بقی سنه به

EK-2. (devam) Vasif, A. (1834). Hakaik-ül Ahbar. Kahire: Bulak Matbaası Künyeli
Kaynakta Yararlanılan Sayfaların Orijinal Metinleri

Sayfa 178-179

(۱۷۸)

عارف اولد یقندن منصب مذکور موی الیه موافق و غیر مخالف کورلکله صفرا الحیرا واسطنده
خلعت استیغادوش لیاقتنه کسا اولندی باش محاسبه بی اولان اخد افندی امین ترسانه عامره
و هاشم علی بل باش محاسبه ایله مکتسب مسرت و افرا اولدی دفتر دار سابقل مهر داری و ناز پنجی
بولتان علی افندی و یغانی علی شاه نام کسه اخذ برطیل و رشالیه شهرتتا اولد قلزندن ایکسده لینی
جزیره سنه اجلا و لندیلر (ذکر نظام قبریس) کرینه دزداری خلیل بوندن اقدام اناره غبارفته
وغوغا ایله قبریس اها لیسنی محصل بولتان چل عثمانل قتلنه اغرا ایشیدی تمین عسکر و ترتیب لشکر
ایله نظام بلده به مباشرت ققروضضای بازده خسارت ایله جکی ذاهر اولد یقندن حسن تدبیر
و نصیح سریع التاثر ایله نظامنه تشبث اولنوب محصلق سلیمان غایه توجه و بالاده مذکور مامورله
اصلاح ذات الدین و دفع وحشت طرفین خصوصی تنبیه اولمشیدی مامورلر جهت انتفاعه مائل
اولد قلزندن فساد مملکت زائل اولنوب شتی مرقومل دخی کون بکون جمعیتنه کثرت و رکیب ضحیری
اولان مواد فساد قوت کلوب برایکی میل آدم ایله محصلی تضییق و لفقوشه به نظری تعلیق ایله آغاز
محاصره و آهنگل مشاجره ایلدیکی درد ولته اشعار و استنصار اولمشیدی نکه سخنانی متصرفی خاص
انامی میرمان احد پاشایه ارسال منشور و قبریس نظامنه مامورله یقندن بشقه جعفر بکل ایک قطعه
سفینه سیله ایکی قطعه میری فرقه سی عسکر و لوازم تشحینی ایله او طرفه تعیین اولنوب امداد روز کار
ایله جعفر بل فی اسرع الزمان کورینه صورت دهشت رسان اولد قده دزدارل قلمه محافظه سنه
تعیین ایلدیکی شرمه قلمه سدا ابواب و امری محافظه ده ترل راحت و خواب و جعفر بل ایسه طوب
دانله ایله قلمه بی مشرف و خراب ایدوب بوحالده ایکن احد پاشا دخی و افرا عسکر ایله جزیره به آتیق
باصدیغی دزدار مذکور تحقیق ایدوب لفقوشه محاصره سندن فراغت و مقابله نیق ایله ذکر مملکت نام
مخلد مترصد فرصت اولوب پاشای موی الیه ذاتده مر کوز جوهر رسالت و مایه شجاعت اقتضایله
شتی مرقومل اوزرینه رأیت کش جلادت اولوب اجتماع فریقین و تلاقه خصمین و قوعنده مرقوم
تاب آور مقاومت اوله میوب باشنده اولان حشرات تاس بریشان و برقاچوز آدم ایله قلمه به کبروب
تحصن و چاره جوی امن و امان اولمشیدی پاشای موی الیه قلمه نل جوانب اربه سنی استیعاب
و جعفر بل دخی لواند ایله ساحله چقوب هر طرفدن اسباب محاصره شتی مرقومی بایسته خوف
واضطراب ایدوب عاقبت عونه سندن او تونفر کسه قلمه دن بر تقرب یول بولوب اردویه دخیل
و شتی مرقوم دخی ارتکاب ایتدیکی کارنا هجاردن نادم و خجیل اولوب بالضروره منشبث دامن
استیجان اوله رق اردویه کلد کده سنل غدیر یله دلشکسته اولان عسکری طائفه سی هجوم و رفقاسیله
کندوسی دائرة هسیندن معدوم ایدوب رؤس مقطوعه لر آستانه به واصل و فضل حق ایله جز برده
تکون ایدن شورش و اختلال بالکلیه زائل اولوب اهانلی دخی نذر کرانه قطع و درونلرنده اولان خوف
و وحلی دفع ایدوب پاشای موی الیه خدمتی مشکور و سعی مبرور اولد یقندن ربه و آلای وزارت
ایله الطاف شاهانه به منظم و فرمان ایالتیه نائل مروزا و فر اولدی سابقا فرمان والیسی وزیر کتخدا
محمد پاشا بلا منصب قالد یقندن فارص محافظه سنه تعیین وقتسه کورجستان سبی ایله احوالی
مشار الیه نوماموری ایله تصحیف اولندی (بعض و قیات و عزل صدر روم) اناطولی بایه سی اولان
عرب علی زاده عبدالرحیم ضیا افندی ترل تار کتخانه جهان و عزم ریاض کثیرا الحیاض جنان ایلدی

EK-2. (devam) Vasif, A. (1834). Hakaik-ül Ahbar. Kahire: Bulak Matbaası Künyeli
Kaynakta Yararlanılan Sayfaların Orijinal Metinleri

{179}

مکه پیاپی اولان رئیس زاده عبدالمقادر انندی نیک دخی احکام عمری طی کرده دست فادام اللذات
وسابقا دارالسعادة اتعاشی کاتبی عثمان افندی رهلهه ویا نجفی زاده عبدالقدبل ترخاله ده مهجور شاهد
حیات اولدی بلر صدر روم اولان پیری زاده عثمان منلا افندی تکمیل مدت وریح الآخره آلتخی کوفی
عوض محمدباشا زاده ابراهیم بن افندی صدارت روم ایلی ایله تحصیل کمال مسرت ایلدی (تد کربشای
بند جدید) آدم دریا سندن کنایت و منر دجگاه حشر و نشر دن عبارت اولان آستانه سعادت آشیانه ده
هنکام کر ماده قلت ما ایلد شیخ زشاب تفسیده لب اضطراب اولوب احداث بند جدید ایله ناسه افاضه
حیات جاوید نیت خالصه سی ضمیره نیر شهر یاریده لایح و بدید اولوب بیکیشمرلی عثمان افندی بی عام
ماضیده بو خدمت جامله به ما موریور مشار ایدی بند قدیمه بر ساعت مسافه اولان واحد الدین دره سی
دیفته که معروف و اسان عوامده ابراد دره سی شهر نیله موصوف اولان محلده وضع اساس و نهیمن
مقیاس قیلنوب بر قاج ساعتک محلدن مجاری آبه لغملر ایله استحکام و بریده رک مجددا انشا و آماده
اولسان حوضده بر لوله مقداری انصباب آب حاصل و مذ کوردره ایله بند عتیقه و اصل اولوب بوسیله
صوره کثرت و سکنه استانبوله من جهة الماوسعت کلوب دعای پادشاهی به مواظبت ایلد کثرتدن
غیری بوقه ل جیل خد اونداسکندر مانند جناب لر نه موجب اجر جزیل و سبب تحصیل رضای رب جلجل
اولدی زلزله سببی ایله بند عتیق یوللری دخی رخنه کبر و محتاج تعمیر اولدی بی طرف هما یونه تذ کیر
اولنوب بوبانده دخی همت شاهانه سر زده نظم و روعه میر و ترمیمی ایچون مهتد کسه لر ما مور تیلندی
(خواندن مولد شریف در جامع والده سلطان) بهر سال سلطان احمد جامعنده مولد شریف قرأت
اولنور ایکن جامع مذکورک بعض محلاری رخنه دار و نتائج زلزله ارض سببی ایله مخاطره و تهلمکه بدیدار
اولد یقندن پادشاه ستوده انقاب والده جامعنه تحریک رکاب و استماع مولد شریف ایله فیض و برکت
استیجاب ایلدی (ترتیب مجلس ملائک خدمت برای تعلیم شهر زاده سلطان سلیم) شهر زاده قهر خنده بخت
حضر تلی فرق سواد و بیاض و تمیز جواهر و اعراض درجه لرینه انتفاض بیورد قلرندن دستبازی
ذهن و قادماد زادا ایله تعلیم قرآن عظیم الشانه کسب استعداد بیورماریله جادی الاولی نیک بکر مخی
مبارک خیس کوفی انجولی کوشک یشکاهنده خیمام و سیایانلر نصب اولنوب صدر اعظم
وشیخ الاسلام و توقیعی پاشا و صدرین و تقیبالاشرف و سایر حضور لری معتاد اولان ذوات کرام
متعاقبا کلوب حجه لرینه نازل و منتظر قدوم شهر یارید بر کتیزیده خصائل اولدیلر اما مقدم شاهانه
بدیدار اولد قده صدر اعظم و شیخ الاسلام و سایر لرلی کمال خضوع و احترام ایله وقفه کیر سلام و شهر یارید
انام دخی آ لای ترتیبی اوزره سوار اسب دلکش خرام اوله رق قصر مذ کوره سایه انداز تقرب
و فی الحال صدر اعظم اوتوز خطوه مقداری یردن زمین بوس نادب اولوب سنلر رکبه دلر رکاب
هما یونده دوان و دخل کبر لک خدمت مشیه سیله مکتوب شرف فراوان اولوب شهر یار کرم مانوس
صدر سادات اجلا له جلوس بیورد قلرندن مسکره حجه لرینه عودت و احضار طعنه اشارت ایلدی
صدر اعظم شیخ الاسلام و توقیعی پاشا ایله بر سفره ده کل طعام و سایر لرده دخی بشقه سفره لر قوریلوب جلوه سی
دل سیرنم شهر یار انام اولدی مصلحت طعنه ختاهنده شهر زاده جوان بخت حضر تلی آ لای ایله کورمک
ایچون بالجله حاضر اولان ذوات آنلرینه بنوب اورنه قیوده نزول و ماشیا عرض او طه سی قیوسنه
و هوللری اخبار اولد یقنه بناء مظهر سر کریم اولان شهر زاده سلطان سلیم حضر تلی یشکاه دولتی

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Demircioğlu, Yasemin
 Uyruğu : T.C.
 Doğum tarihi ve yeri : 01.09.1988 / İzmit
 Medeni hali : Evli
 Telefon : +90 543 348 08 11
 e-mail : akyildizyasemin@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi SBE (Sanat Tarihi ABD)	2019
Lisans	Ankara Üniversitesi DTCTF (Sanat Tarihi)	2014
Lise	Namık Kemal Anadolu Lisesi (TM)	2006

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2012	Ankara Arkeoloji ve Etnografya Müzesi	Stajyer
2013	Kocaeli Arkeoloji ve Etnografya Müzesi	Stajyer

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Demircioğlu. Y. (2018). "Mural Painting Composition of the Chora Museum". *Social and Legal Studies*, (4)1, 1-18.

Hobiler

Resim, Fotoğraf, Seyahat, Kişisel Gelişim

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

